

**İÇ SAVAŞLARIN BARIŞ İLE SONUÇLANMASINDA MEDYANIN
ROLÜ: TACİKİSTAN ÖRNEĞİNİN BARIŞ İLETİŞİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Behruz RAİSOV

Eskişehir, 2018

**İÇ SAVAŞLARIN BARIŞ İLE SONUÇLANMASINDA MEDYANIN
ROLÜ: TACİKİSTAN ÖRNEĞİNİN BARIŞ İLETİŞİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Behruz RAİSOV

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Ali ŞİMŞEK

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ocak 2018

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1702E047 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Behruz RAİSOV'un "İç Savaşların Barış ile Sonuçlanmasında Medyanın Rolü: Tacikistan Örneğinin Barış İletişimi Açısından İncelenmesi" başlıklı tezi 15 Ocak 2018 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **İletişim Tasarımı ve Yönetimi** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Ali ŞİMŞEK

Üye : Prof.Dr.Erdal DAĞTAŞ

Üye : Prof.Dr.Mustafa TÜRKEŞ

Prof.Dr.Emel ŞİKLAR
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

İÇ SAVAŞLARIN BARIŞ İLE SONUÇLANMASINDA MEDYANIN ROLÜ: TACİKİSTAN ÖRNEĞİNİN BARIŞ İLETİŞİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Behruz RAİSOV

İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2018

Danışman: Prof. Dr. Ali ŞİMŞEK

Genel olarak medya alanı, iletişimin gelişmesinde ve önem kazanmasında en çok katkıda bulunan alandır. Medya ve toplumun ilişkilerine bakıldığında, çevredeki her önemli olay insanlara medya kanalıyla ve medyanın istediği şekilde sunulmaktadır. Özellikle, günümüzde dünyanın çeşitli noktalarında iç savaşlar yaşandığı bir dönemde medyanın rolü iyice artmıştır. Ancak bu rol olumlu ya da olumsuz olabilmektedir. İç savaş yaşayan ülkelerin bazılarında, medya, çatışmanın derinleşmesine hizmet ederken, başkalarında medyanın etkisiyle çatışma sonlandırılmıştır. Bu yüzden günümüzdeki çatışmalarda medyayı doğru ve barış yolunda kullanmak için geçmişte yaşanan çatışmalarda medyanın nasıl kullanıldığını bilmek ve bunlardan dersler çıkarmak önemli sayılmaktadır. Çatışma ortamlarında medyayı olumlu kullanmanın temeli “barış iletişimi”dir. Buna karşılık, barış iletişimi yeterince araştırılmış bir konu değildir. Medya ve çatışma ilişkisi konusunda şimdiye kadar yapılan birçok çalışmada medyanın rolü daha çok genel bir şekilde ortaya konulmuştur.

Bu araştırmaya konu olarak seçilen Tacikistan iç savaş örneği ise bugüne kadar medyanın oynadığı rol açısından incelenmemiştir; ilk kez bu araştırmada ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Nitel araştırma anlayışına dayanan bu çalışmada, uluslararası deneyimleri gözden geçirdikten sonra, Tacikistan’daki durum, çatışma sürecine yakından tanıklık eden kişilerle yapılan yüz yüze görüşmelerin yanı sıra, dönemin gazetelerindeki haberlerin içerik çözümlemesi tekniğiyle incelenmesi yoluyla aydınlatılmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki, Tacikistan iç savaşının ortaya çıkmasında siyasi aktörler, ekonomi zayıflık ve dış ülkelerin etkisi yanında medya da olumsuz bir rol oynamıştır. Tacikistan’ın bağımsız olmasından önceki Sovyetler döneminde medya üzerinde uygulanan politikaların yansımaları, bağımsızlık sonrasında da medya ortamını

olumsuz açıdan etkilemiştir. Savaşın başlangıç sürecinde çatışmanın tarafları medyayı birbirini karalamak amacıyla kullanmışlardır. Ancak savaşta çok miktarda insan kaybı olunca ve binlerce kişi mülteci durumuna düştüğünde, hem siyasetçiler hem de medya bu durumun durdurulmasına dönük hareket etmelerine gerek olduğunu anlamışlardır. Nitekim, iç savaşı durdurmaya yönelik siyasal çalışmalara ek olarak, medya da özellikle barışı halk arasında teşvik etme ve tarafları barışmaya davet etme konusunda büyük rol oynamıştır. Genel anlamda hem hükümet yanlısı medya hem muhalefet yanlısı medya barışmak yönünde etkinlik göstermiştir. Özellikle, barış konusunda hükümet yanlısı medyada olumlu çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” gazeteleri barışla ilgili tüm yayınlarında hükümetin barışçı görüşünü yansıtmışlardır. En bilinen örnek olarak, “Tacikistan Radyosu”nda yayınlanan “Hoki Vatan (Vatan Toprağı)” programı ise barışın teşvik edilmesinde büyük rol oynamıştır. Çalışmanın sonunda barış iletişimi ve iç savaflara kaynaklık eden çatışmaların çözümü açısından gelecekteki araştırmalar ve uygulamalar için doğurgular tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Barış İletişimi, İç Savaş, Medya, Barış, Çatışma Çözümü.

ABSTRACT
**THE ROLE OF MEDIA IN PEACEFUL RESOLUTION OF CIVIL
WARS: THE CASE OF TAJIKISTAN FROM THE POINT
OF PEACE COMMUNICATION**

Behruz RAISOV

Division of Communication Design and Management

Anadolu University Graduate School of Social Sciences, January 2018

Supervisor: Prof. Dr. Ali ŞİMŞEK

In general, the media area is the most contributing factor in the development and gaining importance of the communication field. When we look at the relationships of media and society, every event or happening in the world is given through media channels and in the ways that media wants. Particularly in recent days the role of the media has increased at a time when civil wars are taking place in various parts of the world. However, this role can be positive or negative. According to the research results on the war-torn countries, the media in some countries served in the deepening of the conflict, while the conflict has ended with the influence of the media in others. Therefore, it is important to know how the media was used in conflict situations in the past and learn from the mistakes in order to use the media in a peaceful way in today's conflicts. Peace communication tells us to use media positively in conflict situations. However, this topic has not been sufficiently and thoroughly investigated. In many studies on media and conflict relationships which have been completed so far, the media's role has been discussed and studied in general terms.

The case of Tajikistan's conflict investigated in this project from the media point of view has not been explored and thus it is examined in details in the present study. This study is based on qualitative research paradigm. First, selected case studies related to some countries in which civil wars were experienced but ended with peaceful resolutions were carefully reviewed. Then, the case of Tajikistan was studied based on the interview findings coming from direct eyewitnesses of the civil war and content analysis of the newspaper accounts of the time. The results of the study shows that in starting the Tajikistan civil war, behind political conflict, economic weakness and influence of foreign countries, the media played a negative role as well. The

independence of Tajikistan was accompanied by a loss of control over the media which was the case during the Soviet era, and this challenging situation affected negatively the media environment. In the beginning of the war, the sides of conflict used the media against each other. However, when there were a lot of human loss in the war and thousands of people fall into the status of refugees, both politicians and the media became aware that they have to act to stop this situation. Significant work has been done to end the civil war in Tajikistan from the points of political resolutions and peace communication. The media has played a major role in promoting peace among the people and inviting the conflicting parties to peace. In general, both the government-sided media and the opposition-sided media have acted in the direction of making peace. In particular, by government-sided media has done a lot for making peace. In this respect, the newspapers "Cumhuriyat" and "Sadoi Mardum" published peaceful views of the official government in all publications about peace. The program "Khoki Vatan (Homeland)" formed in the "Radio of Tajikistan" played a major role in promoting peace too. At the end of the study, implications for future research and practices are discussed from the point of peace communication and resolution of conflicts rooted in civil wars.

Keywords: Peace Communication, Civil War, Medya, Peace, Conflict Resolution.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen, deneyimlerinden yararlandığım, çalışmamı ayrıntılı bir şekilde okuyup bilimsel temeller ışığında şekillendiren sayın hocam Prof. Dr. Ali ŞİMŞEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tacikistan'da önemli kaynaklara erişmekte ve konuyla ilgili görüşmelerin gerçekleştirilmesinde yol gösterip yardımını esirgemeyen değerli hocam Irshod SULAYMONI'ye, görüşme isteğimi kabul edip kapsamlı yanıtlarla araştırmamı zenginleştiren görüştüğüm kişilere de teşekkür ederim. Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destek veren annem ve babama şükranlarımı sunarım.

15/01/2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Behruz RAISOV

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI	I
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VII
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ	XII
GÖRSELLER DİZİNİ	XIII
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	XIV
1. GİRİŞ	1
1.1. Sorun	2
1.2. Amaç	4
1.3. Önem	4
1.4. Sınırlıklar	4
2. LİTERATÜR TARAMASI	6
2.1. Barış İletişimi Kavramının Gelişmesi	6
2.2. Çatışmalarda Medyanın Rolü	10
2.3. Çatışmaların Çözümünde Uluslararası Teşkilatların Rolü	13
2.4. İç Savaş Olayları ve Medyanın Yeri	15
2.4.1. Ruanda	15
2.4.1.1. <i>Tarihçe ve savaşın temel nedeni</i>	16
2.4.1.2. <i>Medya rolü</i>	18
2.4.1.3. <i>Barış medyası</i>	23
2.4.2. Bosna Hersek	24
2.4.2.1. <i>Savaş tarihçesi</i>	24
2.4.2.2. <i>Medya rolü</i>	26
2.4.2.2.1. <i>Özgürlükle ilgili seçim dönemi</i>	27
2.4.2.2.2. <i>Dayton anlaşmasıyla ilgili medya davranışı</i>	29
2.4.2.3. <i>Barış medyası</i>	30
2.4.3. Kuzey İrlanda	31

2.4.3.1. <i>Savaş tarihi</i>	32
2.4.3.2. <i>Medya rolü</i>	33
2.4.4. Endonezya	36
2.4.4.1. <i>Aceh savaşı tarihi</i>	36
2.4.4.2. <i>Savaşla ilgili Kompas Daily (devlet) gazetesinin analizi</i>	37
2.4.5. Sri Lanka	38
2.4.5.1. <i>Çatışma tarihi</i>	39
2.4.5.2. <i>Barışa erişmek çabaları</i>	39
2.4.5.3. <i>Medya ortamı</i>	40
2.4.6. Sierra Leone	42
2.4.6.1. <i>İç savaş tarihi</i>	42
2.4.6.2. <i>Medyanın rolü</i>	44
2.4.6.3. <i>Barışçı medya</i>	45
3. YÖNTEM	47
3.1. Araştırma Modeli	47
3.2. Evren ve Örneklem	48
3.3. Veri Toplanması	48
3.3.1. Veri toplama araçları	50
3.3.2. Veri toplama süreci	51
3.4. Veri Çözümlemesi	52
4. BULGULAR VE YORUMLAR	53
4.1. Tacikistan İç Savaşı ve Barış Sürecinin Barış İletişimi Açısından İncelenmesi	
4.1.1. Tarihçe	53
4.1.2. Etnik yapı	54
4.1.3. Tacikistan'ın siyasi yapısı	54
4.1.4. Günümüzde Tacikistan	56
4.2. Tacikistan İç Savaşı	56
4.2.1. Savaşın ortaya çıkma nedenleri	63
4.2.1.1. <i>Siyaset, ekonomi ve kadro durumu</i>	63
4.2.1.2. <i>İdeolojik ve politik görüş faktörü</i>	64
4.2.1.3. <i>Bölgecilik faktörü</i>	65
4.2.1.4. <i>Yabancı ülkelerin etkisi</i>	66
4.3. Tacikistan Barışının İletişim Açısından İncelenmesi	67

4.3.1. Barışa erişmek için yapılan görüşmeler	67
4.3.2. Barış görüşmeleri sürecinde iletişim unsurları	77
4.3.2.1. Barış iletişiminin başlamasına neden olan faktörler	78
4.3.2.2. Barış görüşmelerinde yer faktörü	78
4.3.2.3. Görüşmelerde görüşülen konuların etkisi	79
4.3.2.4. Görüşmelerde iletişim ve psikolojik unsurlar	80
4.3.2.5. Görüşmelerin gerçekleşme şekli ve katılacak kişilerin rolü ..	81
4.3.2.6. Ortaya çıkmış durumların görüşmeler sürecini etkilemesi	82
4.3.3. Barışa erişmek yolunda hükümet politikası	83
4.3.4. Muhalefet grupların politikası	84
4.3.5. Barışa erişmek amacıyla iletişim inisiyatifler	86
4.3.5.1. “Dartmouth Konferansı”	86
4.3.5.2. Ortak ateşkes komisyonu (OAK).....	87
4.3.5.3. Barış teşviki grubu	88
4.3.5.4. Milli Barış Komisyonu(MBK)	88
4.3.5.5. “Hoki Vatan (Vatan Toprağı)” radyo programı	90
4.4. Tacikistan İç Savaşı ve Barış Görüşmeleri Sürecinde Medya	91
4.4.1. İç savaştan önceki medya durumu ve savaşın ortaya çıkmasındaki rolü	
4.4.2. İç savaş döneminde medya durumu	93
4.4.3. Barış görüşmelerin başlanmasında ve barışa erişmekte medyanın yeri	
4.4.4. Barış konusunda hükümet gazetelerinin analizi	95
4.4.5. Barış konusunda muhalefet medyası	102
5. SONUÇLAR, ANALİZ VE ÖNERİLER	104
5.1. Sonuçlar	104
5.2. Yargı	106
5.3. Öneriler	110
KAYNAKÇA	113
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ

Şekil 2.1.1. Barış İletişimine Olanak Sağlayan Teknolojik Kanallar	8
Şekil 2.1.2. Hoffman'a Göre Barış İletişiminin Alanları	9
Tablo 2.4.4.2.1. Aceh'le ilgili <i>Kompas Daily</i> üzerinde yapılan analiz	38
Tablo 4.4.4.1. "Cumhuriyat" ve "Sadoi Mardum" ("Halk Sesi") gazetelerinin barışla ilgili analizi	96
Tablo 4.4.4.2. Barışla İlgili Makale-Haberlerin Önemi	97

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 2.4.1.1. Hutuların On Buyruğu (dil Fransızca. http://genocide.mhmc.ca/ media/ 33y569imjx4nir/828x465/I-G45B_Kangura_10Commandements.PNG)	22
Görsel 4.1.1.1. İnsanların farklı araçlarla savaş bölgeleri terk ettikleri an	57
Görsel 4.1.1.2. «Halk Cephesi» askerleri	57
Görsel 4.1.1.3. İnsanların komünizme karşı sloganları	59
Görsel 4.1.1.4. Muhalefet protesto için hükümet binası yanında toplanmış	61
Görsel 4.1.1.5. “Şehitler Meydanı” hükümet binasında.	62
Görsel 4.1.1.6. Duşanbe girişinde tutma (blokaj) yeri.	63
Görsel 4.3.1.1. Sağdan E. Rahmonov, ortada Afganistan Cumhurbaşkanı Prof. Dr. B. Rabboni ve OKB başkanı S.A. Nuri. Çatışan tarafların liderleri selamlaşıyorlar.	72
Görsel 4.3.1.2. Husdeh Görüşmesi: Sol tarafta BM Temsilcisi Gerd Merrem, Tacikistan Cumhurbaşkanı E. Rahmonov, Afganistan Cumhurbaşkanı Prof. Dr. B. Rabboni ve OKB Başkanı S.A. Nuri	74
Görsel 4.3.1.3. Sol tarafta Tacikistan Cumhurbaşkanı E. Rahmonov, Ortada BM temsilcisi Gerd Merrem, sağda OKB Başkanı S.A. Nuri MBA’yı imzalıyorlar	77
Görsel 4.4.4.1. Başlık yayınlanan sayfa	97
Görsel 4.4.4.2. Cumhurbaşkanı E. Rahmonov’un yurt dışındaki vatandaşlara seslenişi.....	98
Görsel 4.4.4.3. Cumhurbaşkanı’nın STK’lar ve toplumu barışa davet etmesi	99
Görsel 4.4.4.4. Yüksek Meclis toplantısı	100
Görsel 4.4.4.5. E. Rahmonov’un sözü	101
Görsel 4.4.4.6. Cumhurbaşkanı E. Rahmonov ve OKB Başkanı S. A. Nuri, insanlar barışı kutluyorlar, tüm insanlar MBA’nın imzalanmasından mutlular	101
Görsel 4.4.5.1. “Mücahitin Sesi” (muhalefet yanlı) isimli gazetenin birinci sayfası	103

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB – Avrupa Birliği

ABD – Amerika Birleşik Devletleri

BBK - Birleşik Barışçı Kuvvetleri

BM – Birleşik Milletler

FERN - Free Exchange Radio Network

GMHK - Geçici Milli Hükümet Konseyi

KGB - Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Rusya İstihbarat Kurumu)

KİA - Kitle İletişim Araçları

LTTE - Liberation Tigers of Tamil Eelam

MBA - Milli Barış Anlaşması

MBK - Milli Barış Komisyonu

NATO – North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paketi Örgütü)

ÖAH - Özgür Aceh Hareketi

OAK - Ortak Ateşkes Komisyonu

OBN - Open Broadcast Network

MKB - Muhalefet Kuvvetleri Birliği

RHH - “Rastohez” Halk Hareketi

RIRA - Real Irish Republican Army

RTK - Radyo and Television of Kosovo

RTL (RTL) - Radyo-Television Libre des Mille Collines

RUF - Revolutionary Union Front

RYC - Ruanda Yurtsever Cephesi

SKYK - Silahlı Kuvvetler Yönetim Konseyi

SLO - Sierra Leone Ordusu

STF - Special Task Force

TDP - Tacikistan Demokrasi Partisi

TKP - Tacikistan Komünist Partisi

TİRP - Tacikistan İslami Rönnesans Partisi

TSSC - Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

UNAMSIL – United Nations Mission in Sierra Leone

1. GİRİŞ

Günden güne hızla gelişen iletişim teknolojisi, bu alanın daha fazla etkiye sahip olmasını sağlamaktadır. Bu yüzden yaşamımızın her alanında iletişim araçlarına gereksinim duymaktayız. Dolayısıyla, çağımızda toplumun düşüncesini oluşturmada da kitle iletişim araçları (KİA) büyük bir etkiye sahiptir. Günümüzdeki KİA'nın gelişmesi, onun insan yaşamının her alanında ve katmanında yer almasına sebep olmaktadır. Bu yüzden iletişim alanı daha çok dikkat edilmesi ve iyice öğrenilmesi gereken bir alana dönüşmüştür.

Genelde iletişim denildiğinde insanların aklına medya gelmektedir. Hâlbuki iletişim, insanların başkalarıyla ilişkisini ve etkileşimini sağlayan her türlü araç ve etkinliği kapsamaktadır. Ancak şunu vurgulamak gerekir ki, iletişimin büyük kısmı medya aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu yüzden, çoğunlukla araştırmalarda iletişim ve medya kavramları birlikte ya da benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Medya alanı, iletişimin gelişmesinde ve bu kadar önem kazanmasında belki de en çok katkıda bulunan alandır. Medya ve toplum ilişkilerine bakıldığında, çevredeki her olay medya kanalıyla ve medyanın uygun bulunduğu şekilde sunulmaktadır. Medyanın bu özellikleri insanların yaşamında onun rolünü iyice güçlendirmektedir.

KİA politik ve jeopolitik amaçlarda sıklıkla kullanılmaktadır. İnsanlık bunun açık örneğine Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ta tanık olmuştur. Bu görünmeyen savaştan sonra KİA'nın küresel ve yerel siyaset alanında geniş bir şekilde kullanılması başlamıştır.

Özellikle savaşlarda, iç savaşlarda, ulusal ve etnik gruplar arasındaki çatışmalarda medya yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Günümüzde dünyanın çeşitli noktalarında iç savaşlar yaşandığı bir dönemde, medyanın rolü daha da artmıştır. Bu yüzden çatışmalarda medyayı doğru ve barış yolunda kullanmak için, önceden gerçekleşen çatışmalarda medyanın nasıl kullandığını bilmek ve yapılan hataları görebilmek önemli sayılmaktadır.

Bu konuda yapılmış araştırmalarda ulaşılabilecek sonuçların, günümüzde devam eden veya gelecekte ortaya çıkabilecek olan çatışmalarda medya ve başka iletişim unsurlarının barış ve çözüm yararına kullanımını kolaylaştıracağı öngörülmektedir. Dolayısıyla, bu araştırmada, medyanın Tacikistan iç savaşı dönemindeki rolünü açıklamak amaçlanmıştır. Burdan hareketle, bilinenlere ek olarak, iç savaş yaşamış başka bir ülkenin de o dönemdeki medya durumu açıklanmış olacaktır.

1.1. Sorun

KİA'nın rolü insan yaşamında ve toplumlarda ortaya çıkacak olaylarda çok büyüktür. Böyle etkili bir role sahip olduğu için, medya her zaman belli amaçlarla kullanılmıştır. Özellikle, siyaset alanında medya çok kullanılmaktadır. Genel olarak medya etkinlikleri araştırıldığında, onun belli bir taraf, grup ve ideolojiye hizmet ettiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, medyanın rolünü açıkça ortaya koyan durumlardan biri iç savaşlar olmuştur. Bu açıdan bakıldığında medyanın rolü olumlu ve olumsuz olarak belirginleşmektedir: olumlu, yani medyanın çatışmaların sonlandırılmasında ve barışa erişmede sağladığı katkı; olumsuz, yani çatışmaların ortaya çıkmasında veya mevcut olan çatışmaların derinleşmesinde hizmet edilmesi anlamındadır.

Araştırmada bu konuyla ilgili farklı ülkelerden çatışmalar örnek olarak incelenmiştir. Ruanda'da gerçekleşen 1994'teki soykırımda radyo (*RTLM, Radyo Ruanda vb.*) ve basın (*Kangura*) olumsuz bir rol oynamıştır. O dönemdeki Ruanda hükümetinde olan Hutular kendilerine düşman saydıkları Tutsileri öldürmek için medyayı propaganda aracı olarak kullanılmışlardır. Sonuçta Hutular'dan oluşan gruplar radyo aracılığıyla "kimi, nerede ve nasıl öldürecekleri" emrini alarak, soykırımı gerçekleştirmişlerdir. Sonuçta 100 gün içinde 800 binden fazla Tutsi (ve Tutsileri destekleyen Hutular) öldürülmüştür. Bu olay medyanın çatışmalardaki olumsuz etkisini çok net bir şekilde ortaya koymuştur.

Bosna Hersek'teki savaşta da medya-çatışma ilişkisi konusunda medyanın rolü olumsuz olmuştur. Bilindiği gibi 1992'deki Bosna Hersek savaşında üç taraf vardı: Boşnaklar (Müslümanlar), Hırvatlar ve Sırlar. Bu üç taraf ayrı etnik gruplar oldukları için, medya hep milliyetçilik ve "onlar" ve "bizler" düşünceleri üzerinde çalışma yürütmüştür. Her bir tarafın medyası desteklediği tarafın haklı olduğunu ve karşı tarafların yanlış olduklarını yansıtmaya çalışmışlardır. Hatta Bosna Hersek'teki tarafları destekleyen medyanın etkisi bo kadar fazla olmuştur ki barışı teşvik etmek amacıyla açılmış *OBN televizyonu* ve *FERN radyosu* bu medyayla rekabette çok zorlanmıştır ve birkaç yıl sonra çalışmalarını durdurmuştur.

Ancak incelenen örnek olaylardan Kuzey İrlanda savaşındaki medya ortamı ve etkisi farklı olmuştur. Kuzey İrlanda'daki savaş yıllarca devam edip 1998'de Good Friday anlaşmanın imzalanmasıyla sonlanmıştır. Bu savaşta iki taraf olmuştur: Milliyetçiler (Kuzey İrlanda'nın İrlanda Cumhuriyeti ile birlikte olmasını isteyenler) ve Birleşmeciler (Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık ile olmasını isteyenler). Her savaşta

olduğu gibi, bu savaşta da tarafları destekleyen medya olmuştur. Örneğin, *Irish News* Milliyetçileri desteklemiştir, *Belfast Telegraf* ise Birleşmecileri desteklemiştir. Fakat Good Friday anlaşması imzalandığında, birbirine karşı tarafları destekleyen bu iki gazete barışçı bir tavır almışlardır:

“Bugün Sadece Başlangıçtır, Bu Son Değil (*Irish News* 11.04.1998, s.1)”;

“Anlamsız İnsan Öldürmelere Son Verme Zamanı Geldi” (*Irish News*, s. 1).

“Takdir Günü” (s.1); Birinci sayfada kiliseye giden iki kadının fotoğrafı – biri Protestan, öteki Katolik: “Barış İçin Birlikte İbadet” (*Belfast Telegraf*, 11.04.1998).

Kuzey İrlanda savaşındaki medya ortamını araştıran Wolfsfeld’e (2004, s. 167-168) göre, genelde barış anlaşması hakkındaki her haber çok barışçı bir şekilde yayınlanmıştır. Tabii, o dönemlerde anlaşmaya karşı olanlar da olmuştur ama genelde basın barışçı bir tavır almıştır.

Tacikistan Orta Asya ülkelerinden birisidir. 1990’lara kadar Sovyetler Birliği yesi olmuştur. 1991’da Sovyetler Birliği’nin özölüşünden sonra Tacikistan bağımsız bir ülke olarak varlığına devam etmiştir. Ancak bölgedeki başka ülkelerden farklı olarak Tacikistan, özgürlüğünü ilan ettiğinden sonra iç savaş yaşamıştır. Bu iç savaş önce komünizm merkezli, sonra demokrasi merkezli (resmi hükümet ve muhalefet partileri arasında) gerçekleşmiştir. Genel olarak bu savaş 1992’den 1997’ye kadar devam etmiştir. 1994’te başlayan barış görüşmeleri sonucunda 1997’de çatışan taraflar arasında Milli Barış Anlaşması (MBA) imzalanmış ve bu şekilde Tacikistan iç savaşı bitmiştir.

Tacikistan iç savaşı kendisine özgü bir olaydır. Birçok savaştan farklı olarak bu savaş çeşitli etnik ve dini gruplar arasındaki bir savaş değildir. Sadece farklı görüşlerde olan etnik grup yeleri arasındaki savaştır. Bu konuyla ilgili politik açıdan bazı araştırmalar yapılmıştır ancak savaştaki medyanın rolü ve etkisi çok az araştırılmış bir konudur. Bu nedenle Tacikistan iç savaşı ve medya ilişkisi bu çalışmanın konusu olarak seçilmiştir. Araştırmada 1994-1997 yıllar arasındaki medya ortamı incelenmiştir. Her ne kadar çatışmalar 1992’de başlamış olsa da, Tacikistan’daki iç savaşta barış görüşmeleri 1994’de başlayıp 1997’de MBA’nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çalışmada çatışmanın nasıl ortaya çıktığı, tarafların kimler olduğu, hangi taleplerin gündemde olduğu, tarafların nasıl davrandığı, o dönemdeki medya ortamı, medyanın nasıl kullanıldığı ve barışa erişmek için taraflar, medya, ulusal ve uluslararası örgütlerin neler

yaptıkları araştırılmıştır. Bu konuların araştırılıp yanıtlanması hem çatışmaları barışla sonuçlandırmak ve hem savaşlardaki medyanın rolü konularında önemli olacaktır.

1.2. Amaç

Araştırmanın temel amacı, Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında ortaya çıkan iç savaşın barış ile sonuçlanmasında medyanın oynadığı rolü açıklamaktır. Bu kapsamda olmak üzere, başka ülkelerde yaşanan deneyimlerin de ışığında, Tacikistan'daki tarafların medyayı nasıl kullandıkları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Böylelikle elde edilmiş bilgilere dayalı çerçeve ışığında Tacikistan'daki iç savaşın barış ile sonuçlandırılmasında medyanın konumu, rolü ve işlevine açıklık kazandırılmıştır.

Belirtilen temel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Genel olarak Tacikistan iç savaşında medyanın konumu ve işlevi ne olmuştur?
- Taraflar yaşanan çatışmada medyayı hangi amaçla ve nasıl kullanmışlardır?
- Medya ortamı bu iç savaş döneminde nasıl bir dil ya da söylem kullanmıştır?
- Çatışmayı sona erdirmek ve barışa erişmek için medya kuruluşları neler yapmıştır?
- Barışa erişmek için taraflar iletişimle ilgili neler yapmışlardır ve bu konuda uluslararası kuruluşların rolü ne olmuştur?
- Çözümüne aracılık edenler barışı sağlama çabalarında medyadan nasıl yararlanmıştır?

1.3. Önem

Araştırmanın önemi, medya açısından araştırılmamış bir çatışma örneğinin araştırılmış olmasıdır. Böylelikle yeni bir ülkenin çatışma durumu öğrenilmiş olacaktır. Bu çalışmada Tacikistan iç savaşı döneminde medyanın nasıl bir etkiye sahip olduğu konu edilmektedir. İnceleme ayrıntılı şekilde ve yerinde bilgi toplayarak yapılmıştır. Elde edilen sonuçların medya ve iç savaş ilişkisinin aydınlatılmasına katkıda bulunması beklenmektedir. Ulaşılabilecek sonuçlar Sovyetler sonrası dönemin yeni ülkelerindeki dönüşümler ve demokrasinin gelişmesine de ışık tutacaktır. Bu yönüyle gelecekteki olası çatışmalarda medyadan barış için etkili biçimde yararlanmaya da katkıda bulunması öngörülmektedir.

1.4. Sınırlıklar

Araştırmanın konusu olan "Tacikistan iç savaşının barış iletişimi açısından incelenmesi" ve medyanın rolünü ortaya çıkarmakla sınırlandırılmıştır. Böylelikle iç

savaşın nasıl ortaya çıktığı, savaşın ortaya çıkmasında medyanın nasıl bir rol oynadığı, savaş döneminde medyanın nasıl davrandığı, barışa erişmek için görüşmelerin nasıl gerçekleştirildiği ve barışı sağlamada medyanın nasıl bir rol oynadığı açıklanmaktadır. Böylece, sorunun başka disiplinler tarafından incelenebilecek boyutları dışarıda bırakılmıştır. İkincisi, örneklem olarak devlet yanlısı “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” gazetelerinin 1994-1997 yılları arasındaki yayınları analiz edilmiştir. Bu yılların seçilmesinin nedeni barış görüşmelerin bu yıllar arasında gerçekleşmesidir. Bu gazetelerin seçilme nedeni ise daha erişilebilirlik açısından olmuştur. Gazeteleri analiz ederken makalelerin barışa destek olup olmadığı ya da barış görüşmelerine karşı olup olmadığına dikkat edilmiştir; yani konuyla doğrudan ilgili olmayan içerik unsurlarına bakılmamıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümü, barış iletişiminin kuramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi, örnek olarak incelenen iç savaş/çatışma durumlarında medyanın rolü ve çatışmaları sonlandırmada iletişim açısından yapılan işler açıklanmıştır. Ayrıca, iç savaş yaşanan ülkeler hakkında kısa arka plan bilgileri verilmiştir.

2.1. Barış İletişimi Kavramının Gelişmesi

İletişim insan yaşamında en çok kullanan alanlardan olup, eski tarihe sahiptir. Bu konuyla ilgili Eflatun ve Aristo gibi filozofların çalıştığını hatırlamaya getirdiğimizde, bu konu ve tarihi gözümüzün önüne kolayca gelecektir. Ancak iletişim alanına dayanan barış iletişimi konusu çok eski tarihe sahip değildir. Genelde II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve Soğuk Savaş dönemlerinde bu konu gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle, bu konunun pratikte kullanılması ve araştırma konusuna dönüşmesi, Birleşmiş Milletlerin (BM) çatışma bölgelerinde barış amacıyla yaptığı işlerle ilgilidir. Barış iletişiminin ortaya çıkması ve gelişmesi aşamaları Dr. Julia Hoffman (2013) tarafından yazılan "Conceptualizing 'Communication for Peace'", Charles Hunt'ın (2006) "Public Information as a Mission Critical Component of West African Peace Operations", Beatrice M. Spadacini'nin (2013) "Global Mapping of Communication for Development Interventions in Peacebuilding and Conflict Transformation" ve Search for Common Ground (SFCG) Merkezi'nin "Communication for Peacebuilding: Practices, Trends and Challenges" makalelerinde açıklanmıştır. Genel olarak bu makalelerde, barış iletişiminin nasıl ortaya çıkıp geliştiği, hangi durumlarda kullanıldığı ve ne gibi unsurlardan oluştuğu konularında bilgi verilmiştir.

Önceden barış iletişimi "gelişme iletişimi" (Communication for Development-C4D) olarak kullanılmıştır ve ortamın gelişimi (medya ortamı dâhil) için çeşitli yöntemlerden yararlanılmıştır. Bu alan bilgi dağıtımı ve eğitimi, gelenekleri değiştirme, sosyal pazarlama, toplumsal hareketlilik, medya savunması, toplumsal değişim için iletişim ve genelde iletişim geliştirme konularını kapsayarak farklı araçları kullanmıştır. Gelişme İletişimi birkaç aşamada gelişmiştir. Onun pratikte uygulanması 1940'larda Bretton Woods sistemi, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun oluşturulmasıyla başlamıştır (SFCG, s. 5). Günümüzde de barış iletişiminin bir kısmı olarak Gelişme İletişimi geniş bir şekilde uygulanmaktadır. Gelişme iletişimi UNICEF tarafından

gerçekleştirilen önemli etkinliklerden olup, UNICEF 14 ülkedeki ofisleri aracılığıyla yıllardır Barış ve Eğitim programlarını uygulamaktadır (Spadacini, 2013, s. 3).

Birkaç anlayış ve yöntem vardır ki Gelişme İletişimi alanında doğup Barış İletişimi alanına yerleşmiştir. Bu iki alanın üç paralel noktası vardır (SFCCG, s. 9):

1. İletişim iki yönlü süreç olup, birden çok taraf arasında bilgi akımını kapsamaktadır. İletişim yalnızca medya ve mesajlar değil, belki sosyal ilişkiler ağında olan etkileşimi de kapsamaktadır. İletişim hakkında önceleri tek yönlü süreç olduğuna (yukarıdan aşağıya, bir merkezli, kurumdan kişilere, zenginlerden yoksulara) ilişkin açıklamalar yapılırken günümüzde iletişimin çok katılımcılığı ve çok kanallılığı daha fazla kabul görmektedir. 50 ve 60 yıl önceki (1950-60) modele göre, iletişim, göndericiden alıcıya gönderilen bir mesajdır. Burada göndericiye ve medya merkezliliğe vurgu yapılmaktadır. 70’li yıllardan sonra iletişim daha çok alıcı ve mesaj merkezli olmuştur. Günümüzde iletişim sürecine, iletişim teknolojileri ve toplumsal kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal ilişkiler ve etkileşime, dahası bu ilişkilerin değişimine vurgu yapılmaktadır.
2. Medyayı, kitle iletişimi aracı, bireylerarası kanallar ve ortak etkileşiminin karmaşık bir sistemi olarak görmek gerekir. Başka deyişle, KİA’nı başka bilgi kanalları ve bilgi akımından ayrı görmemek gerekir. Buradaki tartışma, gelişmek ve demokraside, barışçıl olma ve çatışma çözmede örneğin radyonun internetten üstünlüğü hakkında değildir, belki bunların birleştiğinde nasıl etkisi olacağıdır.
3. İletişim, gelişme ve barış sürecinde, alanlararası ve kurumlararası ilişkiyi yükseltmektedir. Dolayısıyla, iletişimin gelişime ve barışa etkisi olup olmaması, bilgi ve eylem mekanizmasının koordinasyonuna bağlıdır.

İletişimin toplum yaşamında önemli role sahip olduğunu anlayarak, 1946’da BM bu konunun başka özgürlüklerin temeli olduğunu vurgulamak amacıyla, Bilgi Özgürlüğüne “Resolution 59 (I)”da yer vermiştir. 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (Universal Declaration of Human Rights’ta - UNDHR) “ifade özgürlüğünün beyan edilmesi, barış iletişiminin (medya açısından) ilk adımı” olarak kabul edilmiştir. 1960’larda kuramlar insanları değiştirmek, bir işe teşvik etmek, yeni fikirler ve bilgiyi yaymakta medyanın kullanılmasını uygun görmüşlerdir. BM askeri çalışmalarında “Public Information” (PI) diye bir strateji uygulamıştır ve bu stratejinin işlevi medya ile ilişki kurmak olmuştur. Sonradan bu bölüm çalışmalarını genişletmiştir. PI pratiği UNAMSIL (Sierra Leone 1999-2005) ve UNMIL (Liberya 2003) misyonlarda tiyatro grupları, geleneksel dans müzikleri, yerel dillerle komedi ve şarkılar aracılığıyla BM’nin misyonunu anlatmaya çalışmıştır (Hunt, 2006, s. 42). 1980’lerde BM Namibya’da kendi görevini ve barış sürecini topluma anlatmak ve toplum eğitimi yapmak için medyadan yararlanmaya başlamıştır. Bu yoldaki başarılı örnekler 1992’de

Kamboçya'daki UNTAC Radyo'su olmuştur (Hoffman, 2013, s. 12). Böylelikle barış operasyonlarında geniş bir anlama sahip olan barış iletişimi (communication for peace) kavramı ortaya çıkmıştır. Barış iletişiminin gerçekleşmesini anlamak için çeşitli yollar vardır. Bu konuda herkesin kabul ettiği bir fikir olmasa da çoğunluk barış iletişiminin çatışmayı çözme ve barışı gerçekleştirme sürecinde ve çabalarında farklı iletişim araçlarının kullanılacağını kabul etmektedir. Bu araçlar “geleneksel” ve “yeni” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (SFCG, s. 9) ancak söz konusu araçlar günümüzde güncel bir şekilde kullanıldığı için eski ve yeni diye ayırmanın anlamsız olduğunu söyleyenler de vardır (Bkz. Şekil 2.1.1.).

Şekil 2.1.1. Barış iletişimine olanak sağlayan teknolojik kanallar

Barış İletişimi geniş bir kavram olup, insanların iletişimini ve etkileşimini sağlayan alanları ve etkinlikleri kapsamaktadır. Hoffman'a göre barış iletişimi farklı alanlarda etkili olabilmektedir (Bkz. Şekil 2.1.2.).

Junne (2013) çatışmaları çözmekte kullanılacak araçlar ve yöntemleri belirtirken televizyon, radyo, gazete, tiyatro ve müzik yanında eğitimde kullanılan kitapları, çağımızda çoğunlukla gençlerin ilgilendiği bilgisayar ve çevrimiçi (on-line) oyunları vb. de eklemiştir. Örneğin, kitaplar etkileşimli iletişimin aracı olmasa da bilgi kaynağı olduğu için, gençlerin kafasında nefret ya da barış düşüncesinin pekiştirilmesinde büyük rol oynamaktadır.

Şekil 2.1.2. Hoffman'a Göre Barış İletişimin Alanları (Hoffman, 2013, s. 25).

Zaman içinde barış iletişiminin unsurlarından en çok araştırılan “Barış Gazeteciliği” ya da “barış ve medya” olmuştur. Özellikle soğuk savaştan sonra barış gazeteciliği alanına ayrıca dikkat edilmiştir. Barış gazeteciliği kavramı ilk kez 1970’lerde Johan Galtung tarafından kullanılmıştır (Batı vd. 2010, s. 97). Barış gazeteciliğine kuramsal temel sağlayan da Galtung olmuştur. Ona göre barış gazeteciliği tıpkı sağlık gazeteciliği gibi olmalıdır. İyi sağlık gazetecisi hastaya kansere karşı nasıl mücadele edileceğini anlatacaktır. Fakat o bize kanserin nedenleri, nasıl var olduğu, genetik oluşumu yanında gerekli ilaçlar ve korunma önlemlerini de anlatacaktır (McGoldrick ve Lynch, 2000, s. 26). Yani barış gazetecisinin yalnızca çatışmanın nasıl ortaya çıktığını değil, onun çözümüyle ilgili de bilgi vermesi gerekir. Barış gazeteciliği alanında iyi tanınmış Jake Lynch ve Annabel McGoldrick’e (2005, s. 248) göre, barış gazeteciliği 1990’ların ortasında barış ve çatışma alanındaki araştırmaların ortak paydası olarak ortaya çıkmıştır. Onlara göre barış gazeteciliği - editörün toplum içinde çatışma karşısında şiddetsiz ortam değerini yaratmak için, hangi haberi nasıl vermesi

gerektiğini düşündüğü bir durumdur. Lynch ve McGoldrick'in kuramlarında barış gazeteciliği şunları başarmalıdır:

- Röportajlarda dengeyi, adaleti ve doğruluğu sağlamak için çatışma analizini kullanma;
- Gazetecilik, kaynaklar, yayınlanacak olay ve gazeteciliğin önemi – müdahaleci gazeteciliğin etiğini yaşama geçirme;
- Şiddete karşı bir görüş oluşturma ve editörlük görevi yanında röportajlarda farklılıklar yaratma.

2.2. Çatışmalarda Medyanın Rolü

Günümüzde insan yaşamının her boyutunda medyanın etkisi artmıştır. Bu yüzden yaşamımızda medya geniş ve önemli bir rol oynamaktadır. Medya insanlara çevrelerindeki önemli haberleri vermektedir (politika, kültür, sosyal konular vb.) ve daha önemli sorunlara (hava durumu, trafik, doğal afetler vb.) dikkat çekmelerini sağlamaktadır. Böylelikle insanlar medyaya dayanarak hava durumuna göre giyinmekte, politik liderlerini seçmekte, bir grubu yargılamakta vb. Ancak bu rol olumlu ya da olumsuz olabilmektedir (Bratic ve Schirch, 2007, s. 9).

Çatışmalar insanların zihninde başlamaktadır. Bu yüzden çatışmanın insanların zihninde nasıl yer aldığını bilmek önemlidir. Genelde insanlar neyi okursa (ya da dinler ve görürse), o kaynak düşüncelerini etkileyebilmektedir. Bu nedenle medya; tehdit, düşmanlık ve “onlar” imajının yaygınlaşmasında en önemli rolü oynamaktadır (Junne, 2013). Wolfsfeld'e göre çatışmaların ortaya çıkmasında medyanın etkisi daha fazla olmaktadır. Ona göre çatışmalar ve savaşlarda medyanın rolü hakkında birçok araştırma yapılmıştır, ama barış sürecinde medyanın rolü hakkında araştırmalar çok az yapılmış, hatta bu konuda mükemmel denebilecek bir araştırma yoktur. Yazar bunun sebebini, insanların çatışma ve savaşa daha çok dikkat çekmelerine bağlamaktadır (Wolfsfeld, 2004, s. 9).

Wolfsfeld (2004, s. 17-23) diyor ki medya sahipleri genelde dört özelliğe değer vermektedirler ve bu değerler medyayı barış amacıyla kullanmayı zorlaştırmaktadır:

Aciliyet – Bu durumda medya anlık/günlük olayları kapsayacak ve onların oluşum sürecine pek dikkat etmeyecektir. Barış ise uzun görüşmeleri talep edecektir. Oysa gazetecilerin buna zamanları yoktur. Metin Ersoy (2010) hızlı verilen haberleri “Fast-Food Haber” olarak adlandırmıştır. Ona göre teknolojinin gelişmesi insanların yaşama biçimini hızlandırmıştır. Gazetecilik de bu duruma uymuştur. Haberi en hızlı şekilde hedef kitleye ulaştırmak,

gazeteciliğin en temel görevi olarak görülmektedir. Dolayısıyla hızlı haber hazırlarken gazeteciler bir takım saha kurallarını göz ardı etmeye zorunlu kalmaktadırlar. Böylece haberler “fast-food” şeklinde hazırlanıp servis edilmektedir. Hedef kitle de bu “fast-food” tarzı haberleri bir lokmada yutarak doyduğunu sanmaktadır. Aslında, servis edilen haberler, bilgi içeriği açısından doyurucu olmaktan çok uzakta bulunmaktadır (Ersoy, 2010, s. 128).

Drama – Gazetecilerin drama aramaları da barış ve medya arasındaki ilişkiye engel olmaktadır. Bu heyecan verici olaylar barış sürecine engel olabilmektedir. Bu durumda her şiddet olayı, krizler ve çatışmanın tüm göstergeleri haberlerde öne çıkmakta, itidal ve barış amaçlı işbirlikleri arka planda kalmaktadır. Bu tür haberlerin olumsuz tarafı, insanların duygularına daha fazla etkide bulunmasıdır. Örneğin, 16 Mart 2004’te bir grup (3 kişi) Kosova gençlerinin suda batmaları olayı gerçekleşmiştir. Olay şöyle başlıyor: Ceber şehrinde İbir Irmağının Zubin Potok (Sırpların yaşadığı şehir) tarafında 6 Arnavut çocuğu oynuyormuş. Birden Sırp köpekleriyle gelip onları kovuyorlar. Bu çocuklardan dört kişi kendilerini ırmağa atıyor ve sonuçta üç kişi ölüyor, bir kişi hayatta kalıyor ve yegâne şahit olarak olayı başka insanlara söylüyor (bu medyada gösterilen versiyon). Bu olay o çocuğun söylediği gibi medyada yayınlanmıştır. Ama medyada söylenen haberler profesyonellik açısından uygun değildi. Bu haberlerden sonra 50-60 bin kişilik gösteriler başlamıştır. Özellikle radyo ve televizyon fazla duygusallık ve milliyetçilik yaydığı için eleştiriyi hak etmektedir. Zira Kosova medyası altı kişiden iki kişinin niçin ırmağa atılmadığı, hayatta kaldığı ve bu konuda ne dediklerini yayınlamamıştır (Haraszi, 2004).

Basitlik – Medya ve barış ilişkisine engel olan başka bir durum basitliktir. Özellikle, basit konular görsel etkileme (efektler) eşliğinde çok çarpıcı ve kişilerin dikkatini çekici olmaktadır. Medyadaki (özellikle TV) zaman azlığı gazetecilerden kısa ve basit haberler yapmalarını talep etmektedir. Gazeteciler ideoloji ve karmaşık politik olaylara girmek istememektedirler.

Etnik merkezçilik (ethnocentrism) – Medyayı barış yolunda kullanmaya engel olan son ve en etkili sebep etnik merkezçilik ya da ırkçılıktır. Bu durumda her bir medya unsuru belli bir siyaset, kültür, dil, inanç ve değerlerden yola çıkarak etkinlik göstermektedir. Sonuçta haberler “biz” ve “biz”e ne olacağı hakkında olmaktadır. Haberler “onlar” hakkında olduğunda, “onlar”ın “biz”i nasıl etkileyecekleri konusunda odaklanmaktadır. Karşı taraf hep tehdit kaynağı olarak gösterilmektedir. Böyle durumlarda uzlaşmanın çok zor olacağı ortaya çıkmaktadır. Hatta gazeteciler yerel düşünceden farklı bir şey söylemekten korkup, kendisine sansür uygulamaya zorunlu kalmaktadır. Irkçılık görüşü özellikle kriz dönemlerinde ve barış görüşmelerinin başarısızlığında açık bir şekilde belli olmaktadır. Karşı taraf hep saldırgan olarak gösterilmektedir. Bu duruma Bosna Hersek çatışması açık bir örnektir. Bu çatışmada her üç tarafın (Bosna Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan) medyası karşı tarafı suçlamıştır ve hep kendi tarafını kurban olarak göstermiştir (Sladecsek ve Dzihana, 2009, s.153-172).

Medyanın barış yolunda hizmet etmesini engelleyen başka bir durum da “duyumculuk”tur (sensationalism). Medyada kanıtları ya da haberleri çok etkili, duygulu, öfke ve heyecanlı vererek, olayın gerçeğinden daha şok edici şekilde verilmesi duyumculuktur. Çatışmalar, özellikle silahlı çatışmalar, duyumculuğun fazla

kullanıldığı durumlardır (Okunna, 2004, s. 9). Medyada ne kadar duyumculuk olursa, barış sürecinde o kadar olumsuz rol oynayacaktır. Yani, medyada duyumculuğun düzeyi ne kadar fazla olursa, barış sürecinde medyanın yeri o kadar yıkıcı olacaktır. Duyumculukta duygusallık (olay) sebeplerden ve eğlencelik (doğru) bilgiden daha fazla önem kazanacaktır. Bu durum genelde ekonomik amaçların öne çıkmasıyla ortaya çıkmaktadır. Özellikle, bu tür haberlerin duyguya etkisi çatışma çözümünde çok olumsuz bir etkiye sahiptir. Böyle durumlarda gazeteciler hep dramatik ve duygusal olayları arayacaklar ve editörler ise hep şok edici imgeler yaratacaklardır (Wolfsfeld, 2004, s. 39-40).

Özel medyada duyumculuk daha fazla vardır çünkü bu tür medya devletten finansal kaynak almadığı için ekonomik açıdan ürününü satmak amacıyla duyumculuğa değer vermektedir. Dolayısıyla, medyada duyumculuk değer kazanınca barışa pek hizmet etmeyecektir.

Genelde medya güce sahip olan kişilerin elindedir. Bu kudret sahipleri devlet ya da (devlet sayesinde) zenginler olabilmektedir. Çoğu zaman bu kudret sahipleri eleştirici ve olumsuz haberlerden hoşlanmazlar. Örneğin, Çin’de en çok izlenen Xinwen Lianbo programına televizyondaki “en mutlu 30 dakika” demişlerdir çünkü genelde hükümet tarafından bu programda hep olumlu haberler verilmiştir. Ancak bu durum insanları gerçeklikten uzaklaştıracaktır (Junn, 2013). Böylelikle, önemsenen faktörlerin etkisi altında medyanın barış amacıyla etkinlik sürmesi zor ya da olanaksız olacaktır.

Junn’a (2013) göre medya çatışmanın derinleşmesinde büyük rol oynasa da, çatışmanın sonlanmasında da çözüm sağlayıcı rol oynayabilir, kuşkusuz eğer biz (insanlar) bunu istersek. Bratic ve Schirch (2007, s. 9-10) de bu fikirdeler ve medyanın çatışma çözümünde önemli rol oynayabileceğini kanıtlamışlardır. Onlar medyanın barış sürecinde oynayabileceği olumlu rolü göstermek için medyanın birkaç işlevini dile getirmişlerdir:

Medyanın bilgi kaynağı ve yorumcu olması – Medya insanlara bilgi verir ve bir karara ulaşmalarında etki gösterebilir.

Medyanın gözetleyici (Watchdog) olması – Medya bazen üçüncü taraf olup, gözetmen rolünü oynayarak insanların geri bildirimlerine olanak sağlayabilir ya da gizli olayları ve sorunları araştırarak onları öne çıkartabilir.

Medyanın bekçi (Gatekeeper) olması – Medya eşik bekçisi rolünü oynayarak gündem konuları belirleyebilir. Buna ek görüşler dengesini de sağlayabilir. Bu konuya Okunna da vurgu yaparak, çatışma dönemlerinde gazetecilerin dikkat etmeleri gereken önemli noktalardan biri olarak

yayınlarında denge ve adaletin sağlanması olduğunu söylemektedir. Gazetecilerin çatışmaya ilişkin yayınlarında iki tarafa aynı olanakları vermeleri gerekir.

Medyanın politikacı olması – Medya politikacıları da etkileyebilir, özellikle şiddet ve çatışmayı önlemek konusunda. Dolayısıyla, medya politikacıların mesajlarının topluma erişmesinde araç olmaktadır.

Medyanın diplomat olması – Bazen medya diplomatik inisiyatifleri kapsayarak tarafların birbirine mesaj göndermelerine aracı olmaktadır. Eğer bir taraf görüşmeler ile ilgili karşı tarafın tepkisini nasıl olacağını bilmek isterse, medya yoluyla mesaj gönderebilir ya da çatışan tarafların liderleri televizyon ve radyoda bir araya gelip birbiriyle konuşabilirler.

Medyanın barışı teşvik etmesi – Medyadaki olaylar barış görüşmelerinin başlangıcı olabilir ya da barış anlaşması yapılmış ise onu teşvik ederek toplumun desteğini kazanabilir. Örneğin, basın yayın organları, konserler ve radyo programları yaparak anlaşılmanın kutlamasını yapabilir;

Medyanın köprü olması – Medya aşağıdaki yollarla çatışma taraflarının ilişkilerini olumlu yönden etkileyebilir:

- a. İki tarafı adil bir anlayışla göstermek;
- b. Tarafların ortak sorunlarını göstermek;
- c. Tarafların ortak çıkar ve duruşunu göstermek;
- d. Şiddeti mahkum etmek.

Böylelikle taraflar karşı tarafın aynı durumda olduğunu görerek, birbirine duygudaşlık (empati) yapacaklar ve sonuçta ilişkileri de normalleşecektir.

2.3. Çatışmaların Çözümünde Uluslararası Teşkilatların Medya Açısından Rolü

Barış iletişiminin ortaya çıkmasında, gelişmesinde ve gerçekleşmesinde uluslararası teşkilatların rolü çok büyük olmuştur. Bu konuda BM'nin yerini özellikle vurgulamak gerekmektedir. Bu başlıkta BM ve başka teşkilatların çatışma noktalarında yaptıkları işler hakkında bilgi verilecektir. Tabii ki bu örgütler çatışmaları sonlandırmak ve barışa erişmek için farklı alanlarda etkinlik göstermişlerdir. Ancak burada söz konusu kuruluşların özellikle medya alanında yaptıkları işlere değinilmektedir.

Ruanda'daki Radio Mille Collines'in çatışmada oynadığı olumsuz rolü, Yugoslavya'da tarafların birbirine karşı nefreti artırmak amacıyla medyayı kullanmaları, çatışma durumlarında medya konusuna daha ciddi bakmaya sebep olmuştur. Bu durumlardan dolayı Jamie Metz, BM bünyesinde "enformasyon müdahalesi birliği" şubesi oluşturmayı önermiştir. Ona göre, böylelikle BM çatışma bölgelerinde medyayı kontrol edecek, barışa yönelik yayınları özendirecek ve eğer yayınlar çatışmanın derinleşmesine hizmet ederse, bu medyayı kapatmak olanağına sahip olacaktır. Bunun yanı sıra Metz, BM'nin çatışmalardan sonraki dönemlerde barış

amaçlı başka etkinlikleri de yapabileceğini söylemiştir (Hoffmann, 2013, s. 4). Sonradan BM, barış amaçlı operasyonlarda medya ile ilgili çalışmalardan geniş bir şekilde yararlanmışır. BM'nin bu alanda yaptığı ilk işlerden biri Namibya'daki United Nations Transitional Assistance Group (UNTAG)'dır. Bu proje; halkla ilişkiler, medya ile ilişkiler, radyo programları ve afiş kampanyalarını kapsamıştır. Proje, çatışma bölgelerindeki halkla ilişkilerin rolünü arttırmıştır. Ancak, 1992'de Kamboçya'daki United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC) projesi iletişimle ilgili alanları kapsayan çok başarılı bir proje olmuştur. Özellikle, barış amacıyla açılan UNTAC Radyosu devlet adamları ve barışçı toplum tarafından hoş kabul edilmiştir. Bu konuda başka başarılı projeler Sierra Leone'deki UNAMSIL (1999-2005) ve Liberya'daki UNMIL (2003) olmuştur. Bu projelerde yapılan tiyatro, geleneksel dans, müzik ve kültüre dayanan öteki etkinlikler dikkat çekmektedir. Örneğin, Makeni'de barış amaçlı konser düzenlenmiş ve bu konserde Sierra Leone'deki ünlü şarkıcılar şarkı söylemiştir. Konserde hükümetten on bakan ve RUF üyeleri yan yana oturmuşlardır (Hunt, 2006, s. 42).

Cenevre'de Mart 1995'te oluşturulan Hironnelle Foundation teşkilatı barışın özendirilmesi konusunda savaş yaşanan ülkelerde birçok çalışma yapmıştır. Özellikle, barışçı medya oluşturma konusunda büyük sonuçlara erişmiştir. Bu teşkilatın barışçı medya alanındaki birinci işi Ruanda'da kurulan Agataşya radyosu olmuştur. Ruanda soykırımından sonraki dönemde Agataşya radyosu barışı teşvik etmekte büyük rol oynamıştır. Sonradan bu teşkilat Liberya'da *Star Radyo*, Aruşa'da (Tanzanya) *Hironnelle Enformasyon Ajansı*, Kosova'da *Radyo Blue Sky*, Bangui'de (Orta Afrika) *Radyo Ndeke Luka*, Timor'da *Moris Hamutuk* radyo programı, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde *Radyo Okapi* ve Sudan'da *Radyo Miraya* gibi çalışmalarını gerçekleştirmiştir (Dahinden, 2007, s. 382-384).

Dayton Anlaşması'ndan (1995) sonra Bosna Hersek'te *Open Broadcast Network (OBN)* televizyonu ve *Free Exchange Radio Network (FERN)* radyosunun açılması kararı alınmıştır. *FERN* radyosu 1996'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (OSCE) tarafından açılmışır. Bu radyonun asıl amacı Bosna Hersek'teki savaş sonrası seçimlerin düzgün bir şekilde geçmesini sağlamak olmuştur (Batic, 2005, s. 135). BM, AB ve ABD'den destek alan Office of the High Representative (OHR) teşkilatı anlaşmanın amaçlarını teşvik etmek ve savaşlardan sonraki birinci seçimlerin demokrasi ortamında geçmesini sağlamak için 1996'da hiçbir tarafa bağlı olmayan (*OBN*)

televizyonunu açmıştır. *OBN* Bosna Hersek'teki çatışma taraflarını birbiriyle yakınlaştırmak ve geçmişteki nefreti unutmaları için çeşitli programlar hazırlamıştır (Bratic, Ross ve Kang-Graham, s. 8-11).

Endonezya'da barış amacıyla yapılan işlerden birisi *Moris Hamutuk Stüdyosu* olmuştur. Bu stüdyo Hironnelle Fondation tarafından teşkil edilmiştir. Stüdyonun amacı Endonezya ve Doğu Timor arasındaki uzlaşmayı iyileştirmektir. *Moris Hamutuk* enformasyon programlarına, güncel olaylar, belgesel programlar ve sohbetlere daha çok önem vermiştir. Endonezya'daki başka bir proje *The Happy Football Gang* (Geng Bola Gembira) programı olmuştur. Bu eğlenceli bir program olup, Aceh'deki çatışmayı yaşayan çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilmiştir (Bratic, 2005, s. 117).

2.4. İç Savaş Olayları ve Medyanın Yeri

Çalışmanın bu bölümünde iç savaş yaşanmış ve sonra barışla sonuçlanmış ya da barış çalışmaları yapılmış örnek niteliğindeki iç savaşlar ve çatışmalar araştırılmıştır. Bu olayların seçilmesinde önemli olan ölçütlerden birisi, iç savaş ya da çatışmaların barışla sonuçlanmaları olmuştur. Genel olarak seçilip incelenen çatışmalarda medyanın rolüne vurgu yapılmıştır. Buna ek olarak savaşların ortaya çıkmasına sebep olan nedenler hakkında da kısaca bilgi verilmiştir.

Günümüze kadar dünyanın farklı ülkelerinde birçok iç savaş yaşanmıştır. Medya büyük etkiye sahip olduğundan sonraki dönemlerde savaşların ortaya çıkmasında özel bir yeri olmuştur. Bu amaçla savaş yaşamış birkaç ülke medya etkisi açısından incelenmiştir. Seçilmiş ülkelerin hepsinde savaş yaşanmıştır ve bu savaşı sonlandırmak için farklı düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde medyanın rolüne özellikle dikkat çekilmektedir. Başka bir deyişle, savaşların ortaya çıkmasında ve barışa erişmede medyanın nasıl bir rol oynadığı ortaya konulmuştur.

Medyanın savaşlardaki genel rolünü açıklamak amacıyla dünyanın farklı noktalarından iç savaş yaşamış ülkeler seçilmiştir. Örneğin, Afrika kıtasından Ruanda ve Sierra Leone, Asya'dan Endonezya ve Sri Lanka, Avrupa'dan Kuzey İrlanda ve Bosna Hersek seçilmiştir. Bu şekilde araştırmada, dünyada yaşanmış iç savaşlarda medyanın nasıl bir rol oynadığı hakkında genel bir fikir verilmeye çalışılmıştır.

2.4.1. Ruanda

“Ruanda öyle bir ülke ki ailenizi öldüren kişilerle karşılaşabilirsiniz. Onlarla birlikte

okula gideceksiniz. Onlarla birlikte bir mağazaya gideceksiniz. Onlarla birlikte kiliseye gideceksiniz” (Frida Umuhoza)¹.

Ruanda Orta Afrika'nın küçük bir ülkesi olup, çok büyük olayların meydana geldiği bir ülkedir. 1 Temmuz 1962 tarihinde ülke Belçika yönetiminden bağımsız olmuştur. Nüfusu 11.5 milyondur (2016), bunun %85'i Hutular, %14'ü Tutsiler ve %1'i Twalardır. Toprağı 26.338 km² dir. Genelde Ruanda halkı tarımla meşguldür. Egemen din Hristyanlıktır (%93.5), Müslümanlar %4.6, geri kalanlar yerel inançlara bağlıdır. Burundi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Tanzanya ve Uganda ile sınırı vardır. Başkenti Kigali'dir. Resmi dili Kinyarwanda'dır, ayrıca İngilizce, Fransızca ve Swahili dilleri konuşma dili olarak kullanılmaktadır².

2.4.1.1. Tarihçe ve savaşın temel nedeni

Ruanda'nın tarihine bakıldığında, Afrika'nın başka ülkelerinde olduğu gibi, hep Avrupa ülkeleri etkisi altında olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle, bu ülke Almanya ve Belçika tarafından sömürge edilmiştir. Eskiden bu yana Ruanda'da üç kabile yaşamaktadır. Bu kabilelerden Hutular genel olarak tarlalarda çalışan işgücü, Tutsiler ise tarla sahipleri, ticaretle uğraşan, daha fazla yönetimde olan kabileler olarak bilinmektedir (Öztürk, 2011, s. 70; Batware, 2012, s. 1). Genelde Ruanda'nın tarihi üç kısma bölünmektedir: sömürgelemeden önce, sömürge dönemi ve sömürgelemeden sonrası. Soykırıma sebep olan çatışmaların nedeni, Ruanda'nın sömürge olduğu zamanlardan başlamıştır. Ama bu gruplar arasındaki nefretin çok eski tarihe sahip olduğu belirlenmektedir. Ruanda'yı birinci olarak Almanya işgal edip, bugünkü Burundi topraklarıyla birlikte orayı Ruanda-Urundi adını vermiştir. Almanya yönetimi 1890-1916 seneleri arasında hüküm sürmüştür. Bundan sonra Belçika Kongo'daki toprakları genişletilerek, Ruanda-Urundiye işgal etmiş ve 1959'a kadar bu ülkeler onun yönetimi altında olmuştur (Öztürk, 2011, s. 68). Batware'e göre Belçika'nın Hutu ve Tutsilerin arasında nefretin büyümesinde etkisi çok olmuştur. Belçika yönetimi döneminde eğitim ve çalışma konusunda Tutsilere ayrı haklar verilmiştir. O dönemlerde Ruanda hükümetinde hep Tutsiler hüküm sürmüştür. Yani, Belçika Tutsiler yardımıyla

---

¹Frida Umuhoza, survivor and author of “Frida: Chosen to Die, Destined to Live.” addresses the annual commemoration of the International Day of Reflection on the Genocide in Ruanda (7 April). UN. 2015 (**Ruanda is a country where you actually meet those people that killed your family. You go to school with them. You go to market with them. You go to church with them».**)

² Bazı örnek ülkeler hakkındaki kısaca bilgiler **One World Nations Online** sitesinden alınmıştır (http://www.nationsonline.org/oneworld/bosnia_herzegovina.htm) bazıları ise Vikipedi'den alınmıştır.

Ruanda'yı idare etmiştir. Hatta bu dönemlerde Ruanda'da insanların ırkını belirleyici kimlik verilmiştir (Batware, 2012). 1962'da Ruanda bağımsız olmuştur. Özgürlükten sonra Hutular yönetime gelmiş ve Tutsilere karşı şiddet artmıştır. Bu durumda Tutsilerin büyük bir kısmı ülkeyi terk etme mecburiyetinde kalmıştır.

1990'larda Ruanda'yı terk eden Tutsiler ülkeye geri dönmeyi başlamıştır. O zamanki Habyermana (Hutu) idaresinde olan hükümet, Tutsilerin geri dönmelerini tehdit gibi kabul etmiş ve bundan sonra Hutular içinde Tutsilere karşı nefret uyandırmaya çalışmışlardır. Tutsiler demokrasi adına Ruanda Yurtsever Cephesi (RYC) teşkil edip, Ruanda'ya hücum etmişlerdi. Dolayısıyla Hutular bütün Tutsileri, RYC üyeleri dâhil, yabancı ve istilacı olarak görmüşler ve Ruanda'daki hep Tutsileri RYC'nin ajanları ve destekçileri gibi kabul etmişlerdir (Caplan, 2007, s. 22). RYC ve Habyermana hükümeti arasında savaş 1993'a kadar devam etmiştir. 1993'te savaşı durdurmak için barış konuşmaları başlamış ve neticede dış ülkelerin etkisi altında Habyermana hükümeti RYC'le Aruşa Anlaşması'nı (Arusha Peace Accord 1993) imzalamıştır (Batware, 2012). Ancak Hutular bu anlaşmanın RYC faydasına olduğunu söyleyip, Tutsiler üstüne şiddeti artırmışlar. Bu durumda özellikle ırkçı grupların etkisi daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. 1994'te Aruşa Anlaşması'nı imzaladığı için Habyermana uçağına saldırı yapılmıştır ve bunun neticesinde o ölmüştür. Bu olaydan sonra 7 Nisan 1994'te Ruanda tarihindeki üç (bazı kaynaklarda dört ay) aylık kanla dolu dönem başlamıştır. Bu olay BM, ABD hükümeti, Fransa, Belçika ve başka Afrika ülkeleri tarafından RYC galibiyetinden önce soykırım olarak kabul edilmiştir. Ancak Fransa bu konuyla ilgili soykırımı gerçekleştiren hükümet ve bu hükümete muhalefet olan RYC arasında tarafsız pozisyon almıştır. Hatta soykırım sürecinde Fransa açıktan RYC'ne karşı çıkmıştır (Caplan, 2007, s. 28). Bu soykırımda 100 gün içinde 800 bin erkek, kadın ve çocuk vahşice öldürülmüştür. Öldürenlerin içinde çoğunluk Tutsiler ve bir kısım Hutular yer almıştır. Dört ay içinde 1.75 milyon kişi veya o zamanki Ruanda nüfusunun dörtte bir kısmı (%25) öldürülmüş ya da ülkeyi terk ettiği tahmin edilmektedir (Batware, 2012). Bu olay dünya insanlarına önemli ders olmuştur. Bu olayın unutulmaması için, soykırımın dehşetini insanlara hatırlatmak için, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından "7 Nisan Ruanda soykırımını hatırlama günü" ilan edilmiş ve her sene dünyanın çeşitli ülkelerinde bu konuyla ilgili farklı programlar yapılmaktadır (<http://www.un.org/ru/preventgenocide/Ruanda/annualcommemoration.shtml>).

2.4.1.2. Medyanın rolü

Ruanda soykırımında dikkat edilmesi gereken bir önemli nokta vardır. O da, soykırımın hazırlanmasında ve yaşanması sürecinde medyanın nasıl bir rol oynadığıdır. Günümüzdeki birçok araştırmada, eğer araştırmacı çatışma durumlarında iletişim araçlarının olumsuz etkisini belirlemek isterse, mutlaka Ruanda soykırımındaki medya rolünü kanıt göstermektedir çünkü bu olayda insanları (özellikle Hutuları) soykırıma hazırlamakta ve onun gerçekleşmesinde medya önemli rolü oynamıştır. Otit'iye (2010) göre Ruanda soykırımında medyanın rolü kılıçtan (machete) az değildir. Buna ek olarak Temmuz 1993'te Radyo-Television Libre des Mille Collines (RTLMC veya RTLM) şirketi açılmış ve onun hedefi Tutsilere karşı nefreti çoğaltmak olmuştur. Bu propaganda araçlarının kontrolü hep Habyermana ve onun çevresindekilere ait olmuştur. Halkın dikkatini çekmek için önce RTLMC basit eğlence programları yayınlamıştır. O dönemlerde radyonun ucuz olması, radyoyu çok popüler yapmıştır. Medya ve soykırım ilişkisi genel olarak 1990'lardan sonra ciddi bir şekil almıştır.

Özellikle, çatışma sürecinde ve çatışmanın derinleşmesinde Radyo Ruanda ve RTLMC'in rolü büyük olmuştur (Hoffmann, 2013, s. 4). Hatta ABD başka ülkelerle birlikte BM'den bu radyoların kapatılmasını istemiştir çünkü Radyo Ruanda ve RTLMC hükümete propaganda araçları olarak hizmet etmiştir. Örneğin, Radyo Ruanda kırımın nasıl yapılması hakkında bilgi verirken, RTLMC tutma (blokaaj) yapmayı ve kimlerin yok edilmesi gerektiğini söylemiştir (aktaran Spencer, 2005, s. 76; Metzl, 1997, s. 629). Mart 1992'de Radyo Ruanda Tutsileri öldürmek için önce başkent Güney tarafında yerleşmiş Bugesera denilen yerde kullanılmıştır. 3 Mart 1992'de bu radyo Nairobi'deki insan hakları grubunu kaynak göstererek, Bugesera'da Tutsilerin Hutulara karşı saldırı yapacaklarını haber vermiştir. Bunun için yerel otoriteler (Hutular) Radyo Ruanda aracılığıyla Hutuları kendilerini savunma amacıyla erken hücum etmeye davet etmiştir. Böylelikle Hutulardan oluşan gruplar tarafından Bugesera'da yüzlerce Tutsi öldürülmüştür. 6 Nisan olayından sonra RTLM bütün Hutuları biraraya gelmeye ve "son" savaşta ülkelerini savunmaya çağırmıştır. Soykırım sürecinde ise RTLM gazetecileri Kigali şehrinin çevresine gidip tutma (blokaaj) yerlerinde savaşan Hutular ile sohbetler yapmışlar ve kendi yaptıklarını doğru olarak göstermişlerdir (Des Forges, 2007, s. 42-50). Soykırım dönemlerinde radyo RTLM

gençleri çekmek için şöyle çağrılar yapmıştır: “Gençler çalışın (bu radyo “çalışmak” kelimesini Tutsileri öldürmek anlamında kullanmıştır), ülkenin her yerinde çalışın, gelin ordunuzla çalışın. Gelin ülkenizi savunmak için hükümetinizle birlikte çalışın” (RTLTM, 5 Haziran 1994). Batılı misyonerlerden biri bu konuda şöyle demiştir: “Her sabah RTLTM dinleyicilerine soruyordu: Merhaba, iyi günler, işinize (Tutsi öldürmeye) başladınız mı?” (29 Nisan 1997’deki görüşme) (Li, 2007, s. 96).

RYC de kendi hedefleri için Radyo Muhabura’yı kullanmıştır. Ancak bu radyonun sinyali bütün Ruanda’yı kapsamamıştır ve etkisi de çok olmamıştır (Des Forges, 2007, s. 43). Kantano Habima, RTLTM’in ünlü gazetecilerinden, Radyo Muhabura’nın başarısızlığı nedenine vurgu yaparak şöyle demiştir: “Ben anlamıyorum, nasıl Ruanda’lılar Radyo Muhabura’nın söylediğine inanıyorlar... Muhabura buradan çok uzakta olan ormanlardan yayın yapıyor. Bunun yerine RTLTM’e inanmalılar çünkü bu radyo onlara yakın yerden yayın yapıyor, onlar gazetecileri tanıyorlar, görüyorlar hatta gazetecilerden istedikleri şeyi sorabiliyorlar. Bu yüzden Muhabura’yı dinleyenler sapıtmış kişilerdir, ancak onlar uzun dönemde pişman olacaklardır” (Mironko, 2007, s. 127). Yani RYC’nin kullandığı medya pek başarılı olmamıştır.

Ruanda soykırımında basılı medya da büyük rol oynamıştır. Higiuro, Ruanda’daki 1990’lı yıllar öncesindeki özel basın medyasını dört kısma ayırmıştır:

1. Mouvement Républicain National pour la Démocratie et le Développement (Demokratik Gelişim İçin Ulusal Cumhuriyet Hareketi-MRND-Habyermana partisi) ve Coalition pour la Défense de la République (Cumhuriyeti Savunma Koalisyonu-CDR-Habyermana hükümetini destekleyen hareket) gibi grupları destekleyen gazeteler: Bunların başlıcaları *Akanyange*, *Umurwanashyaka*, *Écho des Mille Collines/Impanda*, *Intera*, *Interahamwe*, *Kamarampaka*, *Kangura*, *La Médaille Nyiramacibili*, *Umurava*, *Le Courrier du Peuple* ve *Shishoza* gibi basın organlarıdır. Bu gazetelerin içinde *Kangura* çok önemli bir role sahip olmuştur. Genelde bu gazeteler muhalefet güçlerini RYC’nin kuklaları, hainler, devlet parasını çalanlar, demagoglar, fırsatçılar (oportünists), aptallar, ve Habyermana’ya karşı isteklerini gerçekleştirmek isteyen kişiler olarak tasvir etmişlerdir. Bu görüşe göre RYC Tutsi ırkçıları olup, Tutsi hareketi monarşiyi getirip Hutuları köleleştirmek isteyen bir hareketti.

2. Politik muhalefet (the Mouvement Démocratique République (Demokratik Cumhuriyet Hareketi-MDR) and the Parti Social Démocrate (Sosyal Demokrat Parti-PSD) gazeteleri: Bunların başında *Agatashya*, *Ibyikigihe*, *Ikindi*,

Ijambo, Intwali-Ijwi rya J.D.R., Intumwa/Le M ssager, Isibo, Izuba/Le Soleil, La Griff , L'Ère de Libert , Umuranga, Nouvelle G n ration, Nyabarongo, Republika, Rukokoma, Soma, Verit s d'Afrique, Umuturage w'U Rwanda, Urumuli rwa Demokarasi ve Umurangi gelmektedir. Muhalefet gazeteleri MRND liderlerini kötülük ve rüşvet kaynağı, yalancılar, aptallar, hayvanlar, hunhar katiller, militaristler olarak betimliyorlardı. Bazı gazeteler Habyermana fotoğrafını kanla dolu Şekilde yayınlıyorlardı. Örneğin *Umurangi* gazetesi çoğu zaman başbakan Agathe Uwilingiyimana'yı "hayat kadını" ve "cinsel nesne" olarak tasvir ediyordu. Bu gazeteler muhalefet liderlerinin barıŐsever ve savaşı sonlandırmaya kadir kişiler olduklarını söylüyorlardı. Onların ideolojilerine göre Habyermana ve onun MRND partisi, hükümeti kendi ellerinde tutmak için savaşı sürdürüyorlardı. Muhalefet liderleri ise savaşın üzümünü bulmuŐlardı ve bu  z m RYC ile barış yapmaktı.

3. RYC gazeteleri: Başta gelenler *Buracyeye, Kanyarwanda, Kanguka, Kiberinka, Le Flambeau, Rwanda Rushya and Le Tribun du Peuple (veya Umuvugizi wa Rubanda et Le Partisan)* gibi gazetelerdi. Bu gazeteler Tutsiler'in sesini duyurmaya çalıŐıyorlardı ve editörleri de hep Tutsi ya da RYC  yeleri idi. Gazeteler MRND rejiminin insan haklarına karşı yaptıklarını eleŐtirip, Habyermana ve onun partisinin barışı istemediklerini söylüyorlardı. Örneğin *Kanyarwanda* (no. 1, 23 September 1992) ve *Rwanda Rushya* (no. 18, 22 February 1992) MRND ve CDR'yi insanların cismi hesabından büyümüŐ "canavarlar" olarak tasvir etmişlerdir. *Kanguka* (No.58, Mayıs 1992) ise CDR üyelerini maymun Őeklindeki karikatürlerini yayımlamıştır. Bu gazeteler RYC silahlı mücadelelerini destekleyip, onların politik programlarını buldukları bölgelerde teşvik ediyorlardı. Çoğu zaman *Le Flambeau, Rwanda Rushya, Kanguka ve Le Tribun du Peuple* gibi gazetelerin birinci sayfalarında RYC askerlerinin fotoğrafları basılıyordu.

4. Ruanda Tutsi diasporalarının basılı medyası: Bunlardan *Alliance Alliance National Unity (RANU)* tarafından yayımlanmıştır, *Congo Nil* Belçika'da Francois Rutanga tarafından yayımlanmıştır, *Impuruza* ABD'de Alexander Kimenyi tarafından yayımlanmıştır, *Inkotanyi* RYC tarafından yayımlanmıştır, *Intego* Fransa'da Jose Kagabo tarafından yayımlamıştır, *Munyarwanda* Kanada'da Association of Concerned Banyarwanda tarafından yayımlanmıştır. *Avant Garde, Le Patriote, Huguka ve Umulinzi* ise Ruanda'da yeraltı faaliyet yapmış gazetelerdi. Bu gazeteler içinde 1984-1994 yılları

arasında ABD’de yayımlanan *Impuruza* gazetesi, genelde Tutsi mültecileri konusunda ve Ruanda’daki olaylarla ilgili yayınlar yapmıştır (Higiro, 2007, s. 73-78).

RTLİM soykırımın gerçekleşmesinde çok büyük rol oynamış ise de, bu nefret dili 1990-1993 yılları arasında *Kangura* gazetesi ve Hutuların etkisi altında olan başka medya araçları yoluyla daha fazla yaygınlaşmıştır (Higiro, 2007, s. 110). Tutsilere karşı nefret söyleminin yayılmasında basın araçları arasında *Kangura*’nın rolü farklı ve çok etkili olmuştur. Dil uzmanı Matthias Ruzindana’ya göre, 1990-1994 arasında *Kangura* Ruanda toplumunda şu anlamların yaygınlaşmasına neden olmuştur: “kurimbura” ve “gutsemba” (to massacre - katliam), “gutsembatsemba” (to exterminate - yok etmek), “kumara” (to eat up – tahrip etmek), “gutikiza” ve “gusakumba” (to clean - temizlemek), “kumarira kw’icumu” (to spear – şişle öldürmek), “gutema” (to cut - doğramak); “çalışmak”la ilgili olanlardan: “gukora” (to work - çalışmak), “ibikorwa” (the work - iş), “ibikoresho” (the working), “abakozi” (the workers - işçiler), “umuganda” (communal work – belediye işçisi) vb. (Kimani, 2007, s. 110). 1990 ve 1994 yılları arasında *Kangura* gazetesinde birkaç makalede Tutsiler “keçi“ diye adlandırılmıştır. Bu gazeteye göre Tutsiler her şeyi alıyorlar, her yerde onlar var, ticaret sektörünü onlar kontrol ediyorlar, okullarda hem öğretmenler hem öğrenciler çoğunluk Tutsiler, önemli sektörlerde hep Tutsiler vardır. *Kangura*’nın hedefi Hutuları uyandırmaktı. Genelde *Kangura* Tutsileri hep simgelerle adlandırmıştır. En çok kullandığı simge “inyezi” (eng: cockroach; tur: hamamböceği) olmuştur. Örneğin, Kasım 1991’de Hassa Ngeze (*Kangura* editörü) şöyle bir soru sormuştur: “Bu *inyezi*’leri yok etmek için hangi araçları kullanacağız?” (Kabanda, 2007, s. 63-68).

Kangura’yı meşhur eden başka önemli bir nokta da şudur: Bu gazete Aralık 1990’da (N6 sayfa 8) ‘Hutuların On Buyruğunu’ (“Hutu Ten Commandments”) yayınlamıştır ki söz konusu buyruklar şu maddelerden oluşmuştur:

5. VOICI LES 10 COMMANDEMENTS.

1. Tout Muhutu doit savoir que Umututsikazi où qu'elle soit, travaille à la solde de son ethnique tutsi. Par conséquent, est traître tout Muhutu:
  - qui épouse une mututsikazi;
  - qui fait d'une Umututsikazi sa concubine;
  - qui fait d'une Umututsikazi sa secrétaire ou sa protégée.
2. Tout Muhutu doit savoir que nos filles Bahutukazi sont plus dignes et plus consciencieuses dans leur rôle de femme, d'épouse et de mère de famille. Ne sont-elles pas jolies, bonnes secrétaires et plus honnêtes!
3. Bahutukazi, soyez vigilantes et ramenez vos maris, vos frères et vos fils à la raison.
4. Tout Muhutu doit savoir que tout Mututsi est malhonnête dans les affaires. Il ne vise que la suprématie de son ethnique.
« RIZABARA UWARIRAYE »
Par conséquent, est traître tout

Muhutu:

- qui fait alliance avec les Batutsi dans ses affaires;
  - qui investit son argent ou l'argent de l'Etat dans une entreprise d'un Mututsi;
  - qui prête ou emprunte de l'argent à un Mututsi;
  - qui accorde aux Batutsi des faveurs dans les affaires (l'octroi des licences d'importation, des prêts bancaires, des parcelles de construction, des marchés publics...)
5. Les postes stratégiques tant politiques, administratifs, économiques, militaires et de sécurité doivent être confiés aux Bahutu.
  6. Le secteur de l'Enseignement (élèves, étudiants, enseignants) doit être majoritairement Hutu.
  7. Les Forces Armées Rwandaises doivent être exclusivement Hutu. L'expérience de la guerre d'octobre 1990 nous l'enseigne. Aucun militaire ne doit épouser une Mututsikazi.
  3. Les Bahutu doivent cesser d'avoir pitié des Batutsi.

9. — Les Bahutu, où qu'ils soient, doivent être unis, solidaires et préoccupés du sort de leurs frères Bahutu.
  - Les Bahutu de l'intérieur et de l'extérieur du Rwanda doivent rechercher constamment des amis et des alliés pour la Cause Hutu, à commencer par leurs frères bantous.
  - Ils doivent constamment contrecarrer la propagande tutsi.
  - Les Bahutu doivent être fermes et vigilants contre leur ennemi commun tutsi.
10. La Révolution Sociale de 1959, le Référendum de 1961, et l'Idéologie Hutu, doivent être enseignés à tout Muhutu et à tous les niveaux. Tout Muhutu doit diffuser largement la présente idéologie. Est traître tout Muhutu qui persécute son frère Muhutu pour avoir lu, diffusé et enseigné cette idéologie.

Görsel 2.4.1.1. *Hutuların on buyruğu (dil Fransızca. http://genocide.mhmc.ca/media/33y569imjx4nir/828x465/1-G45B_Kangura_10Commandements.PNG)*

1. Her bir Hutu bilmesi gerekiyor ki Tutsi kadınları, kim olursa olsun, Tutsi etnik grubu için çalışıyor. Bu yüzden biz aşağıda belirteceğimiz işleri yapan Hutuları hain sayacağız:

Her kim Tutsi kadınla evlenirse;

Tutsi kadınıyla dostluk yaparsa;

Tutsi kadınıni sekreter veya ev hizmetçisi (ya da kul olarak) alırsa.

2. Her bir Hutu bilmesi gerekir ki, Hutu kızları daha uygun ve ailede kadın, eş ve anne olarak namusludurlar (conscientious). Onlar daha güzel, iyi sekreter ve samimi değiller mi?

3. Hutu kadınları uyanık olun, eşlerinizi, kardeşlerinizi (erkek) ve erkek çocuklarınızı akıllı olmaya çağırın.

4. Her bir Hutu bilsin ki her Tutsi ticarete vicdansızdır. Onun tek hedefi etnik grubunun üstünlüğüdür. Bunun için hangi Hutu aşağıdaki işleri yaparsa haindir:

Ticarete Tutsiyle işbirliği yaparsa;

Kendi veya devlet parasını Tutsi şirketine yatırım (invests) yaparsa;

Tutsiye borç verirse veya ondan borç alırsa;

Ticarette Tutsiye öncelik tanırrsa (ithal lisans vermekte, banka kredisi, inşaat zincirlerinde, kamu marketleri vb.).

5. Tüm stratejik görevler, politik, yönetsel, ekonomik, askeri ve emniyet Hutulara verilmelidir.

6. Eğitim sektöründe (okul ve üniversite öğrencileri, öğretmenler) çoğunluk Hutular olmalıdır.

7. Ruanda Silahlı Kuvvetlerinde özellikle Hutular olmalı. Ekim 1990'lardaki savaş deneyimi bize iyi ders verdi. Askerlerin hiçbir üyesi Tutsiyle evlenmemelidir.

8. Hutular, Tutsilere merhametli olmamalıdır.

9. Hutular nerede olursa olsun Hutular kardeşiyle birlikte olup, onun takdiri hakkında düşünmesi gerekir.

- Hutular Ruanda'da ve onun dışında hep Hutular arkadaşlar arasın ve Hutular kardeşleriyle başlasın;
- Onlar her zaman Tutsi propagandasına karşı çıksınlar;
- Hutular aynı düşmanımıza karşı uyanık ve sert olsunlar .

10. 1959 Toplumsal Devrim (Social Revolution of 1959) ve 1961 Seçimleri (Referendum of 1961) ve Hutular ideolojisi her bir Hutulara öğretilmelidir. Her bir Hutular bu ideolojiyi geniş şekilde yayılasın. Her hangi bir Hutular başka Hutular kardeşini bu ideolojiyi okuduğu, öğrettiği ve yayınladığı için takip etse, haindir.

2.4.1.3. Barış medyası

Ruanda soykırımında medyanın rolünün büyük olduğunu açıkladıktan sonra, BM İnsan Hakları Komisyonu, Sınır Tanımayan Gazeteciler (Reporters Without Borders-RWB) tarafından Ruanda'da "özgür bir radyo" oluşturma önerisini almıştır. Sonra bu görev İsviçre'deki RWB şubesine verilmiştir. Böylelikle Ruanda hükümetinden izin almadıkları için bu teşkilat Bukavu'da (o dönemlerde Zair sonra Kongo Demokratik Cumhuriyeti) *Agataşya* radyosu kurulup, 4 Ağustos tarihinde Kinyarwanda (Ruanda dili) ve Fransızca dillerinde ilk yayını yapmıştır. Bir süre sonra Mart 1995'te Cenevre'de Hirondelle Vakfı oluşturularak, bu radyonun yönetimi bu teşkilata verilmiştir. *Agataşya* radyosunu oluşturmanın nedeni, nefret söylemlerine karşı Ruanda halkına özgür, doğru ve barışçı enformasyon sağlamak olmuştur. Milyonlarca dinleyici

bu radyoyu dinliyordu. Radyo *Agataşya* günde beş dilde, Fransızca, Kinyarwanda, Kirundi (Burundi dili), Swahili ve İngilizce’de sekiz saat yayın yapmıştır. Bu radyoda Ruanda’dan, Zair’den ve İsviçre’den gazeteciler çalışmıştır. Radyonun programları insan hakları, adalet ve sağlık konularını kapsamıştır. *Agataşya* radyosu Hirondele Vakfı’nın barışçı medya alanındaki birinci çalışması olmuştur.

2.4.2. Bosna Hersek

Bosna Hersek; Güney-Doğu Avrupa’da Balkanların Batısında yerleşmiş bir ülkedir. Toprağı 51.200 km² olup Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ’la sınırı vardır. Nüfusu 3.53 milyondur. Bosna Hersek’te üç etnik grup yaşamaktadır: Boşnaklar %48, Sırlar %34 ve Hırvatlar %15. Halkına göre üç resmi dili vardır. Dini açıdan Müslümanlar %40, Ortodoks %31, Roman Katolik %15, Protestan %4 oranındadır. Ülke 1 Mart 1992’de Yugoslavya’dan ayrılarak bağımsız olmuştur. Siyasi sistem parlamenter demokrasidir.

2.4.2.1. Savaşın tarihçesi

1990’larda Sovyetler Birliği parçalanmaya başladığında, bu durum diğer komünizm esaslı ülkeleri de etkilemiştir. Bu durumdan etkilenmiş ülkelerden birisi de Yugoslavya olmuştur. Yugoslavya federal bir ülke olup Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek, Sırbistan, Kosova Özel Bölgesi, Makedonya ve Karadağ’dan oluşmaktaydı. Yugoslavya’nın politik durumu 1990’lardan başlayarak zayıflamaya başlamıştır. Ancak bu durumun ortaya çıkmasının 1980’lerde Josip Broz Tito’nun (Yugoslavya Başkanı) ölümüyle bağlantılı olduğunu iddia etmişlerdir. O dönemlerde çokpartili ve ulusal gelişmeler başlamıştır. Ülkelerdeki seçilmiş liderler merkezi hükümete itaat etmemeye ve kendilerine göre uygun politik sistem, kurallar ve yasalar çıkarmaya başlamışlardır. Özellikle, Yugoslavya’daki çatışmaların ortaya çıkmasında çokpartililik hareketleri büyük rol oynamıştır. Bu hareketler 80’li yılların ikinci yarısında Sırbistan hükümetinin bu durumu istememesine karşı, önce Slovenya ve sonra Hırvatistan’da gerçekleşmiştir (Kalyvas ve Sambanis, 2005, s. 192; Pejic, 1998, s. 3). Yugoslavya, resmi olarak 15 Ocak 1992’de Slovenya ve Hırvatistan’ın özgürlüğünün Avrupa Birliğinin (AB) 12 ülkesi tarafından tanınmasıyla birlikte yıkılmıştır. O yıl 6 Nisan’da AB Bosna- Hersek’in özgürlüğünü tanımış ve bir gün sonra ABD de Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek’in özgürlüğünü tanımıştır. Bu olaydan dolayı Bosna’daki

Sırp Parlamentosu Sırp Cumhuriyeti'ni oluşturmaya karar vermiştir. Ardından bu bölgede çatışmalar başlamıştır (Schumann, 2007, s. 21-27).

Genel olarak Yugoslavya'nın parçalanmasında ve Bosna Hersek'teki çatışmada iki nokta önemli rol oynamıştır: ırkçılık ve dini farklılıklar. Örneğin, Miloşević şöyle demiştir: Eğer Yugoslavya'da sınır değişiklikleri olursa, tüm Sırp'ların birlikte olmaları gerekecektir. Mart 1991'de Hırvatistan'ın Krajina Sırp'ları, oradaki politikaya karşı çıkarak, kendilerini özerk ilan etmişler ve Sırbistan bu özerkliği resmi olarak tanımıştır. Bosna'daki iç savaşta da bu ülkedeki Sırp'lar Sırbistan tarafından destek görmüşlerdir. Bosna Hersek'teki Müslümanlar, çoğunluk Sırp'ların Bosna özgürlüğüne karşı olmalarına karşın, özgürlük seçimlerini gerçekleştirmişlerdir (Kalyvas ve Sambanis, 2005, s. 193). Bu durum politik sisteme de etki etmiştir. Irkçılığın etkisiyle bu ülkelerdeki komünist partiler kendi ülkelerindeki komünist partiye karşı olan partilerle işbirliği yapmış ama başka ülkelerdeki (Yugoslavya ülkeleri) Komünist partiyle işbirliği yapmamışlardır. Hâlbuki önceden söz konusu ülkelerdeki hep komünist partiler yönetimde olan merkezi komünist partiye itaat etmiştir (Pejic, 1998, s. 5).

1987 yılında yapılan bir araştırmaya göre %82 Müslümanlar (Boşnaklar) kendilerinin İslama ait olduklarını, %73 Sırp'lar kendilerinin Ortodoks Kilisesine ait olduklarını ve %89 Hırvatlar kendilerinin Katolik Kilisesine ait olduklarını söylemişlerdir. Bosna Hersek'teki çatışmada dini değerler de büyük rol oynamıştır. Politik partiler de kendi hedeflerine ulaşmak ve toplumun ilgisini çekmek için dini değerlerden faydalanmışlardır. Örneğin, Sırp'lar'a göre onlar "Tanrı'nın seçilmiş milletidirler" (Pejic, 1998, s. 7).

Yugoslavya krizinin Bosna Hersek'e geçmesi 1991'in sonu ve 1992'nin başlarına doğru gelmiştir. 1991 yılındaki nüfus sayımına göre Bosna Hersek nüfusu Boşnaklar (Müslümanlar) – %43,7; Sırp'lar – %31,3; Hırvatlar – %17,3; (başka etnik gruplar – %7,7) oluşmaktaydı. Bu çeşitli etnik grupların, özellikle Sırp'lar ve Hırvatlar, kendi ülkelerine olan eğilimleri Bosna Hersek'teki etnik gruplar arası kanlı sivil savaşa sebep olmuştur (Martinov, 1998, s. 189). Ülkede çok etnik grup olması, çatışmaları daha derinleştirmiştir. Sırp'lar ve Hırvatlar'ın asıl istekleri Bosna Hersek'i ikiye bölüp, kendi ülkelerine birleştirmek olmuştur. Boşnaklar ise bu hareketlerin karşısında mücadele etmişler ve amaçları üç etnik grubun birlikte yaşayacağı özgür bir ülke kurmak olmuştur (Bratiç, 2005, s. 131).

Martinov'a göre Bosna Hersek'teki çatışmaların bu kadar şiddetli duruma gelmesi, o bölgede çok etnik grubun varolmasıdır. Dolayısıyla, o dönemlerde Bosna Hersek'te ırkçılık hareketleri çok yüksek olmuştur, herkes kendisinin ülkesi olmasını ve onun toprağının olabildiğince büyük olmasını istemiştir (Martinov, 1998, s. 191). Böylelikle bu üç etnik grup arasındaki çatışmalar 1995'e kadar devam etmiştir. Bu süre içinde dış güçlerin (ABD, AB, BM vb.) etkisiyle barışa yönelik görüşmeler yapılmış, ama hepsi başarısız olmuştur. Sonuçta NATO müdahalesi ile bu savaş sonlandırılmıştır. Resmi olarak 21 Kasım 1995'te ABD'nin Ohio eyaletinin Dayton kentinde taraflar Dayton Anlaşması'na imza atmışlar ve böylece yakın tarihte II. Dünya Savaşından sonraki en kötü savaş sonlandırılmıştır (Schumann, 2007, s. 17).

2.4.2.2. Medyanın rolü

Medyanın rolüne önem veren bir Boşnak toplumbilimcisi şöyle demiştir: “Medya doğrudan kişiyi öldürmez, ancak kurşun bir kişi öldürürken, fikir binlerce kişiyi öldürür” (Armoudian, 2013, s. 11). Bosna Hersek'teki çatışmada medyanın rolü büyük olmuştur. Zira önceden belirtildiği üzere, bu çatışmanın temel sebebi ırkçılık olmuştur. Bu yüzden çatışmanın her bir tarafı kendi eylemlerini savunmak ve kendi etnik mensuplarının desteğine sahip olmak için, medya olanaklarından yararlanmıştı. Kendi etnik gruplarının çıkarları için medya hem yalan hem yanlış bilgileri kullanmıştır. Bundan dolayı Bosna Hersek çatışmasında medya (üç tarafın medyası) genelde olumsuz rol oynamıştır çünkü her tarafın medyası ait olduğu etnik grubu destekleyip, öteki tarafları suçlamıştır. Pejic'e (1998, s. 10) göre iç savaş döneminde Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna Hersek medyasında “vatansever gazetecilik” diye bir düşünce hüküm sürmüştür. Bu yüzden, çatışmanın bu kadar derinleşmesinde medya büyük rol oynamıştır. Örneğin, Aralık 1992'de *Sırbistan Televizyonu*'nun genel müdürü Avrupa Medya Enstitüsü'ne şöyle demiştir: “Ben Miloşeviç'e hizmet ettim çünkü bu Sırp halkının temel çıkarlarıydı”. Ünlü bir Hırvat gazetecisi çatışmayı yayınlamakla ilgili şöyle demiştir: “Tabii ki, eğer konu ülkemizin çıkarlarıyla ilgili olursa yalan söyleyeceğim”. Armoudian (2013, s. 10) da Bosna'daki iç savaşta medyanın etkisinin büyük olduğuna katılarak, medya makaleler ve televizyon kanalları yoluyla “onlar”, “vahşiler” ve başka kalıpyargılar yaratıp, yıllarca birlikte yaşayan milletlerin birbirinden “nefret” etmelerine sebep olmuştur.

Sladecak ve Dzihana (2009, s. 153) bu konuyla ilgili Bosna Hersek medyasını araştırmışlardır. Söz konusu araştırmada bu konuyu üç dönemde ele almışlardır: 1992

yılında Bosna özgürlüğüyle ilgili; 1995 yılında Dayton Anlaşmasıyla ilgili; 2006 yılında anayasada değişiklikler yapılmasıyla ilgili dönemler. (Çalışmanın amacı çatışma döneminde ve barışa erişmekte medyanın rolünü açıklamak olduğu için burada anayasada değişiklikler yapılmasıyla ilgili dönemin medya durumu araştırılmamıştır.) Araştırmada çatışmanın her bir tarafını destekleyen ve o dönemlerde etkiye sahip olan gazeteler seçilmiştir. Bu gazeteler *Oslobodenje*, *Glas* (sonra *Glas Sırske* olmuştur), *Politika*, *Vecernji list* ve *Dnevni avaz*'dır. *Politika* Sırbistan'ın en etkili gazetelerindendir ve Bosna Sırplarının düşüncelerini oluşturmada önemli rol oynamıştır. 1980'lerden bu yana Milošević'in Sosyal partisi tarafından idare edilmiştir. *Glas Sırske* da Bosnalı Sırpların görüşlerini savunan gazeteydi. Hırvatistan'ın *Vecernji list* gazetesi Tudman'ın HDZ'si tarafından idare edilip, Bosna Hırvatlarının resmi görüşünü yayınlamıştır. Bosna Hırvatlarının kendi gazetesi olmadığı için, *Vecernji list* onları çok etkilemiştir. *Dnevni avaz* 1995'te faaliyetini başlamıştır. Bu yüzden seçimler döneminin analizine dâhil değildir. Ama teşkil edildikten sonra Boşnaklar ve yönetimde olan Demokratik Eylem Partisi'nin (Stranke Demokratske Akcije) çıkarlarını savunmuştur. *Oslobodenje* halka yönelik tek gazete olarak faaliyet göstermiştir (Dzihana 2009, s. 156). Seçilen dönemler uzun süreyi kapsamamaktadır, merkezi olaydan yedi (7) gün önce ve yedi gün sonrası araştırılmıştır. Örneğin, Dayton Anlaşması 21 Kasım 1995 tarihinde imzalanmışsa, araştırmacılar 21 Kasımdan yedi gün önce ve yedi gün sonrasını incelemişlerdir, yani 14 Kasım'dan 28 Kasım'a kadar, bu konuyla ilgili medya ortamını analiz etmişlerdir. Burada araştırılan iki dönem, seçim ve anlaşmanın imzalanması dönemleri üzerinde durulacaktır çünkü tez konusuyla doğrudan ilgili olan budur.

2.4.2.2.1. Özgürlükle ilgili seçim dönemi

Politika gazetesi fikirlerini yayınladığı kişileri seçmekte çok ihtiyatlı davranmıştır. Bu kişiler genelde Bosnalı Sırpların politikacıları, kültür toplulukları veya onların Sırbistan'daki topluluklarıydı. Özellikle, burada Bosna Sırplarının lideri Karadzic'in söyledikleri çok dikkat çekici olmuştur. Genel olarak Sırbistan tarafının görüşü adalet odaklı ve üç tarafın eşitliği konusunda yayınlamıştır.

Karadzic, Bosna Hersek özgürlüğü seçimleriyle ilgili şöyle demiştir: “ Biz Sırplar rahatsızız, bu yüzden diyoruz ki, ne olursa olsun biz Yugoslavya ile kalacağız. Ondan çıkmak isteyenlere iyi yolculuklar dileriz”. Onun bir başka cümlesi de şudur: “Bosna

Hersek'in yegâne yolu konfederasyondur” (P. 1992. 03.03.5). Söz konusu gazetenin başka sayısında da şunu demiştir: “Bosna Hersek onu oluşturan üç milletin özgürlüğünü temin etmeyince özgür olamaz” (P. 1992. 24.02.1) .

Gazetede seçimlerin “yasa dışı” olduğu (P. 1992. 1.03.8) ve “Hırvatlar Yugoslavya'dan uzaklaşmak amacıyla Müslümanlara oy verdi” konusuna (P. 1992.05.03) vurgu yapılmıştır. Sonra *Politika*'da seçim konusu arka plana düşmüş ve onun yerine Sarayevo'da bir düğünde elinde Sırp bayrağı olan kişinin öldürülmesi ön plana çıkmıştır. Bu olay Sırp medyasında çok duygulu bir şekilde yayınlanmıştır. Bu konuyla ilgili gazete şu cümleleri kullanmıştır: “Sarayevo'daki ölüm, komşularımız Müslümanlar ve Hırvatlar için son uyarımız olsun. Sırp halkı tekrar elleri bağlı onları öldürmeye izin vermez. Biz uyarıyoruz ki, Bosna Hersek Sırpı bütünü Sırpıların bir kısmıdır ve tüm Sırpıların onları savunmaları gerekir.” (P. 1992. 03.03.5).

Glas. Banja Luka şehrinin Meclisi (Assembly) tarafından açılmış günlük gazeteydi. Analiz yapılan dönemde Banja Luka şehri çok etnikli bir şehirdir ve nüfusunun yarısından fazlasını Sırp olmayanlar oluştursa da, *Glas* Sırp politik partilerin görüşlerini desteklemiştir. Gazete, çatışmayla ilgili yaptığı yayınlarda, doğrudan “biz” ve “onlar” ayırımı yapmıştır. Genel olarak gazetenin görüşü şöyledir: Herkes seçimde oy vermiş ise, Bosna Hersek'te İslami ülke kurulmasına razıdır; herkes bu seçimlere karşı ise Yugoslavya'yı korumak ve kanlı çatışmaların olmasını istemektedir.

Gazete, Lizbon anlaşması hakkında şöyle demiştir: “Onlar” ciddi değildiler, “onlar” anlaşılan noktalara samimi değildiler, Sırp Demokratik Partisi (SDP) olarak “biz” ise kendi sözümüzü tuttuk. “Lizbon anlaşmasındaki pozisyonumuzu tuttuk ve gelecekte onu değiştirecek bir düşüncemiz yoktur” (G. 1992. 28.02.20). Gazetede Bosna Hersek özgürlüğüne oy vermek “Sırpıların boğazına bıçak dayanmış” (G. 1992. 28.02.1) gibi gösterilmiştir.

Oslobodenje üç tarafın tartışmalarına açık bir gazete olsa da, seçimi kabul etmiştir. Seçimleri desteklemesinin sebebi Bosna Hersek'in özgürlüğü onun etnik gruplar arasında bölünmesine engel olacaktı. Gazete, genel olarak seçimlere pozitif bakmıştır. Bu konuyla ilgili şunları yayınlamıştır: “ Ülkenin parçalanmasına karşı oy verin” (O. 1992. 28.02.5); “... bölünmek büyük bir ihanettir” (O. 1992. 01.03.11) .

Vecernji list Hırvatların politikasını destekleyip, seçim dönemlerinde tek hedefi Yugoslavya'dan uzaklaşmak olmuştur. Bu dönemde gazete Müslümanlar ve Hırvatları “başka hiç bir şeye hakkı olmayan” Yugoslavya'nın “belkemiğini kırmak için ”

(*Vecernji list*-VL. 1992. 28.11.8) Müslümanlar ve Hırvatları seçimlere davet etmiştir. Sırlar ve onların politikası bu gazetede “bozulmuş, bukalemun gibi (chameleon-like) ve pozisyonuz” (VL. 1992. 29.11.17) olarak gösterilmiştir. Genelde *Vecernje List* için seçimler önemli değildi. Bu konu Hırvat tarafına kendi düşüncelerini açıklamak için fırsat olarak hizmet etmiştir. Hırvatlar Yugoslavya ile birlikte olmak istemiyordu ki, bu Sırların isteğiydi ve Boşnaklar teklif edilen üniter (unitary) ülkeyi de kabul etmemişlerdir. Hırvatlar, Bosna Hersek’i “her bir etnik grubun yaşadığı toprağın belirlendiği” (VL. 1992. 24. 11. 9) federal bir ülke olarak görmek istemişlerdir.

2.4.2.2.2. Dayton anlaşmasıyla ilgili medya davranışı

Politika. Sırp tarafından Bosna Hersek hakkında eleştiriler yayınlamamıştır. Bu gazete genelde Bosna Sırlarını mazlum olarak göstermiştir. Dayton Anlaşmasıyla ilgili Banja Luka belediye başkanı şöyle demiştir: “Sırbistan ile birleşmek hala gündemdedir” (P. 1995. 22.11.13). Bu gazetede Sırp hükümetinin anlaşmayı desteklediği ve Bosna tarafının ise “İslami devlet” için daha çok toprak almak istediği ve üniter (unitary) devlet taraftarı olduklarının anlaşmaya varmaya engel olduğunu yazmıştır (P. 1995. 17.11.1). *Politika*’da anlaşma konusunun merkezinde Miloşević gösterilmiştir. Slobodan Miloşević’in “Barıştan başka alternatif yok” (“There is no alternative to peace”) sloganları Dayton Anlaşması’ndan sonra onun “bilge politikası” olarak adlandırılmış (P. 1995. 22.11.13). Hatta Miloşević Nobelin Barış ödülüne aday olarak önerilmiştir (P. 1995. 24.11.12).

Glas Srpski önce sadece *Glas* adıyla yayın yapmıştır. Sonradan ırkçılık etkisinde şehirler ve kurumlar ismine “Sırp” eki eklemeye başlamışlardır. Bosna Hersek savaşı döneminde *Glas* gazetesi de *Glas Srpski* olmuştur. Bosna Sırları pozisyonunu savunarak Dayton Anlaşmasıyla ilgili şunu yazmıştır: Sırların esas amacı Sırp Cumhuriyeti kurup, onu Sırbistan ile birleştirmektir (*Glas Srpski*-GS. 1995. 20.11.1); barış anlaşmasında Sırlara haksızlık yapıldı (GS. 1995. 22.11.1); Sırların isteği Boşnaklarla iyi komşuluk ilişkileri yaşamaktır, onlarla birlikte yaşamak değildi (GS. 1995. 23. 11. 1); Boşnaklar Türkleşmiş “kötü görünüşlü” (GS. 1995. 22.11.2); Sarayevo Sırları ise “hepsi kahramandı ve her çocuk bile kahramanlık madalyası almayı hak ediyor” (GS. 1995. 23.11.1) başlıkları altında makaleler yayınlamıştır.

Dnevni avaz. Boşnak politik pozisyonunu desteklemiştir. Gazete, Dayton Anlaşmasıyla ilgili Bosna Hersek liderlerine Posvana koridorunu Sırp Cumhuriyetine

verdiği için karşı çıkmıştır ki bu işin yapılması Anlaşmanın önemli taleplerden biriydi (*Dnevni avaz*-DA. 1995. 20.11.2). Diğer yorumda bu gazete Sırp liderleri ve Sırp halkı arasında fark koymamıştır ve M. Krajisnik'in "Dayton Anlaşmasını kabul etmemesi ve Sarayevoyu etnik grupların arasının bulunması fikrini" bütün Sırlara ait biliyordu (DA. 1995. 23. 11. 4). *Dnevni avaz*'ın başka yerinde Sırların Brcko koridoruyla ilgili yeni talepleri ve Tudman'ın (Hırvatistan Başkanı) Posvana konusunda razı olmadığı, Anlaşmanın engelleri ve onu bozacak ihtimaller olarak getirilmiştir (DA. 1995. 21.11.1). H. Silajdzic ile yapılan sohbette Bosna Hersek'in yegâne çözümü "bir merkezli olmayan ülke" olduğu ve Anlaşmanın avantajı deniliyor, sonra da bir merkezli olmasının, bir merkezli (üniter) daha riskli olduğunu getiriyor (DA. 1995. 24.11.2).

Oslobodenje. Bu gazetenin temel politikasına göre etnik grupların yerleştirilmesi, onların asıl ve bölünme sebepleri idi (*Oslobodenje* - O. 1995. 14.11.1). *Oslobodenje* Boşnak muhalefetinin toprak bölünmeleri konusundaki (genelde negatif) görüşlerini yayınlamıştır. Bu gazeteye göre muhalefet Psvana ve Serebrenica (Sırp Cumhuriyetine aittir) konusunda Bosna Hersek'in pişmanlığından şaşkınlıktaydılar, zira belirleyen hatlar demarkasyon hatlarıydı sınır değildi (O. 1995. 26. 11. 6). Gazete "bölgedeki tüm kötülüklerin suçlusunu" nun Miloşeviç olduğunu söylemiştir (O.1995. 15.11.6).

Vecernji list başka "taraf" gazeteleri gibi Hırvatlar'ın Anlaşmada daha önemli rol oynadıklarını iddia etmiştir. Anlaşmayla ilgili Hırvatları "yegâne galip" biliyormuş. Bu gazeteye göre Anlaşmada Hırvatların rolü çözüm sağlayıcıydı zira "onlar tarafından yapılan bir sürü önemli teklif kabul edildi". Anlaşmayla ilgili İngiltere basınındaki "Croatia - the only Certain Winner" başlığını da (VL. 1995. 21.11.15) kendi sayfasında yayınlamıştır. Başka tarafı suçlamakta önceki gazeteler gibi davranmıştır. "Miloşeviç hep ticaret için" çalıştığı; " Tek tartışma Brcko'yla ilgiliydi ki bu konuda Sırlar gerçek olmayan talepler getirdiği" (VL. 1995. 21.11.3) hakkında haberler yayınlamıştır. Bu gazetede Boşnaklar Sırlara göre daha iyi imaja sahip olmuşlardır. Gazete savaşlarla ilgili şöyle demiştir: Hırvatlar Yugo-komünist ordusuna karşı savunmaya mecburdu çünkü "Bosna Hersek Müslümanları hazır değildi ve olanakları azdı" (VL. 1995. 15.11.8); "Bosna Hersek iki sene önce yıkılacaktı eğer Bosna-Hırvat ordusu olmasaydı" (VL. 1995. 16.11.9.; VL. 1995. 19.11.19) (Sladecek ve Dzihana, 2009, s. 155-168).

2.4.2.3. Barış medyası

Bosna Hersek'teki medya ortamı analiz edildiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır ki, üç tarafın medyası kendi pozisyonlarını, stratejilerini ve görüşlerini yayınlamışlardır.

Bu yüzden barışın gerçekleşmesinde yerel medyanın etkisi az olmuştur. Bunun için BM ve Dayton Anlaşmasının imzalanmasında katkıda bulunan başka ülkeler, hiç bir tarafı desteklemeyen medyaya ihtiyaç olduğunu hissetmişlerdir. Bu amaçla “Open Society Institute of New York” teşkilatı bir televizyon açma teklifinde bulunmuş ve bu fikir birkaç ay sonra 1996’da Open Broadcast Network (OBN) televizyonunun açılmasıyla gerçekleşmiştir (Bratic vd.). Bu yılda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Organization for Cooperation and Security in Europe-OSCE) ve İsviçre Hükümeti desteğiyle Radyo FERN (Özgür Radyo-Free Exchange Radyo Network) açılmış. Bu medyanın öncelik misyonları barış anlaşmasının hayata geçirilmesine yardımcı olmaktı. Radyo FERN kısa zaman içinde bütün ülkeyi kapsayan başarılı bir radyo olup, haber ve müzik programları yayınlıyordu. Özellikle, 1999’da bu radyonun etkileşimli programları çoğaldığında ve önceki düşmanlar arasında diyalog olanağı yaratıldığında, çok meşhur olmuştur. Böylelikle Radyo FERN 2001’de faaliyetini durdurmuştur. OBN televizyonu Dayton Anlaşmasının gerçekleşmesi için Bosna Hersek’te kurulmuş tek televizyondur. OBN, Bosna Hersek’teki çatışma taraflarını birbiriyle yakınlaştırmak ve geçmişteki nefreti unutmaları için çeşitli programlar hazırlamıştır. Örneğin “Telering” programı karşı taraflardan mülakatlar (interviews) yayınlıyordu, “Povratak” programı ise uzlaşma konusunda pratik tavsiyeler veriyordu. 1998 ve 2000’lerde Saraybosna’da OBN önemli ve güvenilir bir enformasyon kaynağı olmuştur. Ancak böyle bir medyanın barış operasyonlarında yeni olması, OBN faaliyetine yansımıştır. Bazı barış gazeteciliği kurallarına uymamıştır. Dolayısıyla, OBN’nin dışarıdan kontrol edilmesi ve kültürel açıdan Bosna Hersek halkına yakın olmaması onun eksiklerindendi (Bratic, Ross ve Kang-Graham, s. 8-11). Hedefleri büyük olmasına karşın yanlış yönetim ve para desteği açısından sıkıntıları olduğu için reytingi düşük olmuş ve proje durdurulmuştur. Şimdi ticari televizyon olarak faaliyetine devam etmektedir (Bratic, 2005, s. 133-134).

2.4.3. Kuzey İrlanda

Kuzey İrlanda, İrlanda Adasında yer alan Birleşik Krallık’a bağlı özerk bir ülkedir. Toprağı 14,1354 km² olup İrlanda Cumhuriyeti’nin kuzeyinde yerleşmiştir. Başka ülkelerle suyoluyla sınırı vardır. Başkenti Belfast’tır. Nüfusu 1.810.863 (2011). Resmi dil İngilizce ve İrlandaca. Kuzey İrlanda halkı genel olarak dini görüş üzerinden çatışmışlardır. Ülkenin büyük çoğunluğunu Protestanlar ve Katolikler oluşturmaktadır.

Etnik açıdan çok karışıktır ve burada yerli İrlandalılar, İngiliz-İrlandalılar yani İngiltere'den gelenler ve İskoç-İrlandalılar yaşamaktadır³.

2.4.3.1. Savaşın tarihi

Kuzey İrlanda, eskiden 1998'e kadar çok çatışmalar yaşanmış bir ülkedir. Buradaki çatışmaların tarihi çok eskiden başlamış ve onun temel nedeni önce özgür olmak, sonradan din ve mezhep olmuştur. Bir tarafta Protestanlar (Birleşikçi-Unionist), ki bunlar Birleşik Krallık ile birlikte olmak istemişler; başka tarafta ise Katolikler, (Milliyetçiler-Nationalists), İrlanda Cumhuriyeti ile olmak istemişlerdir (Wolfsfeld, 2004, s. 159). Aslında Kuzey İrlanda'daki çatışma, 1920'li yılların İrlanda'nın ikiye bölünmesinden sonra daha fazla askeri ve politik şekil almıştır (Archick, 2015, s. 1). Bu tarihte Birleşik Krallık İrlanda Yasası'nı çıkarmış. Bu yasaya göre İrlanda Adası'nda Kuzey-Güney'in altı bölgesini kalan 26 bölgeden ayırıp, "Kuzey İrlanda Hükümeti"ni kurmuşlardır. Güney'de kalan bölgeler ise birlikte Cumhuriyet oluşturup, 1955'te özgür ülke olarak BM üyesi olmuştur. Böylelikle Kuzey İrlanda, Birleşik Krallık etkisi altında kalmıştır. Katolikler düşük eğitim standartları olduğunu ve işyerlerinde, ev verme, bölge gelişimi konularında onlara karşı ayırım yapıldığını söylemişlerdir. Politik alandaki eşitsizlik ve ayırım Sinn Fein ve onun militarist kanatı Irish Republic Army (IRA) ve başka Katolik Milliyetçi partilerin ortaya çıkmalarına sebep olmuştur. Bu durum Protestan ve Katolik toplumlar arasında düşmanlığın artmasına yol açmıştır. 1966'da çatışmalar yüksek düzeye çıkmış ve Birleşik Krallık bölgede düzeni sağlamak için ordusunun varlığını büyütüştür. Bu yılda Protestanlar da kendi militarist gruplarını oluşturmaya başlamıştır ve 1966'da Ulster Volunteer Force (UVF) ve 1971'de Ulster Defence Association (UDA) ortaya çıkmıştır. 1920-1970 arasında Kuzey İrlanda parlamentosu özerkliğe sahip olmuştur. Bu dönemde Kuzey İrlanda'nın üçte ikisini oluşturan Protestanlar siyaset alanında egemenliğe sahip çıkmışlardır. Örneğin, parlamentoda hep çoğunluğu Ulster Birleşikçi Partisi (Ulster Unionist Party -UUP) teşkil etmiş ve Kuzey İrlanda'da en yüksek görev olan Başbakan hep bu parti tarafından seçilmiştir (Democratic Progress Institute, 2013, s. 10-12). 1960'larda farklı gruplar arasındaki çatışmalar sonucunda kargaşa çok olunca, Birleşik Krallık düzeni sağlamak için ordusunu bu bölgede çoğaltmıştır (Archick, 2015, s. 1). Böylelikle çatışmalar 1998'e kadar devam etmiştir. 1994'te IRA ateşkes ilan etmiş, 1998'de ise politik çözüm

---

³ Encyclopedia Britanica <https://www.britannica.com/place/Northern-Ireland>

olarak Good Friday Anlaşması (bu anlaşmaya Belfast Anlaşması da denilmiştir) imzalanmıştır. Bu anlaşma Birleşik Krallık, İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda politik partileri arasında yapılmış ve yıllarca devam eden çatışmaya son veren anlaşma olmuştur (Bratic, 2005, s. 122; Archick, 2015, s. 1). Bu anlaşmanın imzalanmasından önce başka anlaşmalar ve görüşmeler yapılmıştır ama onlar yeterli olmamış ve her defa tarafların birisi anlaşmayı kabul etmemiş veya ona karşı davranmıştır. Örneğin, Sunningdale Anlaşması (Sunningdale Agreement) 9 Aralık 1973'te Birleşik Krallık, İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda politik partileri arasında imzalanmış ve Kuzey İrlanda'da iktidarın paylaşımını kapsamıştır. Ama 1974'te Birleşmecilerin karşı çıkmaları ve şiddetleri sonucunda başarısız olmuştur ya da İngiltere-İrlanda Anlaşması (Anglo-Irish Agreement) 15 Kasım 1985 yılında Birleşik Krallık ve İrlanda Hükümeti arasında imzalanmıştır. Anlaşmanın amacı Kuzey İrlanda'daki çatışmayı sonlandırmak ve temel şartı Kuzey İrlanda'nın anayasal pozisyonunun değişmemesi olmuştur (Democratic Progress Institute, s. 16-27). Resmi anlaşmaların dışında başka bireysel, partiler arasında ve taraflar arasında gizli görüşmeler de gerçekleşmiştir.

2.4.3.2. Medyanın rolü

Sosyal Demokrat ve İşçi Partisi (Milliyetçiler) üyesi Seán Farren ve başka barış sürecindeki aracılara göre demokratik toplumda medya her işe kadirdir. Ona göre kilise ve medya milli kurumlar olarak şiddete karşı çıkmışlardır. Seán Farren “milli medya bize yardım etti, medya barış adına yaptığımız çalışmaları gerekli şekilde verdi. Ancak gerçek hedefleri kan ve sansasyon olan tabloidler bize problem oldu” demiştir (Baghdasaryan, 2014). Wolfsfed'e (2004) göre, Kuzey İrlanda çatışmasında medyanın rolü ideal olmasa da, başka çatışma bölgeleriyle kıyaslandığında, olumlu ve çok önemli olmuştur. Özellikle, burada özgür medyanın fazla olması ve politik liderlerin kontrol altında olmaması, daha özgür medya ortamı doğmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, iki taraf toplumu aynı medyayı kullanmıştır (bu 1998'lerin durumu). Bu faktörler barış sürecini kolaylaştıran noktalar olmuştur. Bu özellik daha çok radyo ve televizyona aittir. Örneğin, Tim Cooke'a göre günlük iki haber programı – *Ulster Televizyonu*'nun UTV Live ve *BBC Northern Ireland*'in Newsline programları – çatışmanın iki tarafın toplumunun %70 izleyicisine sahip çıkmışlardır. Ama basında farklı yönleri destekleyen gazeteler olmuştur. Örneğin, *Irish News* (Milliyetçiler) ve *News Letter* (Birleşikçiler)

daha mezhep ağırlıklı gazetelerdir. *Belfast Telegraph* ise iki taraftan okuyucusu olan gazeteydi (Wolfsfed, 2004, s. 174).

Birbiriyle çatışan iki tarafın bir ortamda olmalarını sağlayan başka sebep de Kuzey İrlanda'nın Adil İstihdam Komisyonu'nun (Fair Employment Commission) her bir şirketten, medya şirketleri dâhil, iki toplumdaki işçiler alınmasını talep etmesidir. Bu yüzden medyanın hangi taraf politikasını desteklediğine bakılmasızın, burada iki taraftan işçiler çalışabilirdi. Bu durumu Sinn Fein lideri (Gerry Adams) şöyle diyor:

“Mesela, *Irish News*'un (Milliyetçiler) editörü gidip *Telegraph* (Birleşmeciler) gazetesinde çalışabilir. Burada sadece “Milliyetçiler” var, orada sadece “Birleşmeciler” var diye bir şey yok... Orta sınıf insanları ortamında, ki gazetelerin çoğu orta sınıfta yayılıyor, birisine dinini sormak saygısızlıktır (13 Nisan 1999)” (Wolfsfed, 2004, s. 175).

Irish News ve *News Letter* anlaşmanın imzalanmasında ve ondan sonraki dönemlerde olumlu rol oynamışlardır. Örneğin, bu gazeteler şiddeti mahkûm edecek ve barış sürecini destekleyecek haberler yayınlamışlardır:

“Katillere, durma vakti geldi deyin”;

“Anlamsız katliama son verme zamanı geldi”(Newsletter, *Irish News*,s.1).

Burada medyanın aracı rolünü oynadığını görmekteyiz (Wolfsfed, 2004, s. 166). Milliyetçi *Irish News* barış konusunu çok coşkuyla karşılamıştır. 11 Nisan anlaşma konusunu şu başlıkla başlamıştır: “Bugün Sadece Başlangıçtır, Bu Son Değil (s.1)”. Bu konuyla ilgili *Irish Times*'ın başka sayfalarındaki başlıklar şu şekilde basılmıştır: “Partiler Anlaşma İçin Birleştiler” (s.4); “İbadetlerimiz Yanıtsız Kalmadı” (s.4); “Uzun Beklenti, Uzun Good Friday” (s.5). Şiddete maruz kalan ailelerle ilgili haberler: “Noreen (eşini kaybeden kişi) haberleri (anlaşmayla ilgili) hoş kabul etti” (s.6); “(Çocuğunu kaybeden) anne geleceğe iyimserdir (optimist)” (s.6); “Aile umut ediyor ki silah sesi çıkmaz” (s.6) vd.

Birleşmecileri destekleyen *Belfast Telegraph* da anlaşmanın olumlu tarafına vurgu yapmıştır. 11 Nisan bu gazetede “Takdir Günü” (s.1) olarak adlandırılmıştır. Birinci sayfada kiliseye giden iki kadının fotoğrafı– biri Protestan, öteki Katolik – basılmıştır. Bu resimde şöyle yazılmıştır: “Birlikte barış için ibadet”. Başka başlıklar *Irish News*'dan farklı olarak, daha az coşkulu olmuştur: “Barış projesine ilk bakış” (s.3); “Umut ediyoruz ki şehir sokaklarında gerçek iyimserlik çoğalacak” (s.6).

Başka Birleşmeciler'in gazetesi *Ulster Newsletter* barış ve anlaşma konusuna önceki iki gazeteden daha olumsuz davranmıştır. Birinci sayfasında şöyle demiştir: "Trimble Facing Revolt" (Trimble İsyanla Karşı Karşıya). İkinci sayfadaki yazı daha coşkulu çıkmıştır: "Sonuçta tarihteki üzgün külfetler kalktı". Gazetenin 6'ncı sayfasında şöyle bir yazı basılmıştır: "Zor iş yeni başladı, Önceden imzalanan Kuzey İrlanda'da uzun sürmüştür, sadece deneyimsizler ve bölgelerdeki hayatı tanımayanlar ikiye bölünen toplumumuz için bunun daimi hizmet edeceğine inanacaklar" (s.6).

Genelde anlaşma hakkındaki her haber çok barışçı bir şekilde yayınlanmıştır. Bu durumu *Belfast*'da yapılan sohbet iyi anlatmaktadır, yani haber medyası Good Friday'in gelişmesinde ve gerçekleşmesinde çok aktif olmuştur. Tabii, o dönemlerde anlaşmaya karşı olanlar vardı ama genelde basın barışçı olmuştur (Wolfsfeld, 2004, s. 167-168). Yazar tarafından yapılan tüm sohbetlerde hiçbir gazeteci barış sürecine karşı olduğunu söylememiştir.

Kuzey İrlanda durumunda medyanın rolünü iyice gösteren başka bir olay 1998 Ağustos ayındaki Omagh'da yapılan terör saldırısı olmuştur (Wolfsfeld, 2004, s. 169). Bu saldırıda 29 kişi ölmüş, 200 kişi yaralanmıştır. Politik ve askeri gruplardan kimse bu olayın sorumluluğunu üzerine almamış, ancak çoğunluk bu saldırının barış sürecine engel olmak için RIRA (Real Irish Republican Army) tarafından yapıldığını tahmin etmiştir.

Bu olayın barış sürecini olumsuz etkilemesi beklenirdi ama Kuzey İrlanda'da durum değişik olmuştur. Saldırı, barış hareketini daha çok olumlu yönden etkilemiştir. Medya ise bu etkiyi olabildiğince çoğaltmaya çalışmıştır. *Belfast Telegraph*'ta şöyle mesaj vermiştir: "Gelin hep birlikte kötülüğe karşı çıkalım. Kendimizi sadece ve sadece barışa adayalım. Yasallık ve hukuk düzeni olsun. Gelin Milliyetçiler ve Birleşmeciler hep beraber yeni bir gelecek kuralım. Bizim bu eylemimiz Omagh kurbanlarına bağış olsun (Ağustos 17, 1998, s. 1)"

Başka iki gazete de bu olaya barış yararına yaklaşmıştır. *Irish News*, kurbanlar hakkında birinci sayfada fotoğraf ve Birleşik Krallık'ın Başbakanı Tony Blair'in şu mesajını yayınlamıştır: "Biz kötülüğü yok etmeliyiz" (Ağustos, 17). Mesajın vurgusu barış sürecine devam edilmesidir. *Newsletter* aynı şekilde mesaj vermiş: "Saldırganlar bizi bölmek istiyor. Bugün biz hepimiz birlikte hüzündeyiz" (Ağustos, 17, s. 6).

Kuzey İrlanda iç savaşında medyanın rolünü George Mitchel (ABD senatörü, barış görüşmelerinde baş aracı olmuştur) tarafından yapılan iş iyice açıklayabilir. Good

Friday Anlaşması imzaladıktan sonra George Mitchel barış görüşmeleri süreciyle ilgili yayınlar yapan tüm gazetecilere birer mektup yazıp, onlara barış sürecinde gerçekleri yayınlarak katkıda buldukları için teşekkür etmiştir (Baghdasaryan, 2014).

2.4.4. Endonezya

Önceden Hollanda sömürgesi olan Endonezya, 300 dilde konuşan 225 milyon insan yaşayan ve çok kültür çeşitliğine sahip olan bir ülkedir. Güneydoğu Asya'da yerleşmiştir. Toprağı 1.919.440 km² olup 17 binden fazla adadan oluşmaktadır. Papua Yeni Gine, Doğu Timor ve Malezya ile sınırı vardır. Başkenti Cakarta'dır. Dinsel açıdan Endonezya'da yaşayanların %85'i Müslüman'dır (Bratic, 2005:117). Endonezya nüfus açısından İslam ülkeleri içinde en büyük, dünyada dördüncü ülkedir. Farklı halklardan oluşmasına karşın %95 yerel Endonezyalıdır. Resmi dil Endonezca'dır.

2.4.4.1. Aceh savaşının tarihi

Endonezya'nın çok kültürlülüğü ve coğrafi yerleşimi burada birçok çatışmanın yaşanmasına neden olmuştur. Genelde bu çatışmaların temeli kültür değişiklikleri ve dinsel farklılıklar olmuştur. Aceh çatışması, Endonezya tarihinde gerçekleşen ve sonuçta barışla sonlandırılan çatışmaların bir örneğidir. Bu çatışmanın temeli 1976'da Özgür Aceh Hareketi'nin (ÖAH; Free Aceh Movement – Gerakan Aceh Merdeka) Hasan di Tiro tarafından oluşturulmasıyla başlamıştır. Bu grup, Endonezya'dan Aceh özgürlüğünü talep eden birinci hareket olmuştur (Aspinall, 2005, s. 2). Hareketin esas taleplerinden biri şeriat kanunu olmuştur, zira bu hareket üyelerinin çoğunluğu Darul İslam hareketinden çıkanlardı. Ancak Darul İslam hareketinin hedefi İslami bir Endonezya'ydı, ÖAH'nin hedefi ise özgür Aceh olmuştur. Bu yüzden bu hareket yıllar içinde kendi hedeflerini genişleterek demokrasi, insan hakları ve ekonomik adalet ilkelerini eklemiştir (Barron, 2013, s. 10). Böylelikle 1998'e kadar – önce Sukarno (1945-1968) ve sonra Suharto (1968-1998) başkanlıkları dönemlerinde Endonezya'da askeri sistem hüküm sürmüştür. Bu dönemde ÖAH'nin etkinliklerine pek fırsat olmamıştır. Ama 1998'de Suharto'nun başkanlıktan gitmesiyle birlikte, Aceh'de özgürlük hareketleri yeniden başlamıştır. Özellikle, 1999'da BM etkisi ve Endonezya'nın yeni başkanı B. J. Habibi'nin inisiyatifiyle East Timor özgürlüğü konusunda seçimler yapıldıktan sonra Aceh sorunu yeniden gündeme gelmiş ve ÖAH yine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu çatışmalar sonucunda 1999'da 697 kişi, 2000'lerde 1057 kişi ve 2001-2002'de 5178 kişi ölmüştür. Buna ek olarak, 26 Aralık

2005'te tsunami gerekleŒmiŒ ve Endonezya (Aceh dâhil) bu olay nedeniyle çok fazla insan kayıp etmiŒ ve büyük mali zarar grmŒtr. Bu durum, Endonezya hükümetini barıŒ konuŒmalarına baŒlamaya yönelten sebeplerden biri olmuŒtur. Sonuçta 2000'lerde baŒlayan barıŒ konuŒmaları 15 Ağustos 2005'te Helsinki'de gerekleŒmiŒ beŒinci grŒmede "Memorandum of Understanding" (MoU) anlaŒmasının imzalanmasıyla sonulanmıŒtır (Aspinall, 2005, s. 2; Barron, 2013, s. 11-13). Bu anlaŒma, Finlandiya'nın Kriz Yönetimi İniŒiyatifi (Crisis Management Initiative) organizasyonu desteğiyle gerekleŒmiŒtir. AnlaŒma AH'i silahsızlandırmayı, Endonezya hükümetinin askerlerini azaltmayı, eski savaŒıları toplumla btnleŒtirmeyi (entegrasyon) ve Aceh bölgesine özel haklar verecek "Aceh Yönetimi Yasası"nı kapsamıŒtır (Aspinall, 2005, s. 2). Böylelikle Aceh, Endonezya'nın özel haklara sahip olan bir bölge olarak tanımlanmıŒtır ve bu anlaŒma atıŒmaları çözme konusunda baŒarılı olaylardan birisi olmuŒtur.

2.4.4.2. SavaŒla ilgili Kompas Daily gazetesinin analizi

Genelde Endonezya'daki atıŒma ortamlarını araŒtıranlar atıŒmanın kendisine daha fazla dikkat etmiŒlerdir. Bu atıŒmalar, medya açısından çok az incelenmiŒtir. Ama Najih Imtihani tarafından yapılan araŒtırmada bu konuyla ilgili az olsa da bilgi verilmiŒtir. Bu araŒtırma 2003 ve 2005 yılları arasında *Kompas Daily* gazetesinin Aceh atıŒmasını nasıl yansıttığı üzerinde gerekleŒtirilmiŒtir.

Kompas Daily devlet gazetesi olarak Aceh atıŒmasını iyi bir Œekilde yansıtmıŒtır. AraŒtırmacı *Kompas Daily*'yi araŒtırırken, haberleri Œiddetle ilgili, Œiddetsiz, diyaloglar, diyaloglara karŒı ve anlaŒmayla ilgili diye ayırmıŒtır. Aceh atıŒmasıyla ilgili bu gazete 2003'te 992, 2004'te 280 ve 2005'te 431 haber yayınlamıŒtır.

2003'te *Kompas Daily* 230 Œiddetle ilgili, 37 Œiddetsiz haber vermiŒtir. Bu dönemde barıŒ konusundaki haberler az yayınlanmıŒtır. Genel olarak barıŒı haberler Acil Askeri Operasyonu (Emergency Military Operation) döneminden baŒlayarak verilmeye baŒlanmış ve toplamda 8 haber olmuŒtur. Bu dönemde Œiddetle ilgili haberlerin çoğalması, Acil Askeri Operasyon ile ilgili olmuŒtur çünkü Endonezya hükümeti bu dönemde atıŒmayı askeri gle çözmeye alıŒmıŒtır. Dolayısıyla, bu süreçte okuyucu dikkatini çekmek için gazete Œiddet olaylarını daha çok kullanmıŒtır.

2004'te Gazetenin Aceh ile ilgili haberleri 280'e düşmüştür. Bunlardan 38 haber şiddetle ilgili olmuştur. Şiddetsiz haberler ise 14 ve barış konusunda 3 haber (1 Ekimde, 2 Kasımda) verilmiştir (Imtihani, 2014, s. 453).

2005 yılının başlangıcında haberlerin yönü değişmiştir. *Kompas Daily* bu dönemde ÖAH ve Endonezya arasındaki diyalog konusunda 151 haber, anlaşma konusunda 28 haber yayınlamıştır. Şiddetle ilgili haberler ise bu dönemde daha az, yani 25 ve şiddetsiz haberler 13 tane yayınlanmıştır (Bkz. Tablo 2.4.4.2.1.).

Tablo 2.4.4.2.1. Aceh'le ilgili Kompas Daily üzerinde yapılan analiz (Ocak – Ağustos 2005)

Aylar	Şiddet	Şiddetsiz	Barış görüşmeleri	Barış görüşmelere karşı	Uzlaşma	Uzlaşmaya karşı
Ocak	9	9	8	1	2	0
Şubat	4	3	8	0	0	0
Mart	3	1	4	1	0	0
Nisan	1	0	9	1	0	0
Mayıs	1	0	9	0	0	0
Haziran	1	0	21	0	0	0
Temmuz	1	0	41	0	9	0
Ağustos	5	0	51	0	17	0
Toplam	25	13	151	3	28	0

(Imtihani, 2014, s. 455).

Bu tablodaki verilerden anlaşılmaktadır ki, söz konusu gazete 2005'te daha fazla barışçı davranmıştır. Bunun nedeni bu yıl içinde hem Aceh ve hem Helsinki'de barış konuşmalarının çoğalması olmuştur.

2.4.5. Sri Lanka

Sri Lanka bir Güney Asya ülkesi olup, coğrafi açıdan bir adadır. Hindistan'ın 31 km. güneyinde Hint Okyanusu'ndadır. Ülke 1972'den önce Seylan adıyla bilinmiştir, bağımsız olduktan sonra Sri Lanka ismini almıştır. Nüfus 21 milyon olup, etnik yapısı Sinhalalar %74.9, Sri Lankalı Tamil %11.2, Moors %9.2, Hint Tamil %4.2, diğerler %0.5 düzeyindedir. Dinsel açıdan Sri Lanka'da %70.2 Putperest, %12.6 Hindu, %9.7 Müslüman, %7.2 Hristyan yaşamaktadır. Kullanılan diller Sinhala dili %74, Tamil dili %14 dolayındadır. Yüzölçümü 65.610 km², başkenti Kolombo'dur ⁴.

⁴ Vikipedi https://en.wikipedia.org/wiki/Sri_Lanka

2.4.5.1. Çatışma tarihi

Bu ülke tarihte üç Avrupa ülkesinin sömürgesi olmuştur. Bunlar Portekiz, Hollanda ve Britanya'dır. Ama bu ülkelerden, Sri Lanka hayat tarzına Britanya'nın etkisi daha çok olmuştur (Mushtaq, 2012, s. 203). 1948'de Sri Lanka, Britanya sömürgeliğinden çıkarak özgür olmuştur. Bağımsız olduktan sonra Sri Lanka hükümeti Sinhala diline ve Putperestliğe öncelik tanımıştır. Buna ek olarak hükümet Tamilleri devlet işlerinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, 1978'de Sri Lanka "Başkanlık" sistemine geçmiştir. Bu sebeplerle Tamiller, özellikle gençler, radikal olmaya başlamışlardır. Böylelikle, 1983-1987 arasında Tamil askeri grupları iyice aktifleşmiştir (Natarjan, 2012, s. 7).

Mushtaq'a (2012) göre Sinhalalar ve Tamiller arasındaki nefret Sri Lanka'nın Britanya kolonisi olduğu zamanlardan başlamıştır. O dönemlerde İngilizler Tamillere öncelik tanımışlardır. Bu yüzden Sinhalalar Sri Lanka'nın özgürlüğünden sonra, Tamiller ve Müslümanlar biraraya gelip hükümeti alacaklar diye, onlara karşı baskıyı ve ayrımcılığı çoğaltmıştır. Tamillere karşı ayrımcılık çok olunca, onlar biraraya gelip kendi hukuklarını silahla savunmaya başlamıştır. Böylelikle Tamiller'den oluşan Tamil Eelam Özgürlük Kaplanları (Liberation Tigers of Tamil Eelam-LTTE) grubu ortaya çıkmış ve sürekli Sri Lanka ordusuyla silahlı çatışmalar gerçekleştirmiştir. Bu savaşın asıl nedeni milliyetçilik olmuştur. 2005'te Mahinda Rajapaksa cumhurbaşkanı seçilmiştir. Göreve geldikten sonra Mahinda Rajapaksa sert politikayı seçmiştir ve uluslararası baskılara karşın Tamillere karşı askeri baskıyı artırmıştır. Bu çatışmalar sonucunda 2009'da LTTE ordusu mağlup olmuş (Natarjan, 2012, s. 7). Bu şekilde Sri Lanka çatışması genel olarak sona ermiştir.

2.4.5.2. Barışa erişme çabaları

Sri Lanka savaşını sonlandırmak için birkaç kez barış inisiyatifi gerçekleştirilmiştir. Önce 1957 ve 1965 yıllarında iki anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmalara göre iktidar bölgelere verilmeliydi ve Kuzey-Doğuda Tamil dili resmi olarak tanınmalıydı. Bu anlaşmaların ikisi de uygulanmamıştır. Sri Lanka hükümeti Sinhala milliyetçileri baskısı altında fikirlerini değiştirmiştir (Sorbo ve diğerleri, 2011, s. 25). 1987'de Hindistan aracılığı ve etkisiyle Indo-Lanka Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşmanın gerçekleşmesi için Hindistan barışçı ordusunu Sri Lanka'ya göndermiştir. Bu anlaşmaya göre, Sri Lanka Anayasasında değişiklik yapılarak Kuzey ve Doğu

bölgeleri oluşturulmuştur. Dolayısıyla anlaşmaya göre LTTE'nin silahlarını teslim etmeleri üzerinde anlaşılmıştır. Fakat LTTE silah teslimine razı olmamıştır, Sinhala milliyetçileri de anlaşılabilir noktalara karşı çıkmışlardır (Sorbo vd., 2011, s. 25). Böylelikle anlaşma istenilen sonucu vermemiş ve 1990'larda Hindistan ordusu Sri Lanka'dan çıktığında, çatışmalar yine yoğunlaşmıştır. İkinci kez 2002'de Norveç aracılığıyla Sri Lanka hükümeti ve LTTE arasında Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Bu ateşkestten sonra taraflar defalarca barış konuşmaları yapmışlar ama bir sonuca ulaşmamışlardır.

2.4.5.3. Medya ortamı

Çatışma dönemlerinde Sri Lanka medyasını iki kategoriye ayırmak mümkündür: Devlet kontrolünde olan medya ve özel medya. Associated Newspapers of Ceylon Ltd. (Lake House) devlet medya şirketi olarak çok büyük avantajlara sahip olmuştur. 1980'li yıllara kadar radyo ve televizyon hep devlet kontrolü altında olmuş ama bundan sonra bazı özel radyo ve televizyonlar ortaya çıkmıştır. Devlet; Sri Lanka Broadcasting Corporation (radyo), Sri Lanka Rupavahini Corporation (televizyon) ve ITN radyo televizyon ağlarını kontrol altında tutmuştur. Tabii özel medya, devlet medyasına göre çok sınırlı şekilde faaliyet göstermiştir. Kuzey Doğuda ise *Voice of Tigers*, LTTE grubunun radyosu olarak sınırlı koşullarda yayınlar yapmıştır (Hattotuwa, 2003, s. 1). Dil açısından Sri Lanka'da medyanın çoğunluğu Sinhala, sonra İngilizce ve Tamil dillerinde etkinlik göstermiştir. Burada medya yalnızca etnik grupların çıkarı açısından çalışma yürütmüştür. O dönemlerde Sri Lanka'daki bütün etnik grupları kapsayan medya mevcut olmamıştır.

1950 yılında "Sinhala dilinin tek resmi dil yapılmasında ve Putperestliğin anayasa tarafından savunulacağı" konularda medya çok önemli rol oynamıştır. İngilizce dilinde yayınlanan gazeteler de bu değerlerden çıkarak davranmıştır. LTTE ile etnik mücadeleler yoğunlaştığında, Sinhala basını Tamillere, Müslümanlara ve anlaşmaya karşı tavrı almıştır. Tamil esaslı medya da genelde LTTE'nin ırkçı davranışlarını yayınlamıştır. LTTE kontrolü altında olan topraklarda, yapılmış yayınlar askerler tarafından sansür edilmiştir. Dolayısıyla, bu topraklarda yayın yapmak çok zor olmuştur. Ama yerel medyadan, Jaffna kentinde Tamil esaslı *Uthayan* gazetesi yayınlar yapmıştır (Deshapriya, Hattotuwa, 2003, s. 8). Gazeteler içinde yalnızca *Daily Mirror* ve *Lankadeepa* bazen etnik gruplar arasındaki ilişkiler hakkında yazmıştır.

Sri Lanka hükümetinin politikasını destekleyen Lake House, üç dilde en etkili gazeteleri yayınlamıştır. Bu gazeteler çatışmalar döneminde propaganda aracı olmuşlar, çatışmaların olmadığı süreçlerde ise barış konularına daha çok değer vermişlerdir. Tamillerin Sinhala dilindeki tek gazetesi olarak *Dedunna* gazetesi yayınlanmıştır. Bu gazete barış konuşmaları sürecinde, Sinhala dilinde ve LTTE açısından yayımlar yapmıştır (Hattotuwa, 2003, s. 2-3). Buna ek olarak LTTE'nin çıkarlarını savunan *Voice of Tigers* radyosu ve *Tamil Net* sitesi etkinlik göstermiştir (Deshapriya, Hattotuwa, 2003, s. 9). Sri Lanka medyasının olaylar karşısında nasıl davrandığını anlamak için, Hattotuwa (2003) bir olay üzerinde medyayı analiz etmiştir. Bu analiz Sri Lanka medyasının olayla ilgili davranışlarını açıklayıp genelde medyanın olaylara nasıl baktığını tahmin etme olanağını vermektedir:

9 Ekim 2002'de Sri Lanka'nın doğusundaki Kanjirankuda bölgesine yerleştiren Special Task Force (STF) askeri kampında çatışma gerçekleşmiştir. Bir grup insan kampın bölgede olmasına karşı çıkmış ve kampa taşlar atıp, oraya girmek istemişlerdir. Karşılık olarak STF askerleri silahla ateş açmışlardır. Sonuçta 7 kişi ölmüş, 14 kişi yaralanmıştır. LTTE bu olayla ilgili olarak STF askerleri tarafından LTTE'nin 2 üyesinin öldürüldüğünü ifade etmiştir. Bu çatışma farklı medya organları tarafından çeşitli şekillerde yayımlanmıştır.

İngilizce Gazeteler:

STF kamp saldırısında dört kişi öldürüldü (*Daily Mirror, Wijeya Group*);

LTTE Akkareipattu STF kampına saldırı yaptı (*The Island, Upali Group*).

Sinhala gazeteleri:

STF kampına saldırı yapan gruba ateş açıldı – 6 kişi öldü. 5 STF askeri de yaralandı (*Daily Lankadeepa, Wijeya Group*);

Ampara çatışmasında dört Tamil (tigers) öldü – Başbakan araştırılmasını emretti (*Divaina, Upali Group*);

STF'ye saldırı yapan gruba ateş açıldı. Altı kişi öldü. 27 yaralı. Başbakan araştırılmasını emretti (*Lakbima, Sumathi Group*);

İki kişi ölen Akkareipattu olayını araştırmak için askeri liderler gönderildi (*Dinamina, Lake House*).

Tamil gazeteleri:

STF grev'e (hartal) ateş açıldığında dört kişi öldü. 14 kişi yaralı. LTTE lideri Patuvil STF'yi suçladı (*Virakeseri*);

Thitukkovil'de STF'nin ateş açmasıyla yedi kişi öldü – Ranil olayın araştırılması için emir verdi (*Thinakkural*);

Doğuda miting yapan insanlara STF'nin ateş açması sonucunda 7 kişi öldü, 16 kişi yaralandı (*Suder Oli*);

STF eylemlerine karşı Kalmunei'de protesto, Akkareipattu'da lastikleri yakıyorlar – Başbakan araştırılmasını emretti (*Thinakaran, State Owned*).

Haberlerin başlıklarına bakıldığında, ölen ve yaralı olan kişilerin sayısında yanlışlıklar vardır. Sinhala gazeteleri haberlerine göre bu olayın arkasında LTTE durmuş ve bu gazeteler olayı saldırı olarak kabul etmişlerdir. Tamil gazeteleri ise “saldırı” ya da buna benzer sözcükleri kullanmamışlardır. Onlara göre bu bir sivil toplum protestosuydu ve STF'nin ateş açması sivil insanlara karşı yapılan bir eylemdi (Hattotuwa, 2003, s. 6).

2.4.6. Sierra Leone

“Bizimki iç savaş değildi. Bu savaş bir ideolojiye, dine veya etnik gruplara dayanan savaş değildi, bu “sınıflar savaşı” değildi... Bu yabancıların çıkarı lehine, elmas kaynaklarımızı kontrol altında tutmak için yapılan bir savaştı”.

Ahmed Tejan Kabbah, Sierra Leone Cumhurbaşkanı (1998-2007)

Sierra Leone, Afrika'nın batı sahillerinde yerleşik bir ülke olup 72,000 kilometre kare toprağa sahiptir. Bu ülkenin Kuzey Doğusunda Gine Cumhuriyeti, Doğuda Liberya Cumhuriyeti, Batıda ise Atlantik Okyanusu vardır. İngiltere sömürgesi olan Sierra Leone, 27 Nisan 1961'de Afrika'nın birkaç ülkesi gibi bağımsızlığını kazanmıştır. Nüfusu 6 milyonun biraz üzerindedir. Sierra Leone'de 13 kadar etnik grup yaşamaktadır. Dinsel açıdan İslam %59.7, Animizm %25.5, Hristiyanlık %13.3 dolayındadır. Resmi dili İngilizce'dir, Krio dili ise konuşma dili olarak yaygın kullanılmaktadır. Başkent Freetown. Ülke, zengin elmas kaynaklarına sahip olmasına karşın, yoksul ülkeler arasında yer almaktadır (Osikhena, 2009, s. 5).

2.4.6.1. İç savaş tarihi

Sierra Leone, Afrika'da çatışma yaşanan ülkelerden biridir. Buradaki çatışma 1991-2002 yılları arasında yaşanmıştır. Bu çatışma sürecinde 70,000 kişiye yakın insan ölmüş ve o zamanki nüfusunun yarısı (nüfus 4-5 milyon), 2.6 milyon kişi ise yaşama yerlerini terk etmiştir (Kaldor ve Vincent, 2006, s. 4; Oatley ve Thapa, 2012, s. 7). Savaş, Mart 1991'de bir grup isyancının Liberya Cumhurbaşkanı Charles Taylor'ın desteğiyle Liberya sınırından Sierra Leone'ye girmesiyle başlamıştır (Kaldor ve Vincent, 2006, s. 6). Osikhena'ya göre bu dönemlerde Sierra Leone'nin ekonomik durumu çok kötüydü. Bir grup elit, halkın ve devletin malını çalmıştır. Bu yüzden

devletin gelişmesinde bir umut kalmamıştır. Böylelikle Devrimci Birlik Cephesi (Revolutionary Union Front-RUF) ortaya çıkmıştır. Bu grup, Sierra Leone’de önce askerlik yapan Foday Sankoh ile Liberya ve Burkina Fasso kökenli bazı askeri kişiler tarafından oluşturulmuş bir gruptur. Önceden bu grubun amacı, Sierra Leone’deki hükümet adamları tarafından yapılan rüşvet işlerine son vermek olmuştur. Dolayısıyla, başlangıçta RUF küçük bir grup olup, hükümetin siyasetinden memnun olmayan gençlerden oluşmaktaydı. Ama sonra RUF isyancı bir gruba dönüşmüştür.

RUF grubu 1992’de Sierra Leone’deki elmas kaynakları yönünden zengin olan Kono şehrini kontrol altına almıştır. Hükümetin zayıf durumunda bir grup hukukçu ve asker, komutan Valentine Strasser yönetiminde darbe yaparak hükümete gelmiş ve Geçici Milli Hükümet Konseyi (GMHK - National Provisional Ruling Council) ismini almışlardır (Gberie, 2002, s. 3; Kaldor ve Vincent, 2006, s. 6). Yeni GMHK hükümeti, Sierra Leone Ordusu’nu (SLO) güçlendirmeye başlamıştır. Böylelikle askerlerin miktarını 6000’den 14000’e artırmıştır. SLO, 1993’te RUF kontrolü altında olan bölgelere saldırmaya başlamıştır. Bu durum RUF ordusunu geriye çekilmeye ve savaş yöntemlerini değiştirmeye zorunlu kılmıştır. Ama SLO askerleri de bir süreden sonra kendi çıkarlarına çalışmaya başlamışlar ve bu eylemler SLO etkisini azaltmıştır. Böylelikle farklı çatışmaları aşarak GMHK 1996’ye kadar yönetimde kalmıştır. 1996’da RUF’un seçimlere karşı olmasına karşın seçimler gerçekleşmiştir. Seçimlerde Sierra Leone Halk Partisi’nden (Sierra Leone People’s Party) Ahmed Tejan Kabbah kazanmıştır. Kabbah bu görevinden önce BM’nin farklı bölümlerinde çeşitli görevler yapmış bir kişidir (Osikhena, 2009, s. 43-45). Kabbah başkan olduktan sonra, RUF ile barış yapma hareketini başlamıştır ve bu çabalar Kasım 1996’da Abidjan’da barış anlaşmasının imzalanmasıyla bitmiştir. Sierra Leone hükümeti, anlaşmadan sonra RUF siyasi bir parti olarak etkinlik gösterecek diye düşünmüştü. Ancak böyle olmamıştır. RUF, hükümet kontrolünde olmayan bir grup askerle anlaşarak darbe yapmış ve Kabbah Sierra Leone’yi terk etmeye zorunlu kalmıştır. Hükümet, Silahlı Kuvvetler Yönetim Konseyi’ne (SKYK) geçmiştir. 1998’de Nijerya ordusu yardımıyla SKYK Freetown’dan (Sierra Leone başkenti) çıkarılıp, Kabbah hükümete tekrar dönmüştür. Böylelikle çatışmalar yine başlamıştır ve RUF tekrar elmas kaynakları çok olan Kono’yu kontrol altına almıştır. RUF yine hükümete baskısını artırmış ve Kabbah 1999’da Lome (Togo) şehrinde onlarla tekrar barış yapmıştır. Bu anlaşma sayesinde RUF resmi siyasi bir parti olup, hükümetteki önemli pozisyonlara sahip olmuştur

(Gberie, 2002, s. 4). 2002’de iç savaş ve silah teslimi işleri de bitmiştir. Bu tarihte Sierra Leone’de başkan ve parlamento seçimleri yapılmış ve Kabbah ikinci kez başkan olup 2007’ye kadar görevini sürdürmüştür. Sierra Leone barışında BM’nin ordusu, İngiltere ve başka Afrika ülkeleri ordularının rolü çok büyük olmuştur (Kaldor ve Vincent, 2006, s. 8).

2.4.6.2. Medyanın rolü

Sierra Leone, politik şiddet, aşırı merkezileştirilmiş hükümet ve on yıl devam ederek ülke zenginliklerini boşaltan iç savaşı yaşamış bir ülkedir. Yamba’ya göre (2007) geçici demokrasiye sahip olan Sierra Leone gibi bir ülkede, barışa erişmek ve sonra demokrasiye geçmekte medyanın rolü çok önemlidir. Ancak Sierra Leone’nin medyası, etik, yöntem ve profesyonellik açısından verimsiz olmuştur ve bu durum devlet adamları tarafından çok eleştirilmiştir. Gerekli cihazlar ve mali kaynakların yeterli olmadığı, medyanın bu duruma düşmesine neden olmuştur. Hatta çoğu zaman gazetecilerin maaşları verilmemiş ve onlar rüşvet almaya zorunlu kalmışlardır. Bu nedenlerle Sierra Leone halkı medyaya karşı güvenlerini kaybetmiştir. Ülkede gerçek özgür medya sektörü etkinlik gösterememiştir, ulusal medya hep seçkinler tarafından ve çoğunluk Freetown’dan yönetilmiştir. Köylerde yaşayan kişiler doğru ve özgür bilgiye erişememiş ve politik süreçlere katılımları da az olmuştur. Ülkede yoksulluk düzeyi çok yüksek olup, nüfusun yalnızca %41’i okur-yazarlığa sahiptir. Radyo halkın %90’nın bilgi ve iletişim kaynağı olmuştur (Oatley ve Thapa, 2012, s. 7). Khan’a (1998, s. 586) göre 1990’larda Sierra Leone’de iletişim araçlarından yaygın şekilde kullanılan araç temelde radyo olmuştur. Yerel radyo beraberinde BBC, Radyo France International ve Voice of America da etkili rol oynamışlardır. Gazete olarak 15 tane ulusal gazete söz konusu olmuştur. Bu sayı, hem devlet ve hem özel gazeteleri kapsamıştır. Örneğin, *Daily Mail* ve *Freedom Now* Kabbah partisi olan Sierra Leone Halk Partisi’nin gazeteleri, *Torchlight* ise muhalefet partisi olan Birleşik Ulusal Halk Partisi’nin (United National People's Party) gazetesi idi. Buradaki gazetecilerin çıkarını savunan kurum Sierra Leone Gazeteciler Derneği (Association of Journalists-SLAJ) teşkilatıydı. Bölgelere göre radyo dilleri değişiyordu. Örneğin, Kuzey Bölgelerde %47 dinleyiciler Temne dilindeki radyo programlarını tercih ediyorlardı, Güney Bölgelerde ise çoğunluk Mende dilindeki radyo programlarını yeğlemekteydiler (Oatley ve Thapa, 2012, s. 11).

Çatışma yaşanan birçok ülkeden farklı olarak, Sierra Leone medyasına (radyo) isyancılar tarafından dokunulmamıştır. Freetown'un RUF tarafından işgal edildiği dönemlerde devlet radyoları *SLBS* (Sierra Leone Broadcasting Service-1955'te faaliyete başlamış), *Hilton Fyle*, *WBIG* ve özel radyo *Voice of Handicapped* faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. *SKYY* ve *KISS-FM* özel radyoların faaliyetleri ise, RUF işgali döneminde, faaliyetleri sahipleri tarafından durdurulmuştur. RUF işgali dönemlerinde Kabbah hükümetini destekleyen grup tarafından Lungi'de gizli radyo istasyonu kurulmuştur ve bu radyo Kabba hükümeti mesajlarını Freetown'a yayınlamıştır. Bu dönemlerde (1997) *Radio Democracy*, demokrasi yoluyla seçilmiş Kabbah hükümetini desteklemiştir (Yamba, 2007). Hükümet, RUF hareketinden tekrar Kabbah'a geçtiğinde, radyo *WBIG* RUF'u desteklediği için kapanmıştır ve başka radyo istasyonlarından hükümeti desteklemeleri istenmiştir (Hellmich ve Langlois, 1998, s. 8).

Çatışma sürecindeki medya ortamı karmaşık olmuştur çünkü bu süreçte hükümet birkaç defa farklı gruplar tarafından el değiştirmiş ve medya ortamı da o durumlara göre değişmiştir. Hükümet, *SKYK* yönetimine geçtikten sonra, gazetecilere karşı çok zulüm yapılmıştır. Bu dönemlerde *SLAJ* organizasyonu, *SKYK* ve RUF işbirliğiyle oluşturulmuş hükümetten, Kabbah hükümetini geri getirmeyi talep eden tek kurum olmuştur. Dolayısıyla, *Vision*, *Standard Times*, *Democrat* ve *For Di People (FDP)* gibi basın araçları, *SKYK* tarafından gazetecilere yapan düşmanlıklara karşı protesto şeklinde yayınlarını durdurmuşlardır. Çatışmalar sürecinde, açık şekilde olmasa da gizli olarak bazı gazetelerin taraf tuttuğu söylenmiştir. Örneğin, Kabbah hükümeti, RUF isyancılara karşı operasyonlar gerçekleştirdiği dönemlerde, *FDP* birinci sayfasında hükümet askerleri tarafından RUF üyesini öldürdükleri durumu gösteren bir fotoğraf yayınlamıştır. Enformasyon Bakanı George Banda-Thomas ve başka askeri görevliler *FDP*'nin hiç bir zaman RUF tarafından yapılan böyle eylemleri yayınlamadığını belirtmişlerdir. Hükümet, medyadan RUF'a karşı operasyonda destek beklemiş fakat *FDP* tutumu tam tersi olmuştur (Khan, 1998, s. 590).

2.4.6.3. Barışçı medya

Şiddeti önlemek ve barışı sağlamak konusunda radyo çok önemli rol oynamıştır. Özellikle, Search for Common Ground (SFCG) tarafından oluşturulan *Talking Drum Studio* etkinliğini vurgulamak gerekir. *Talking Drum Studio 7* ulusal ve 8 ilçe düzeyinde radyo programı yayınlamıştır. Radyolar, şiddetin olumsuz etkisini anlatarak, tartışmalar

ve çeşitli program türlerinde gençlere olanak sağlamıştır (Oatley ve Thapa, 2012, s. 15). Kabbah hükümeti de genelde barışı desteklemiştir. Örneğin, 25 Mayıs 1997 darbeden (bu darbede Kabbah yurtdışına gitmiş, RUF hükümete gelmiştir) önce *Expo Times* gazetesi, Abidjan anlaşmasını bozacak makale yayınladığı için kapatılmıştır (Khan, 1998, s. 585). Hellmich ve Langlois'e (1998:8) göre Sierra Leone'deki çatışmanın sebeplerinden biri, bu iletişimin az olmasıdır. Sierra Leone halkının ülkesinde ne olup bittiğini bilmesi gerekir. Böylelikle, iletişim araçlarının önemine vurgu yapmışlardır.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2008). “Nitel paradigmda daha çok kuram geliştirmeye yönelik araştırmalar yapıldığı için bir konu hakkında derinlemesine bilgi edinmek amacı güdülmektedir. Bunun sonucu da çoğu zaman benzersiz olayların araştırma konusu olarak belirlenmesidir. Veri toplama ve çözümleme sürecinde de bireysel özellikler, yorumlar, algılar, izlenimler ve bağlamlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.” (Şimşek, 2015, s. 85). Tacikistan iç savaşı ve bu savaşı sonlandırmak amacıyla yapılan barış görüşmeleri boyunca medyanın oynadığı rol bu ülkeye özgü bir durum arz etmektedir. Bu nedenle, Tacikistan iç savaşı ve medya ilişkisi araştırılırken nitel paradigma esas alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılmış olan model, örnek olay incelemesi ya da durum çalışması olarak belirtilmiştir. Örnek olaylarda genel tarama (çoklu) ve tekil (tekli) tarama amaçlarına hizmet edilir. Örnek olay incelemesinde olay ayrıntılı bir şekilde incelenir. Örnek olay; bireyler, gruplar, kurumlar, olaylar, coğrafi birimler ve hareketler olabilmektedir. Bu yöntemde veriler kapsamlı ve ayrıntılı olmalıdır. Bir örnek olay çalışmasında, araştırmacı bir ya da iki örnek olayı araştırabilir ya da kısıtlı sayıdaki örnek olayı birçok etken üzerine yoğunlaşarak karşılaştırabilir. “Örnek olay çalışması, tıpkı mimaride yapılan ayrıntılı bir planlama gibi, bilgi toplama, toplanan bilgileri organize etme, yorumlama ve araştırma bulgularına ulaşma gibi basamakları içeren sistematik desen türlerinden biridir” (Merriam, 1988; Akt. Vural, Cenkseven, 2005, s. 127).

Bu çalışmada başka ülkelerdeki durum incelenirken çoklu durum çalışması, Tacikistan’daki durum analiz edilirken tekli durum çalışması temel alınmıştır. Araştırmada veriler toplanırken içerik çözümlemesi, yüz yüze görüşme ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Örnek olay çalışmalarında olduğu gibi, bu çalışmada önce araştırma hedefi belirlenmiştir. Çalışmanın hedefi Tacikistan iç savaşında ve barışla sonuçlanmasında barış iletişimi ve medyanın rolünü açıklamak olmuştur.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmada evren olarak Tacikistan iç savaşı döneminde ve barış görüşmeleri sürecinde etkin olan tüm medya görülmektedir. Bu çalışmada savaş dönemi ve barış görüşmeleri sürecindeki medya ortamını tanıtmak amacıyla evren hakkında genel bilgi verilmektedir.

Örneklem olarak söz konusu dönemde etkinlik gösteren ve arşivlerde bulunmuş iki devlet yanlısı gazete, “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” seçilmiştir. Bu gazetelerin analizinden alınmış sonuçlar barış konusunda tüm Tacikistan medyasını temsil etmese de, Tacikistan’da etkinlik gösteren medyanın büyük çoğunluğunu temsil etmektedir. Yalnızca yurtdışında yayımlanan ve genelde muhalefeti destekleyen medyanın içeriği resmi arşivlerde bulunmadığı için onları araştırma olanağı olmamıştır.

3.3. Verilerin Toplanması

İçerik çözümlemesi aşamasında Tacikistan iç savaşı dönemindeki medyanın içeriği incelenmiştir. Bu konuyla ilgili iki hükümet yanlısı gazete, “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” seçilmiştir. Muhalefet medyasından arşivlerde bulunmadığı için herhangi bir gazete detaylı olarak incelenmemiştir. Fakat muhalefet medyası hakkında resmi arşivlerde bilgi bulunmadığı için, genel değerlendirilme yapılmıştır. İncelenmiş iki hükümet yanlısı gazetede 1994-1997 arasındaki barış ve çatışmayla ilgili yayımlanmış tüm haberler, köşe yazıları ve makaleler incelenmiştir. Bu gazetelerin seçilmesine iç savaş döneminde etkinlik göstermeleri (çoğunluk gazeteler faaliyetini durdurmuştur), çatışma taraflarından birini temsil etmeleri, o dönemlerde büyük şehirlerde basılmaları ve arşivlerde bulunmaları neden olmuştur. İncelenecek gazeteleri seçerken, iç savaşın iki tarafını destekleyen gazetelerin seçilmesi hedef konulmuştur. Ancak arşivde muhalefet yanlısı gazetelere erişilemediği için araştırma hükümet yanlısı “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” gazeteleri üzerinde yapılmıştır. İncelenmiş dönemin bu şekilde seçilmesinin sebebi şudur: 1994’te barış görüşmeleri başlamıştır ve 1997’de Milli Barış Anlaşmasının (MBA) imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. İncelenmiş haberler, köşe yazıları ve makalelerin “barışa destek mi yoksa barışa karşı mı” oldukları araştırılmıştır. Böylelikle incelenmiş haberler, köşe yazıları ve makalelerin başlıklarına, sayfalarına, kullanılan fotoğraflara, kullanılan dile ve oluşturulan anlama göre değerlendirme yapılmıştır.

İçerik çözümlemesi için “İçerik çözümleme formu” geliştirilmiştir. Bu formda içerikler iki kategoriye ayrılmıştır: yazılı belgeler ve görsel-işitsel belgeler. Yazılı belgeler kategorisinde Tacikistan iç savaşıyla ilgili yazılmış kitaplar, makaleler, konuyla ilgili raporlar, görüşmeler sürecinde imzalanmış dokümanlar ve protokoller incelenmiştir. Görsel-işitsel belgeler kategorisinde çoğunluk araştırma konusuyla ilgili fotoğraflar ve videolar incelenmiştir. Ayrıca çalışmada Tacikistan iç savaşını yansıtan fotoğraflara yer verilmiştir. Videolar incelenirken tarafların liderleri ya da etkili siyasetçilerin görüşmeleri ve konuşmaları dikkate alınmıştır.

Görüşmeler, yarı-yapılandırılmış görüşme şeklinde yapılmıştır. Görüşmeler için görüşme formu hazırlanmıştır. Bu form, görüşmeler sırasında sorulan 10-15 soruyu kapsamıştır. Ancak seçilen görüşme modeline göre, görüşme sürecinde ortaya çıkmış başka sorular da sorulmuştur. Soruların hazırlanmasında Tacikistan’daki iç savaş döneminde medyanın rolünü açıklayacak sorulara daha çok yer verilmiştir. Örneğin, görüşülen kişilere Tacikistan iç savaşından önce medya ortamı nasıldı? Medya savaşın başlamasında nasıl bir rol oynadı? İç savaş döneminde tarafları destekleyen gazeteler nasıl bir dil kullanmışlardır? Barışa erişmede medya nasıl bir rol oynamıştır? gibi sorular sorulmuştur.

Görüşmeler iç savaş sürecinde siyaset alanında etkinlik göstermiş politikacılar, medya alanında çalışmış gazeteciler, editörler ve aydınlarla yapılmıştır. Ancak çalışmanın temel amacı söz konusu dönemde medyanın rolünü öğrenmek olduğu için, görüşülen kişilerin çoğunluğu o dönemde medya alanında çalışanlar olmuştur. Sayısal olarak 8 kişiyle görüşme yapılmıştır. Fakat görüşülen kişilerin bir kısmı (güvenlik nedeniyle) araştırma konusuyla ilgili genel bilgi vermişler ve kayıt yapmaya razı olmamışlardır. Bu nedenle görüşülen tüm kişilerin bilgileri açıklanmamıştır. Bu amaçla görüşülen kişileri ifade etmek için kodlama kullanılmıştır. Görüşmelerin sırasına göre isim-soy isimleri için Türkçe alfabeden harfler seçilmiştir. Örneğin, birinci görüşülen kişinin ismi için “A” soy ismi “B” harflerle ifade edilmiştir.

Doküman incelemesi aşamasında ise resmi dokümanlar, barış görüşmeleri sürecinde imzalanmış protokoller, tarafların yayınladığı bildirimler, konuşma metinleri ve görüşmeler sonunda imzalanan anlaşmalar incelenmiştir. Buna ek olarak, bu konuyla ilgili yazılmış kitap, makale ve raporlar da incelenmiştir. İncelenen dokümanlar arasında barış görüşmelerinin birinci raunt sonunda imzalanan “BM Genel Sekreter Özel Elçisi ve Taciklerarası Barış Görüşmeleri Katılımcılarının Ortak Bildirisi

(S/1994/542 Russian)", 19-26 Nisan 1995 Moskova'da gerçekleşen görüşmedeki "Tacikistan Hükümeti ve OKB Delegasyonlarının Ortak Bildirileri (S/1995/337 Russian)", 19 Temmuz 1996 Aşkabat'ta imzalanan "Ateşkes Konusunda Ortak Bildiri ve Tahran'da İmzalanan Anlaşmanın Uygulanması (S/1996/754 Russian)", "Tacikistan Konusunda Rusya ve İran'ın Ortak Bildirisi (S/1996/1071 Russian)", "Milli Barış Komisyonu Hakkında Hüküm (S/1997/169 Russian)", 27 Haziran 1997 Moskova'da imzalanan "Tacikistan'da Milli Barış Hakkında Genel Anlaşma" vb. vardır.

3.3.1. Veri toplama araçları

Veri toplama sürecinde verinin şekline göre farklı araçlardan yararlanılmıştır. İçerik çözümlemesi sürecinde incelenen iki gazetenin 1994-1997 yılları arasına ilişkin mevcut olan nüshalarının tüm sayfaları gözden geçirilmiştir. Konuyla ilgili olan her haber, köşe yazısı ve makale dikkate alınmış ve yayımlandığı tarih, sayfa ve kısa özeti yazılı kayıta alınmıştır. Ayrıca bazı önemli haber, köşe yazısı ve makalelerin fotoğrafı da çekilmiştir. Bunun için fotoğraf makinesi, tablet ve telefonda yararlanılmıştır.

Görüşmeler aynı mekânda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşmelerde ses kaydı yapılmıştır. Bu amaçla ses kayıt cihazı ve telefon kullanılmıştır. Ayrıca, barış anlaşması yapıldıktan sonraki yıllarda bu çatışmaya katılmış ya da katılmayıp da doğrudan ilgisi olan birçok politikacı, aydın ve gazeteci yurt dışına gitmişlerdir. Bu insanlar konuyla ilgili birincil kaynak oldukları için onlarla da görüşmeler yapılmıştır. Ancak bu görüşmeler İnternet (sosyal medya) ve benzeri teknolojiler (bilgisayar, telefon) aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde alınan sonuçlar, daha çok içerik çözümlenmesinde elde edilen verileri desteklemek ya da konuyla ilgili herhangi bir konuyu aydınlatmak için kullanılmıştır. Görüşmelerin tümü Tacikçe dilinde yapılmıştır. Görüşmelerin çalışmada kullanılan kısımları ise Türkçeye çevrilmiştir.

Görüşülen kişilerin özellikleri aşağıda kısaca belirtilmiştir:

Görüşme 1. A.B. - Gazeteci, savaş döneminde muhalefet taraftarı. O dönemki muhalefet yanlısı gazetede çalışmıştır ve muhalefet liderleriyle iyi ilişkisi olmuştur.

Savaş döneminde hayatı risk altında olduğu için ülkeyi terk etmiştir.

Görüşülen tarih 05.04.2017. Görüşülen yer: İnternet üzerinden.

Görüşme 2. C.Ç. - Gazeteci, savaş döneminde tarafsız ancak muhalefet gazetesinde çalışmıştır. Tacikistan iç savaşının ortaya çıkmasında medyanın olumsuz rol oynadığını söyleyen, hatta kendisinin de eksikleri olduğunu kabul eden birisi. Görüşülen tarih 20.04.20017. Görüşülen yer: İnternet üzerinden.

Görüşme 3. D.E. - Gazeteci ve medya tarihi uzmanı. Savaş döneminde tarafsız. Savaş dönemindeki politika ve medya ortamını iyi bilen birisi. Görüşülen tarih 15.05.2017. Görüşülen yer: Tacikistan.

Görüşme 4. F.G. - Gazeteci ve siyasetçi. Savaş döneminde muhalefet yanlısı gazetede çalışmıştır. Şu an gazeteciliğe devam etmektedir. Görüşülen tarih 17.05.2017. Görüşülen yer: Tacikistan.

Görüşme 5. G.H. - Gazeteci ve siyasetçi. Savaş döneminde muhalefeti desteklemiştir. Savaş dönemindeki siyasal durumu iyi bilen birisi. Görüşülen tarih 22.05.2017. Görüşülen yer: Tacikistan.

Görüşme 6. I.İ. – Gazeteci. Siyasal medya ve medya tarihi alanında doktoralı. Savaş döneminde tarafsız, özgür medya alanında çalışmaktadır. Görüşülen tarih 18.05.2017. Görüşülen yer: Tacikistan.

Ayrıca araştırma sürecinde İnternet’te saptanabilen kaynaklardan geniş ölçüde yararlanılmıştır. Araştırmayla ilgili bilimsel makaleler, kitaplar ve görsel kaynakların bir kısmı e-dergiler, e-kütüphaneler ve bilimsel sitelerden erişilmiştir.

3.3.2. Veri toplama süreçleri

Çalışmanın veri toplama süreci adım adım bilimsel araştırmaların kuralları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın konusu belli olduktan sonra ilk yapılan iş konuyla ilgili literatür taraması olmuştur. Literatür taraması, Ocak 2017-Mart 2017 arasında yoğun olarak devam etmiştir. Bu süreç içinde “barış iletişimi” kavramının gelişmesi ve savaş yaşanan örnek ülkeler hakkında kitaplar ve bilimsel makaleler incelenmiştir. Kaynakların bir kısmına kütüphaneden, başka bir kısmına ise İnternet’ten erişilmiştir. Bu aşamada incelenmiş tüm kaynaklar İngilizcedir. Literatür taraması sürecinde konuyla ilgili önemli noktalar not alınmıştır ve İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir.

Veri toplama sürecinin ikinci aşamasında, araştırmanın temel konusu olan Tacikistan iç savaşı örneğiyle ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bu süreç iki aşamada gerçekleştirilmiştir:

- a) Önce Tacikistan iç savaşıyla ilgili bilgi sahibi olmak için literatür taraması yapılmıştır;
- b) Sonra verileri birincil kaynaklardan toplamak amacıyla Tacikistan’a gidip sahada doğrudan veri toplanmıştır.

Bu bölümdeki birinci aşamada Tacikistan iç savaşı ve medya ilişkisiyle ilgili kitaplar, makaleler ve belgesel filmler incelenmiştir ve konuyla ilgili önemli noktalar not alınmıştır. Bu süreç Mart-Nisan 2017 arasında gerçekleştirilmiştir.

Tacikistan iç savaşı hakkında belli düzeyde bilgi sahibi olduktan sonra, ikinci aşamaya geçilmiştir. İkinci aşamada 2-26 Mayıs 2017 arasında Tacikistan'a gidip veri toplanmıştır. Bu aşamadaki veri toplama sürecinde iki yöntem kullanılmıştır:

- a) Doküman incelenmesi;
- b) Yarı-yapılandırılmış görüşme.

Doküman incelemesinde Tacikistan iç savaşında medyanın rolünü açıklayabilecek kitap ve makaleler gözden geçirilmiştir ve ilgili notlar alınmıştır. Bundan sonra Tacikistan iç savaşı döneminde etkinlik gösteren “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” gazetelerinin 1992-1997 arasındaki yayınları incelenmiştir. Bu inceleme sürecinde araştırmada kullanılacak kısımlar not alınmış ve önemli makalelerin fotoğrafı çekilmiştir.

Görüşme sürecinde Tacikistan iç savaşı döneminde medya alanında çalışmış ya da bu konuyla ilgili araştırmalar yapmış kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Tacikistan'da belirlenmiş günlerde gerçekleştirilmiştir, ayrıca yurtdışında yaşayan kişilerle İnternet üzerinden görüşme yapıp ilgili sorulara yanıt alınmıştır. Bu şekilde Tacikistan iç savaşı ve barış iletişimi konularında gerekli olan veriler toplanmıştır.

3.4. Verilerin Çözümlemesi

Veri toplama sürecinden sonra verilerin çözümleme işlemleri başlatılmıştır. Literatür taraması bölümünde betimlemeler kullanılmıştır. Savaş yaşanan örnek ülkelerdeki medyanın rolüyle ilgili veriler toplanıp analiz edilmiştir. Sonuçlar medyanın seçilen bu ülkelerdeki iç savaş döneminde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Aynı yöntem Bulgular ve Yorumlar bölümünde de kullanılmıştır. Ancak bu bölümde ek olarak istatistiksel yorumlama kullanılmıştır. İstatistiksel yorumlama yöntemi örneklem olarak seçilen “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” gazetelerinin analizi sürecinde kullanılmıştır. Söz konusu gazetelerin 1994-1997 arasındaki yayınları barışa destek olup olmadıkları açısından analiz edilmiştir. Bu amaçla 1994-1997 yılları arasındaki yayınlarda barış lehine ya da barışa karşı yayımlanmış makale ve haberler sayılmıştır. Ortaya çıkan sayılara göre yorumlar yapılmıştır. Ayrıca bu yıllar arasında yayımlanmış makalelerin söylemine, anlamına, içeriğine, hacmine, sayfasına da dikkat çekilip, ona göre yorumlar yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Tacikistan İç Savaşı ve Barış Sürecinin Barış İletişimi Açısından İncelenmesi

Tacikistan bir Orta Asya ülkesi olup Özbekistan, Kırgızistan, Afganistan ve Çin ile sınırı vardır. Tacikistan'da Taciklerin dışında Ruslar, Özbekler, Kırgızlar, Tatarlar yaşamaktadırlar. Toprak yönünden, Orta Asya ülkelerinin en küçüğü olup 143,000 km² toprağa sahiptir. Ülkenin %93'ü dağlardan oluşmaktadır. Dört bölge ve 63 ilden oluşmaktadır. Genelde, ekonomik ve politik açıdan Rusya başta olmak üzere Çin, Kazakistan, İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Hindistan ve Pakistan'la iyi ilişkilerde bulunmaktadır. Tarih ve edebiyat açısından çok eski tarih ve zengin bir edebiyata sahiptir. Resmi dil Tacikçe olup, temeli Farsçadır. Nüfusu 9 milyondur.

4.1.1. Tarihçe

Tacik halkı Farslardan gelmiş, Orta Asya'daki en eski kavimlerdenidir. Araplar Orta Asya'yı işgal etmeden önce, Fars İmparatorluğu'nun bir kısmı olarak Orta Asya'da hüküm sürmüşlerdir. O dönemlerde buradaki halklar "Ateşperestlik" (Zerdüşt dini) dinine göre yaşamışlardır. Arap işgalinden sonra bu topraklarda "İslam" dini kabul edilmiş ve Arap Hilafeti'nin itaatine girmiştir. Ancak 870'li yıllarda Orta Asya'da Somoniler hanedanı hükümete gelmiş ve onların hükümeti 990-1000'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu dönem Tacik halkının en parlak dönemlerinden olmuştur çünkü Somoniler hükümeti süresinde Tacik halkı politik, ekonomik, şehircilik ve özellikle edebiyat açısından çok gelişmiştir. Bu dönemden sonra Tacikler Farslardan ayrılarak, özgür bir millet olmuşlardır. Ancak günümüze kadar Tacikler kendilerinin Fars olduklarını kabul etmektedirler. Somoniler'den sonra Orta Asya'da Gazneliler, ardından Moğollar, sonra Temüriler, Şayboniler ve en son Mangitiler hüküm sürmüştür (Ğafurov, 2008, s. 33-39). Bu dönemlerde Tacikler hükümete gelmemiş iseler de, siyaset, ekonomi, bilim ve edebiyat alanlarının gelişmesinde Orta Asya'da büyük rol oynamışlardır. XIX. yüzyıllarda Orta Asya, Rus İmparatorluğu tarafından işgal edildikten sonra, Orta Asya'daki başka milletlerle birlikte Tacikler Rusların etkisi altına düşmüşlerdir. 1920'lerde o dönemki Rus hükümeti Orta Asya'yı kendi planlamalarına göre farklı ülkelere ayırmıştır. Böylelikle 1924'te Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (TSSC) özerk bölgesi, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde teşkil edilmiştir. 1929'larda ise Tacik bilim insanlarının çabaları sonucunda Sovyetler Birliği üyesi olarak TSSC özgür devleti bugünkü topraklar çerçevesinde teşkil edilmiştir. Ancak burada şunu vurgulamak gerekir ki, bu bölünme sürecinde Taciklerin

çoğunluğu bugünkü Tacikistan'ın dışında Buhara, Semerkant vb. şehirlerde kalmışlardır. Böylelikle Tacikistan bugünkü şeklini almıştır. Sovyetler yönetimi döneminde, Tacikistan tarihinde Taciklere özel çok olay gerçekleşmemiştir.

Sovyetler Birliği'nin 1980'li yıllardaki (M. Gorbaçov) *glasnost* ve *perestroyka* politikası (Faroughi, 2002, s. 2) Sovyetler Birliği'nin politik durumunun değişmesine yol açmıştır. Bu “yeni politika”nın sonucunda 1991'de Sovyetler Birliği parçalanmış ve Tacikistan hükümeti için 9 Eylül 1991'de özgürlüğünü ilan etmekten başka bir iş kalmamıştır. Ancak bu özgürlük Tacikistan için son “mutlu” haber olmamıştır. 1992'de Tacikistan'da iç savaş başlamıştır. Bu “kardeşin kardeşi öldürdüğü” iç savaş, beş yıl devam edip, 1997'de Tacikistan hükümeti ve Muhalefet Kuvvetleri Birliği (OKB) arasında Milli Barış Anlaşması'nın (MBA) imzalanmasıyla sonlanmıştır.

4.1.2. Etnik yapı

Ğafurov'a (2008, s. 33-39) göre etnik açıdan Tacik halkı Orta Asya'nın çok eski halklarından. Bu halkın kökeni Arilerden gelmektedir. Tacikler Orta Asya'nın yerlileri olup eskiden Soğdlar (İng. Sogdiana) adıyla anılmaktadırlar. Taciklerin Arilerden geldiklerini kanıtlayan en önemli kanıt Taciklerin eski Soğdçe dilidir. Hatta günümüzde Tacikistan'da kullanılmakta olan Pamiri ve Yağnobi diller eski Soğdçe dilinden kalan dillerdir. Soğdlar genelde Khucand, Pancakent, Buhara, Semerkant vb. tarihi şehirlerde yaşamışlardır. “Bugünkü Özbekistan'ın doğusuyla Tacikistan toprakları Doğu Türkistan'ın batısı, Antik Soğd (İng. Sogdiana) halkının ve mirasçılarının en az iki bin yıldır ana yurdudur, yani Tacik ana yurdu Pamir Dağları'ndan Amu Derya'ya değin uzanan geniş bir alandır.” (Eker, 2011:356). İslam'dan sonraki dönemde Tacik halkı İslam dinini kabul ederek eski Soğd kültüründen belli düzeyde uzaklaşmıştır. Ancak bugüne kadar Tacikistan'ın farklı bölgelerinde Soğd değerlerinin birçoğunu sağlayan insanlar vardır.

Dil açısından bugün Tacikistan'da Tacikçe (köken Farsça), Pamir dili (7 farklı lehçe; köken Soğdçe) ve Yağnob dili (Soğdçe) kullanılmaktadır. Resmi dil Tacikçedir, kalan diller konuşma dilidir. Yazı olarak Sovyetler dönemine kadar Arapça yazı kullanılmıştır, 1939'dan sonra Tacikistan'ın resmi yazısı krilik olmuştur.

4.1.3. Tacikistan'ın siyasi yapısı

Tacikistan'ın yönetim sistemi üniter ve başkanlıktır. Parlamentosu iki meclisten oluşmaktadır: Milli Meclis – bu meclis 33 üyeden oluşmaktadır. Bundan 8 üyesi cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir, 25 üyesi ise beş bölgedeki (Duşanbe, Suğd,

Hatlon, Merkeze Bağlı İller ve Badahşon Özerk Bölgesi) yerel vekiller tarafından seçilmektedir; Vekiller Meclisi – 63 vekilden oluşmaktadır ve doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Görev açısından Vekiller Meclisi'nin görevi fazladır fakat makam konusunda Milli Meclis daha üstündür. Örneğin, bir yasayı kabul ederken Vekiller Meclisi yasayı kabul eder, sonra yasa Milli Meclis'te oylamaya konulur. Eğer Milli Meclis yasayı kabul ederse, sonra imza için cumhurbaşkanına sunulur.

Ülkede farklı siyasi partiler ve STK'lar etkinlik göstermektedir. Genel olarak çok partili bir sistem uygulanmaktadır. Tacikistan'da toplam 7 parti etkinlik göstermektedir ve bunlardan beşi 2015 seçimlerinde Parlamente'ya girmiştir:

- Tacikistan Halk Demokratik Partisi (THDP)
- Komünist Partisi
- Tacikistan Ekonomik Reform Partisi
- Tacikistan Sosyal Partisi
- Tacikistan Tarım Partisi

Parlamente'ya giremeyen partiler:

- Tacikistan Sosyal-Demokrat Partisi
- Tacikistan Demokratik Partisi

MBA'ndan sonra Tacikistan Halk Demokratik Partisi (THDP) siyasi arenada bugüne kadar egemenliğe sahiptir. Muhalefet partilerinden Komünist Partisi ve Tacikistan Sosyal-Demokrasi Partisi etkinlik göstermektedir. Muhalefet partilerinden aktif olan Tacikistan İslami Rönesans Partisi'nin (TİRP) 2015 yılında faaliyeti yasaklanmıştır. Bu nedenle TİRP faaliyetini yurtdışında (genel olarak Avrupa ülkelerinde) devam ettirmektedir. Genel anlamda halkın çoğunluğu THDP'i desteklemektedir.

Jeopolitik açıdan Tacikistan önemli bir konuma sahiptir. Bu yüzden Rusya İmparatorluğu'ndan (Orta Asya toprakları Ruslar tarafından işgal edildikten sonra) bu yana Ruslar tarafından bu ülkeye özel önem verilmiştir. Günümüzde, Rusya'nın dış ülkelerdeki en büyük askeri üssünün (102'ci Rusya Askeri Üssü) burada konumlanmış olması bunun kanıtıdır. Bu nedenle Tacikistan günümüze kadar, hem politik hem ekonomik açıdan hep Rusya etkisi altında kalmıştır. Ancak son dönemlerde politik ve ekonomik yönden Rusya'dan daha çok Çin'e yaklaştığı söylenmektedir. Sovyetler zamanında Tacikistan'da, genel olarak tarım sektörüne daha fazla önem verilmiştir.

4.1.4. Günümüzde Tacikistan

Günümüzde Tacikistan resmi olarak hukuk ve demokrasi temelli bir ülke olup bu yolda hareket etmektedir. Ancak demokrasi yolunda yeni bir ülke olduğu için insan hakları, ifade özgürlüğü, medya özgürlüğü, siyasi rekabet konularında bazı eksiklikler ortaya çıkmaktadır. Tüm eksiklere karşın Tacikistan hükümeti ulusal ve dinsel değerlere dayanan demokratik bir ülke inşa etmeye çalışmaktadır.

Tacikistan siyasi ve ekonomik açıdan gelişmektedir. Uluslararası ilişkiler konusunda Rusya, Çin ve öteki Orta Asya ülkeleri başta olmak üzere tüm ülkelerle iyi ilişkilerde bulunmaktadır. Tacikistan son zamanlarda politik ve ekonomik alanda Çin ile daha çok ilişki kurmaktadır. Örneğin, bugüne kadar Rusya'nın isteğine karşın Avrasya birliğine girmemiş olması, dış borcunun %40'nun Çin'e olması, Tacikistan'ın Çin ile iyi ilişkide olduğunu kanıtlar.

Ekonomik açıdan enerji endüstrisi, turizm ve madencilik alanlarına önem verilmektedir. Örneğin, hidroelektrik enerji alanında yapılmakta olan Roğun Hidroelektrik Santrali ülkedeki en büyük projelerden olup bütçesi 2.2 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Söz konusu hidroelektrik santral dünyanın en büyük santrallerinden biri olacaktır ve yılda ortalama 17.1 milyar kVt/s enerji üretecektir. Barajın yüksekliği 335 metre olacaktır. Şu an işlemlerin %65'i bitmiştir. Bu santralin yapılmasıyla Tacikistan'ın ve komşu ülkelerin ekonomisine çok büyük katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Son zamanlarda Tacikistan hükümeti turizm alanına da yatırımlar yapmaktadır. Bu konuda 2017'de Turizm Bakanlığı'nın açılması büyük bir ilerleme olmuştur. Özellikle turistlerin dikkatini çeken Tacikistan'ın yüksek Pamir dağlarıdır. Tacikistan toprağının %93 oranında dağlardan oluşması spor turizmine olanak sağlamaktadır. Buna ek olarak Hucand, Hisor, Pancakent ve Kulob gibi tarihi şehirler turistlerin ilgisini çekmektedir.

4.2. Tacikistan İç Savaşı

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra, Tacikistan da bu birliğin başka ülkeleri gibi 9 Eylül 1991'de özgürlüğünü ilan etmiştir. Ancak Tacikistan hem politik, hem ekonomik ve sosyal açıdan bu özgürlüğe hazır değildi çünkü Tacik politik otoritesi, özgür politik sistem kurma peşindeyken, 1992'de Tacikistan'da iç savaş başlamıştır. Bu savaşın sadece birinci senesinde 60 bine yakın insan öldürülmüştür. BM'in yayınladığı bilgilere göre bu çatışma döneminde 600 bin dolayında insan ülke içindeki bölgelere (çünkü savaş genelde Kuzey'de gerçekleşmiştir ve insanlar savaş olmayan bölgelere kaçmıştır) ve 80

bin kişi de yurtdışına (çoğunluk Afganistan'a) kaçmak zorunda kalmıştır (Akiner, Barnes, 2001, s. 16).

Görsel 4.1.1.1. İnsanların farklı araçlarla savaş bölgelerini terk ettikleri an (<https://sputnikpogrom.com/war/49350/the-unfamous-war-1/#.WWOpHYTyjDc> E.Norin)

Bütün savaş döneminde ise 150 bin insan ölmüştür (Panfilov, 2003, s. 5). Ekonomik açıdan ülke ekonomisi 7 milyar dolar dolayında zarar görmüş, sanayi alanı %80 potansiyelini kaybetmiştir (Bobokhonov, 2011, s. 81). Yani, genel olarak Tacikistan özgürlük sayfası kanla dolu bir iç savaşla başlamıştır.

Görsel 4.1.1.2. «Halk Cephesi» askerleri (<https://sputnikpogrom.com/war/49350/the-unfamous-war-1/#.WWOpHYTyjDc> E.Norin)

Bu savaşın tarihine bakıldığında, temeli 1980'li yıllarda oluşmuştur. Özellikle, Mihail Gorboçov'un (Sovyetler Birliği'nin son başkanı) “glasnost” ve “perestroyka” politikasından sonra (Faroughi, 2002, s. 39) Sovyetler Birliği ülkelerinde demokrasi, ulusal

nitelikli ve komünizme uygun düşünmeyen hareket ve teşkilatlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Tacikistan da bu konuda istisna değildir. Örneğin, 1992'nin sonunda Tacikistan'da 18 siyasal parti, 16 toplumsal-politik teşkilat, 14 dernek, 9 ulusal topluluk ve 8 dini dernek kayıta alınmıştır (Panfilov, 2003, s. 19). Bu teşkilatların içinde politik etkiye sahip olup Tacikistan'daki iç savaşta büyük rol oynamış organizasyonlardan Tacikistan İslami Rönesans Partisi, Rastohez (Rönesans, Kalkınma) hareketi, Tacikistan Demokrasi Partisi ve Lali Badakhşon teşkilatlarıdır.

Tacikistan İslami Rönesans Partisi (TİRP) – Resmi olarak 1991 yılında kayıta alınmıştır. Ancak resmi olmadan önce bu hareket çeşitli isimler altında yasa dışı şekilde etkinlik göstermiştir (Panfilov, 2003, s. 26). Bu hizbin temeli Said Abdulloh Nuri tarafından 1973'te Tacikistan İslami Rönesans Gençleri organizasyonunun teşkil edilmesiyle koyulmuştur (Schmitz, 2015, s. 10). İslami değerlere önem veren fakat savaş dönemlerinde hep demokrasi sistemi peşinde olan bir parti olmuştur. Sonradan iç savaş dönemlerinde, TİRP partisi OKB'yi etrafında toplamış bir güç olmuştur. Hedefleri parlamenter bir sistem kurmak olmuştur. TİRP siyasi faaliyetten çok İslam diniyle ilişkisi olduğu için savaş öncesi ve savaş döneminde çok büyük bir etkiye sahip olmuştur.

Tacikistan Demokrat Partisi (TDP) – 21 Haziran 1991 yılında resmi olarak kayıta alınmıştır. Hedefi demokrasi değerlerine dayanan bir politik sistem kurmak olmuştur. İç savaş döneminde OKB'ye katılmıştır (Panfilov, 2003, s. 19).

“Rastohez” Halk Hareketi (RHH)– Hareketin çalışma programı 1992'de resmi olarak kayıta alınmıştır. Faaliyeti de politik değil, daha çok bilimsel, kültürel ve ulusal değerlere dayanan hareket olduğu söylenmektedir. RHH'in sloganı “Hayırlı düşünce, hayırlı söz, hayırlı iş” olmuştur. Ancak 1990'lı yılların başında birçok protestoda politik hareketlere katılmıştır. Bu hareketin inisiyatifiyle, 22 Temmuz 1989'de Tacik dilinin resmi olarak tasdik edildiği “Dil yasası” çıkarılmıştır (Panfilov, 2003, s. 29). Söz konusu hareketin çoğunluk bilim insanları, gazeteciler ve yazarlardan oluşması toplumdaki etkisini artırmıştır.

Lali Badakhşon – Politik bir hareket olup, genelde Doğu Tacikistan'da yaşayan Badakhşon halkını temsil etmiştir. 4 Mart 1991'de teşkil edilip, aynı yılın 30 Mayıs'ında resmi olarak kayıta alınmıştır. 1993'te resmi kaydı iptal edilince, 1999'a kadar yasa dışı olarak çalışmalarını yürütmüştür. İç savaş dönemlerinde OKB'ye katılıp, resmi hükümete karşı tepkiler göstermiştir. Bu örgüt siyasal açıdan genel olarak Badakhşon Özerk Bölgesi

halkının çıkarlarını savunmuştur. *Lali Badakhşon* 1999’da OKB’den çıkarak çalışmalarını durdurmuştur.

Bu teşkilatlar hakkında ayrıca bilgi verilmesinin sebebi vardır. 1980’li yılların sonunda 1990’lı yılların başında Tacikistan’da birçok olayın ortaya çıkması ve sonuçta iç savaşa dönüşmesi, yukarıda getirilen organizasyonların politik ve kültürel etkinliklerine bağlıdır. Genelde bu örgütler komünizm sistemine karşı çıkmışlardır. Örneğin, Görsel 4.1.1.3.’te iki slogan görülmektedir. Sağdaki sloganda “Komünizm parlamentosunun istifa etmesi istenmektedir”, soldaki yazılı sloganda ise “Demokrasi, Özgürlük, Bağımsızlık, Refah” talep edilmektedir.

1989-1990’lı yıllarda RHH, TDP ve TİRP Tacikistan tarihindeki ilk kez Tacikistan Komünist Partisi (TKP) binası yanında birkaç protesto gerçekleştirmiştir. Bu olaylar Tacikistan savaş tarihinde “Şubat Hadiseleri” ismiyle kayıtlanmıştır. “Şubat Hadiseleri”nin daha fazla milli görüş ve değerleri destekleyip, “Ruslara karşı” bir ruh taşıdığı söylenmiştir. Ancak bir yıl sonra Tacik sinema yönetmeni Yormuhammad Aralov tarafından hazırlanan “Dni uşerbnoy luni” belgesel filminde nasıl KGB (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti-Milli Güvenlik Komitesi) keskin nişancıları tarafından iki Rusun öldürüldüğü ve nasıl sporculara benzeyen kişiler tarafından Duşanbe’de Ruslara şiddet uygulandığı hakkında bilgiler ortaya çıkmıştır. Yani, “Şubat Hadiseleri”nin Ruslara karşı olmasını isteyen grubun varolduğu söylenmektedir. Bu olaylar döneminde 20 kişi ölmüştür (Panfilov, 2003, s. 28). “Şubat Hadiseleri” demokrat gruplar tarafından gerçekleştirilmiş en çok bilinen politik hareket olmuştur.

Görsel 4.1.1.3. İnsanların komünizme karşı sloganları

Kahor Mahkamov 30 Kasım 1990 tarihinde Tacikistan'da (Sovyetler Birliği döneminde) birinci başkan seçilmiş ve bu görevde Eylül 1991'e kadar kalmıştır. Onun başkanlığı döneminde Tacikistan özgürlüğü konusunda yasa hazırlanıp bağımsızlık ilan edilmiştir (Panfilov, 2003, s. 10). Ağustos 1991'de Moskova'da darbe gerçekleştiğinde (Mihail Gorboçov yasa dışı şekilde Sovyetler Birliği hükümetinden uzaklaştırıldığında), Tacikistan'daki politik gerginlikler çoğalmıştır. Mahkamov, Moskova'daki demokratlara karşı yapılmış darbeyi desteklediği için TİRP, TDP ve RHH onun politikasına karşı çıkıp istifa etmesini istemiştir. Devamlı protestolar sonucunda Kahor Mahkamov görevinden istifa edip, onun yerine Rahmon Nabiyev (önceden Tacikistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Başkanı) gelmiştir (Buşkov ve Mikulskiy, 1996). İkinci başkan Rahmon Nabiyev Kasım 1991'de demokratların katılımıyla gerçekleşen seçimleri kazanmıştır. Bütün muhalefet partilerinin adayı Davlat Hudonazarov seçimlerde mağlup olmuştur. Ancak muhalefet grupları böyle bir sonucu beklememişlerdir. Bu nedenle seçimlerin sonucunu kabul etmemişlerdir.

Mart 1992'de protestolar yoğunlaşmış, Mayıs ayında koalisyon hükümeti kurmaya neden olmuş ve Eylül ayında ikinci başkan Rahmon Nabiyev muhalefetin baskısıyla istifa etmiştir (Panfilov, 2003, s. 10). Buşkov ve Mikulskiy'e göre Rahman Nabiyev'in istifa etmesine kendisi sebep olmuştur çünkü Rahmon Nabiyev seçimleri kazandığında, muhalefet partileriyle anlaşma yapmıştır. Anlaşmaya göre yeni hükümet muhalefet liderlerini takip etmeyecek, muhalefet ise sadece yasal yollarla etkinlik göstermeye söz vermiştir. Ancak, genelde komünistlerden oluşan Rahmon Nabiyev hükümeti muhalefet gruplarına baskı yapmaya başlamıştır. 6 Mart 1992'de ünlü demokrat Maksud İkrarov gözaltına alınmıştır. 11 Mart 1992'de RHH başkanı Mirbobo Mirahimov hapse atılmıştır. Bu eylemler Rahmon Nabiyev ve muhalefet arasındaki anlaşmanın bozulduğu anlamına gelmiştir. 22 Mart 1992'de TDP liderlerine karşı yapılan eylemlere tepki olarak birkaç bin kişiden oluşan protestolar gerçekleşmiştir. Buna ek olarak 25 Mart 1992'de devlet televizyonundaki canlı yayında Büyük Meclis (Verhovni Sovet) başkanı Safarali Kencaev İçişleri Bakanı Mamadayoz Navcuvonov'a (Badakhşon bölgesinden) hakaret etmiş; Navcuvonov ise Kencaevi ayırmacılıkla suçlamıştır. Hakaret olayından sonra 26 Mart 1992'de hükümet binası yanında çoğunluk Badakhşon'liler protesto yapmışlardır. Bu protestolara başka muhalefet partileri de katılmışlar ve birlikte "Şehitler Meydanı"nı doldurmuşlardır (Şahidon-Şubat Hadiseleri'nden sonra hükümet yanındaki meydan "Şehitler Meydanı" ismini almıştır. Bkz. Görsel 4.1.1.4).

Görsel 4.1.1.4. Muhalefet protesto için hükümet binası yanında toplanmış (<https://sputnikipogrom.com/war/49350/the-unfamous-war-1/#.WWOpHYTjDc> E.Norin)

Muhalefete karşı, Rahmon Nabiyev'i destekleyen çoğunluk "Kulobiler"den (Güney Tacikistan'daki bir bölge mensupları) ve "Leninobodiler"den (Kuzey Tacikistan'daki bir bölge mensupları) oluşan "Özgürlük Meydanı"nı oluşturmuşlardır (Bu olaydan sonra Tacikistan iç savaşında bölgecilik ağırlık kazanmıştır). Bu meydan Rahmon Nabiyev'a destek olmuş ve meydana katılan kişilere silah (2000 silah) verilmiştir. Nabiyev tarafından yapılan bu iş (silah dağıtılması) en büyük hata olmuştur. Bu durumu görünce muhalefet kuvvetleri daha aktifleşip hücumla geçmiştir. Mayıs 1992'de muhalefet grupları televizyonu ve Duşanbe girişlerini kontrol altına almışlar, 16 milletvekili ve iki başbakan yardımcısını esir almışlardır (Bkz. Görsel 4.1.1.5.).

Görsel 4.1.1.5. “Şehitler Meydanı” hükümet binasında ([https://sputnikpogrom.com /war/49350/the-unfamous-war-1/#.WWOpHYTyjDc](https://sputnikpogrom.com/war/49350/the-unfamous-war-1/#.WWOpHYTyjDc) E.Norin)

Böylelikle muhalefet baskısı altında Akbarşo İskandarov (önceki komünist S. Kencayev yerine) Yüksek Meclis başkanı olmuştur. Bu olaylardan sonra Rahmon Nabiyev istifa edince, muhalefet partileri (TİRP, TDP, RHH, Lali Badakhşon) ve komünistlerden oluşan “koalisyon hükümeti” kurulmuştur (Bobokhonov, 2011, s. 77). Koalisyon hükümeti kurulduktan sonra, çatışmalar Duşanbe dışında, başka Güney bölgelerinde devam etmiştir. Rusya ve Özbekistan’ın yardımıyla çoğunluk “Kulobiler”den oluşan “Halk Cephesi” teşkil edip (Rusya koalisyon hükümetini kabul etmemiştir çünkü çoğunluk İslamcılardan oluşmuştur) Duşanbe’ye gelmişler ve önemli noktaları kontrol altına almışlardır.

Bu çatışmalar yoğunlaşınca, Büyük Meclis 16 Kasım 1992’de Hucand’da (Kuzey Tacikistan’ın merkezi şehri) acil toplantı yapmaya zorunlu kalmıştır. Bu toplantıda koalisyon hükümetinde çoğunluk olan muhalefet grupları bazı görevleri başka bölgelerdeki gruplarla (yani Halk Cephesi’ndeki Kulobilerle) paylaşmak zorunda kalmıştır. Böylelikle 16 Kasım 1992’de Büyük Meclis’in 16’ncı dönem toplantısında başkanlık sistemi basitleştirilip, Rahmon Nabiyev’in istifası kabul edilmiş ve Emomali Rahmonov⁵ (Kulobiler’den) parlamento başkanı, Abdumalik Abdulloconov (Leninobodiler’den) başbakan olmuşlardır (yeni düzene göre parlamento başkanının etkisi daha fazla olması gerekiyordu).

⁵ Bugünkü Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali RAHMON (sonradan soyadını değiştirmiştir).

Görsel 4.1.1.6. *Duşanbe girişinde tutma (Blokaj) yeri* Kaynak: (<https://Sputnikipogrom.Com/War/49350/The-Unfamous-War1/#.Wwophytjdc> E.Norin)

Bu toplantıya genel olarak Tacikistan iç savaşında savaşılan tüm gruplar (muhalafet kuvvetleri, halk cephesi ve başka otoriteler) katılmıştır. Bu değişiklikler beraberinde tüm gruplar Ateşkes Protokolünü imzalamışlardır (Bobokhonov, 2011, s. 78). Ancak çatışmalar devam etmiş ve muhalafet güçlerine karşı baskılar çoğalmıştır. Bu yüzden muhalafet kuvvetleri Tacikistan'ın Doğu bölgelerine çekilip, Afganistan'a göç etmişlerdir. Belirli muhalafet grupları (TİRP, TDP, RHH, Lali Badakhşon) OKB'yi oluşturup savaşın sonuna kadar Doğu Tacikistan'daki bölgelerde ve Afganistan ile Tacikistan sınırındaki bölgelerde MBA'nın imzalanmasına (27 Haziran 1997) kadar savaşmışlardır.

4.2.1. Savaşın ortaya çıkma nedenleri

Başka savaşlarda olduğu gibi, Tacikistan'daki iç savaş da birçok faktör sebebiyle ortaya çıkmıştır. Savaşın ortaya çıkma sebepleri çoğunluk Tacik araştırmacıları tarafından incelenmiştir. Ancak, bu konuda farklı görüşler vardır. Tacikistan iç savaşıyla ilgili yazılan birkaç araştırmaya göre savaşın ortaya çıkmasında şu faktörler neden olmuştur: Politik deneyimsizlik, farklı ideolojik ve politik görüşler, bölgeselcilik ve dış ülkelerin etkisi.

4.2.1.1. Siyaset, ekonomi ve kadro durumu

Sovyetler Birliği dağıldığında Tacikistan'daki yönetim çok zayıf duruma düşmüştür çünkü yönetimde olan kadro hep merkezden, yani Moskova'dan idare edilmeye alışmıştır.

Tacikistan bağımsızlığından sonra yönetim sorunları nasıl çözmeyi ve hangi kararları kabul edeceğini bilememiştir. Bu durumlar nedeniyle Tacikistan, Sovyetler Birliği'nin ortak askeri kuvvetlerinden hiç miras almamıştır. Bunun için yönetim askeri açıdan hiçbir güce sahip olmayınca politik açıdan da etkisini kaybetmiştir. Örneğin, Mart 1993'te Moskova'da gerçekleşen Dartmund Konferansı'na katılan kişilere "iç savaşın ortaya çıkma sebebi ne oldu" diye sorulduğunda, Tacikistan'dan katılan kişiler "bağımsızlık bize birden geldi, biz hazır değildik" demişlerdir (Saunders, 2001). Ekonomik yönden de Tacikistan çok zayıflamıştır. Hatta 1995'e kadar Tacikistan kendi parasına sahip olmayıp "Ruble" kullanmıştır ki bu durum ülkeyi ekonomik açıdan Rusya'ya daha bağımlı hale getirmiştir. Dolayısıyla, mekanizması Gorboçov tarafından başlatılmış demokratik hareketler, Tacikistan eski yönetimi için yeniydi ve çok sorunlar ortaya çıkarmıştır. Yeni ortaya çıkmış hareketler ise yönetimin bu durumunu kullanarak kendi hedeflerine erişmeye çaba göstermişlerdir.

4.2.1.2. İdeolojik ve politik görüş faktörü

Önceden belirtildiği gibi, 1980'li yıllardaki Mihail Gorboçov'un "glasnost" ve "perestroyka" politikası Sovyetler Birliğinin üye ülkelerini özgürlük açısından çok etkilemiştir. Tacikistan bu konuda istisna değildir. 1980'li yıllarda Tacikistan'da TİRP, TDP, RHH, Lali Badakhşon gibi teşkilatlar yasa dışı şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Genelde bu teşkilatlar dinsel, ulusal ve demokratik değerlere dayanarak Tacik halkının dikkatini çekmeye ve 70 yıl içinde hayata yalnızca komünizm penceresinden bakan milleti "demokrasi" ile uyandırmaya çalışmışlardır. Bu yolda yapılan önemli işlerden, ulusal değerlere dayanan ve insan özgürlüğüyle ilgili çeşitli yasaların kabul edilmesi ve devlete bağlı olmayan medyanın artması olmuştur. Örneğin, 22 Temmuz 1989'da (RHH etkisi altında) "Dil yasası", 24 Ağustos 1990'da "Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı Hakkındaki Yasa", 8 Aralık 1990'da "Vicdan Özgürlüğü ve Dini Organizasyonlar Hakkındaki Yasa", 12 Aralık 1990'da "Tacikistan Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyeti'nde Sivil Topluluklar Hakkındaki Yasa" vb. o dönemlerde kabul edilen yasalardır. Bu yasalar özgür hareketlerin aktifleşmelerine yol açıp, hukuki açıdan esas olmuştur (Buşakov ve Mikulskiy, 1996). Tacikistan hukuk alanındaki bu değişimlerden sonra, Rusça dili yerine Tacikçe dili resmi dil olmuş (şunu vurgulamak gerekir ki bu dönemlerde Farsça alfabeye geçme hareketleri de olmuştur), yasadışı faaliyet

gösteren dinsel ve sivil organizasyonlar (TİRP, TDP, RHH, Lali Badakhşon vs.) resmi olarak kayıta alınmıştır.

İdeolojik görüş açısından farklı görüşler (özellikle dinsel, ulusal ve demokratik) ifade olanağı bulmuşlardır. Fakat komünizm ideolojisi hala güçlü olduğu için başka görüş grupları biraraya gelip etkinlik göstermeye zorunlu kalmışlardır. Muhalefet partilerinin amacı parlamenter sisteme geçmek olmuştur. Savaş döneminde OKB Başkan Yardımcısı, barıştan sonra 1998'den 2005'e kadar başbakan yardımcısı olan Hoci Akbar Turaonzoda BBC'yle yaptığı bir sohbette, muhalif grupların temel amacının "halk iradesine dayanan parlamenter sistem olduğunu" söylemiştir (BBC, 14 Mayıs 2013). Örneğin, 1992'de muhalefet etkisiyle koalisyon hükümeti kurulması veya 16 Kasım 1992'de Büyük Meclis'in 16'cı dönem toplantısında başkanlık sisteminin basitleştirilmesi Hoci Akbar Turaonzoda'nın fikirlerini kanıtlamaktadır. Tacik halkının bir kısmı ve komünistler ise tek kişilik yönetime alışmışlardı. Dolayısıyla, muhalefet gruplarının politikası dinsel ve demokratik esaslara dayanmıştı. Bu görüş farklılıkları çatışmaya yol açmıştır.

4.2.1.3. Bölgecilik faktörü

Tacikistan iç savaşında bölgecilik sorunu çok olumsuz rol oynamıştır. Genel olarak savaş döneminde bölgecilik şu şekilde görünmüştür: Belli bir bölgenin insanları o bölgeden çıkmış devlet adamı ya da siyasette aktif olan bir kişiyi desteklemiş ve o kişi de kendi bölgesinin yararına çalışmaya özen göstermiştir. Ancak Tacikistan'ın tüm bölgelerindeki insanlar kendilerini Tacik olarak adlandırmışlardır. Bölgecilik faktörü çoğunlukla politik arenada ortaya çıkmıştır. Bu konunun tarihi temeli de vardır. Bu yüzden bu sorun araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Sovyetler Birliği döneminde Merkezi Komünist Partisi Tacikistan'daki temsilcilerini çoğunlukla Tacikistan'ın Kuzeyinde yaşayan Leninobod (bugünkü Suğd, şehir merkezi Hucand) kadrolardan seçmiştir ve bu bölgedeki kişilere daha fazla değer vermiştir. Bu faktör savaş döneminde merkezi rol oynamıştır. İç savaş dönemindeki bölgecilik faktörü bugünkü politik ve sosyal yaşamı da etkilemiştir ve az da olsa halen devam etmektedir. Yeri gelmişken şunu vurgulamak gerekir ki, Tacikistan konusuyla ilgilenen birçok araştırmacının fikrine göre, Tacikistan'ın gelişmesine engel olan en büyük faktörlerden biri bölgecilik sorunudur.

Bobokhonov'a (2011:75) göre, 1980'li yıllarda Tacikistan'da Tacik milletine dayanan dört klan (Eng. clan) şekillenmiştir: *Leninobodiler* (Tacikistan'ın Kuzey bölgesi, merkezi Hucand şehri), *Kulobiler* (Tacikistan'ın Güney bölgesi, merkezi Kulob şehri),

Ğarmiler (Tacikistan'ın Doğu bölgesi, merkezi Ėarm kasabası), *Pomiriler* (Tacikistan'ın Doğu-Güney bölgesi, bölgenin ismi Pomir ya da Badakhşon, merkezi Horuğ). Bölgelere dayanan bu gruplar politik alanda da belli olmuştur. Örneğin, 1990'lı yıllarda Tacikistan hükümetinde çoğunlukla *Leninobodiler* bulunmuş, TİRP genelde *Ğarmiler*'den oluşmuş, Lali Badakhşon hep *Pomiriler*'den meydana gelmiş, Halk Cephesi ise çoğunlukla *Kulobiler*'den oluşmuştur. 1990'lı yılların başlangıcındaki (iç savaş başlamadan önce) olaylarda muhalefet güçleri *Ğarmiler* ve *Pomiriler*'e dayanmıştır, *Kulobiler* ise hükümette olan *Leninobodiler*'i desteklemişlerdir. Ancak 1992'de devamlı protestolar sonucunda Cumhurbaşkanı Rahmon Nabiyeve (*Leninobodiler*'den) muhalefetle (*Ğarmiler* ve *Pomiriler*) bazı anahtar görevleri paylaştığında, *Kulobiler* onun kararını hiyanet olarak kabul etmişlerdir. Buna ek olarak, muhalefet gruplarının etkisiyle koalisyon hükümeti kurulduğunda, *Kulobiler* hükümete destek vermede çok aktif olmalarına karşın, dikkate alınmamışlardır. Sonradan çoğunlukla *Kulobiler*'den oluşan Halk Cephesi koalisyon hükümetini kabul etmemişler, Rusya ve Özbekistan desteğiyle aktif mücadeleye başlamışlardır. Sonuçta, 1992'nin sonlarında Duşanbe'de Halk Cephesi'nin egemenliği artınca, Büyük Meclis 16. acil dönem toplantısını yapmaya zorunlu kalmıştır. Bu toplantıda Emomali Rahmonov (*Kulobiler*'den) parlamento başkanı ve Abdumalik Abdulloconov (*Leninobodiler*'den) başbakan seçilmişlerdir (Bobokhonov, 2011, s. 78).

4.2.1.4. Yabancı ülkelerin etkisi

Tacikistan iç savaşı bir başka yönden dış ülkelerin çıkar çatışması olmuştur. Bu yüzden bu savaşın ortaya çıkmasında, derinleşmesinde ve sonuçlanmasında dış ülkelerin rolü büyük olmuştur. Özellikle, Rusya ve Orta Asya ülkeleri bir tarafta; İran, Afganistan ve Pakistan başka bir tarafta Tacikistan iç savaşında çok etkili rol oynamışlardır. Bobokhonov'a göre Halk Cephesi'nin oluşmasında ve Duşanbe'de egemenlik sağlanmasında Özbekistan askerlerinin yardımı büyük olmuştur. Özbekistan bu hareketi bölgede İslam görüşünün yayılmasını engellemek amacıyla yapmıştır. İran ise 1992'de Duşanbe'de Büyükelçiliğini açarak, muhalefet protestolarını finanse etmiştir (BBC, 2013; Bobokhonov, 2011:76). Böylelikle o dönemki Tacikistan siyasi ortamında İran'ın etkisi çok olmuştur. Örneğin, Mayıs 1992'de koalisyon hükümeti kurulduğunda, muhalefet baskısıyla ulusal televizyon ve radyonun başkanı Mirbobo Mirahimov (muhalefetten) seçilmiştir. Bundan sonra televizyon ve radyo İran televizyonlarından günlük haberler ve filmler vermeye başlamıştır. Hatta sabahları televizyon ve radyodan ezan yayınlanmıştır.

Bu durum o dönemki yönetim ve başka komünistler tarafından eleştirilmiştir (Panfilov, 2003, s. 36). Rusya'nın rolü 1990'lı yılların başlangıcında pasif ve tarafsız olmuştur. Ancak 1992'de çatışmalar yoğunlaşınca, Rusya'nın etkisi daha fazla olmuştur. Dolayısıyla, savaş döneminde Tacikistan ve Afganistan sınırında Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan askerleri tarafından Birleşik Barış Kuvvetleri (BBK) oluşturulmuştur. Bu askeri birlik radikal grupların Afganistan'dan Tacikistan'a girmelerini önlemek için kurulmuştur.

Rusya'nın Tacikistan iç savaşında aktifleşmesi birkaç nedenle gerçekleşmiştir. Birincisi Rusya Orta Asya'da egemenliğini yeniden sağlamak istemiştir. Önceleri pek etkin olmaması, kendisi içindeki politik durumun karışık olmasından kaynaklanmıştır. Başka bir sebebi de Tacikistan'da İslami ve milli hareketler güçlenince Ruslara karşı bir politik atmosfer ortaya çıkmaya başlamasıdır. Örneğin, Tacikistan'da Rus televizyonlar ve radyolarının kapatılması, bazı gazetelerin yayınının kısıtlanması ve dinsel ya da ulusal motifli kitle iletişim araçlarının çoğalması Rus politik otoritesini endişeye sokmuştur. Dolayısıyla, 1990'lı yılların başlangıcında protestolar ve çatışmalar sonucunda Duşanbe'de yaşayan çoğu Rus ülkeyi terk etmiştir. Rus medyası ise Tacikistan'daki bu durumu Ruslara karşı bir davranış olarak kabul etmiştir. Bu yüzden eski KGB etkin hale gelmiştir.

Suudi Arabistan'ın doğrudan etkisi olmamıştır. Ancak resmi hükümet, muhalif grupların Suudi Arabistan'dan mali destek aldıklarını iddia etmiştir. Muhalefet tarafı ise bu iddiaları kabul etmemiştir. Genel olarak muhalefet tarafı maddi desteği İran'dan, askeri desteği ise Afganistan'dan almışlardır. Bunu OKB başkanının birinci yardımcısı Turaonzoda BBC ile yaptığı bir sohbette itiraf etmiştir (BBC, 2013).

4.3. Tacikistan Barışının İletişim Açısından İncelenmesi

Tacikistan'daki iç savaşın barışla sonuçlanmasının o dönemlerde nadir ve önemli bir kazanç olduğu söylenmiştir. Hatta BM tarafından elde edilen bu barışın örnek olabileceği bile vurgulanmıştır. İletişim açısından Tacikistan'daki MBA'ya iki açıdan bakılmıştır: Bunlar barış görüşmeleri ve bu süreçteki iletişim unsurları ile KİA rolüdür.

4.3.1. Barışa erişmek için yapılan görüşmeler

İç savaş 1992'de başlamış olup genelde Tacikistan ve Afganistan sınırlarında ve Tacikistan'ın Doğu bölgelerinde devam etmiştir. Bir tarafta Emomali Rahmonov'un başında olduğu resmi hükümet, başka tarafta ise TİRP, TDP, RHH, Lali Badakhşon teşkilatlarından oluşan OKB savaşı devam ettirmişlerdir. 1994'te taraflar bu savaşta hiç

birinin galip olmayacağını anlamaya başlamışlardır. Bu yüzden BM ve çatışmanın tarafları üzerinde etkisi olan ülkelerin girişimleriyle barış amaçlı görüşmeler başlamıştır.

Burada BM'nin rolünü ayrıca vurgulamak gerekir. Tacikistan 2 Mart 1992'de BM'nin üyesi olmuştur. Devam eden çatışmalar nedeniyle Büyük Meclis Başkanı A. Iskandarov 29 Eylül ve 15 Ekim 1992'de BM'den Tacikistan'ın durumuna müdahale etmesini istemiştir. Çatışma durumu öğrenilince, 23 Aralık 1992'de BM tarafından Tacikistan'a bir grup gönderilmiştir ve 21 Ocak 1993'te BM'nin Misyonu işi başlamıştır. 16 Mayıs 1993'te BM'in General Sekreter Temsilcisi İsmat Kittani Duşanbe'ye gelmiştir. Durumu yakından anlamak amacıyla, İsmat Kittani Duşanbe'de Cumhurbaşkanı Emomali Rahmonov, Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile görüşmüştür. Sonra Özbekistan, Rusya, Kırgızistan, İran, Pakistan ve Suudi Arabistan başkanlarıyla görüşmüştür. Tacikistan ve İran'da farklı muhalefet gruplarıyla görüşmüştür. Böylelikle, BM'nin önemli etkisi ve çalışmalarıyla, Nisan 1994'te Taciklerarası barış görüşmeleri için ortam şekillenmeye başlamıştır (Abdulloev, 2013, s. 100-104).

Tacikistan iç savaşında barış görüşmelerinin başlamasında etkili rol oynamış bir başka faktör daha vardır. Bu "Dartmund Konferansı"dır (Dartmouth Conference). Bu konferans ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki diyalog için 1960'larda oluşturulmuştur. Konferans kapsamında Tacikler arasındaki ilk diyalog Mart 1993'te Moskova'da başlamıştır. Konferans organizatörleri ve konferansa katılan kişiler, konferansın amacını şöyle belirlemişlerdir:

- Tacikistan çatışmasını tanımlamak, çatışmanın ortaya çıkmasında ve derinleşmesinde hangi sebeplerin olduğunu açıklamak;
- Çatışmanın çözüm yollarını ortaya çıkarmak;
- Dünyayı bu konuda bilgilendirmek ve bu çatışmaya dikkat çekmek;
- Çatışan tarafları barışa erişmek için bir şekilde etkilemek.

Konferansa hem hükümet hem muhalefet tarafından katılım olmuştur. Konferansın kuralı "katılan kişilerin çatışma taraflarında lider olmaması" şeklinde belirlenmiştir. Bu diyalogda kabul edilmiş tüm memorandumlar tavsiye niteliği taşımıştır (Panfilov, 2003, s. 322). Ancak konferans Tacikler arasındaki barış görüşmelerinin başlanmasında ve sürmesinde çok etkili olmuştur. Örneğin, bu konferansa katılan birkaç kişi, barış görüşmelerinde de tarafları temsil etmişlerdir.

Buna ek olarak bölgedeki ülkeler ve çatışma taraflarını bir şekilde destekleyen ülkelerin etkisi de, barış görüşmelerinin başlanmasında rol oynamıştır. Sonuçta taraflar bir

masa etrafında oturup müzakere yolundan gitmeye razı olmuşlardır. Taciklerarası barış görüşmeleri üç şekilde gerçekleşmiştir (Panfilov, 2003, s. 307):

- Dokümanlar imzalanıp kararların kabul edildiği resmi görüşmeler,
- Danışma amacıyla yapılmış görüşmeler,
- Cumhurbaşkanı Emomali Rahmonov ve OKB lideri Said Abdulloh Nuri'nin katıldığı yüksek düzeydeki görüşmeler.

Bu şekilde barışa erişmek adına görüşmeler başlamıştır. Genel olarak bu görüşmeleri dokuz “raunt” a ayırmışlardır. Bu rauntlar arasında danışma amaçlı görüşmeler ve yüksek düzeyde görüşmeler yapılmıştır. Aşağıda rauntlar Şarafieva'nın (2013) makalesinden özetlenerek sunulmaktadır. Ancak medyayla ilgili bazı ayrıntılar başka kaynaklardan eklenmiştir.

Raunt 1

BM himayesi altında Afganistan, Rusya, İran, Pakistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi ülkelerin katılımıyla 5-19 Nisan 1994'te Moskova'da barış adına birinci görüşme gerçekleşmiştir. Hükümet tarafından Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı – Ş. Zuhurov, muhalefet tarafından ise Tacikistan demokrasi güçlerinin koordinasyon komitesinin başkanı O. Latifi (ünlü gazeteci) görüşmelere katılmışlardır. Ama taraflardan katılanların politik düzeyleri yüksek olmadığı için, görüşme önemli bir sonuç vermemiştir, fakat barış konuşmalarının açılmasında önemli rol oynamıştır.

Birinci rauntta muhalefet delegasyonu ve Mültecilere Yardım Fonu (Umut Fonu) tarafından proje teklif edilmiştir. Bu projenin ikinci maddesinde “yasaklanmış parti ve hareketlere genel af çıkarılması ve faaliyeti yasaklanmış medyaya tekrar faaliyet izni verilmesi” talep edilmiştir. Hükümet de bir “Protokol” projesi teklif etmiştir. Görüşmede hükümet teklifine “b” bölümü “Tacikistan'da ve onun dışında medyayı milli barışma için kullanmak” eklenmiştir. Bu bölüm üç maddeden ibaret olup şunları kapsamıştır:

1. Tacikistan Cumhuriyeti medyasında ve muhalefet kontrolünde olan medyada milli barışmaya engel olacak her türlü yayını yasaklamak,
2. Taraflarca kışkırtma (provokasyon) amaçlı ve yalan bilgi yaymak için hiçbir medyayı kullanmamak,
3. Ülke içi ve dışında şiddete, uluslararası çatışmaya, hukuka karşı hareketlere ve silah kullanmaya çağıran basılı medyadan yararlanmamak.

Ancak, 19 Nisan 1994'te imzalanan bildiride (communique) KİA faaliyeti hakkında yer verilmiştir (Panfilov, 2003, s. 309-310).

Raunt 2

İkinci raunt görüşmeler Tahran'da 18 Haziran 1994'te gerçekleşmiştir. Taraflardan yine birinci görüşmeye katılan delegasyonlar katılmıştır. Görüşmedeki önemli konu ateşkes ve başka düşmanca hareketler anlaşması olmuştur. Taraflar konuyla ilgili fikirlerini söylemişler ancak anlaşmamışlardır. Tek değişiklik görüşmenin sonucunda açıklanan bildiriye (communiqué) “ateşkes ve başka düşmanca hareketler” ifadesinin geçmesi olmuştur.

Bu görüşmede tartışılan başka bir konu politik tutukluların serbest bırakılması olmuştur. Muhalefet politik tutuklular listesini hükümete ve BM'ye vermiştir. Hükümet ise 1 Ekim 1994'e kadar politik ve iç savaş nedeniyle hapse atılan kişilerin genel affını yapmaya yükümlü olmuştur. Buna ek olarak hükümet delegasyonu “Afganistan sınırında ateşkes ilan edilmesi, silahlı ve başka türlü düşmanca hareketlerin durdurulması hakkında anlaşma” projesini tartışmaya sunmuştur. Bu projede medyayla ilgili bölüm şu nokta olmuştur: “b) Sınırdan, milli barış sürecini engelleyen bilgiler taşıyan gazeteler ve yazılı broşürlerin taşınması yasaklansın” (Panfilov, 2003, s. 311).

Danışma görüşmesi

Danışma görüşmeleri 12-17 Eylül 1994'te Tahran'da gerçekleşmiştir. Bu kez hükümet delegasyonunu Büyük Meclis Başkan Yardımcısı A. Dostiev ve OKB'nin delegasyonunu OKB başkanının birinci yardımcısı A. Turaconzoda temsil etmişlerdir. Bu görüşmede “Görüşmeler sürecinde, Afganistan-Tacikistan sınırında ve ülke içinde geçici ateşkes ilan edilmesi ve başka türlü düşmanca hareketlerin durdurulması hakkında anlaşma” imzalanmıştır. Bu anlaşma anayasa değişimi ve Tacikistan cumhurbaşkanlığı seçimleri zamanına kadar yapılmıştır. Buna ek olarak anlaşmanın uygulanmasını kontrol edecek Ortak Ateşkes Komisyonu (AK) oluşturma anlaşması da yapılmıştır. Bu anlaşmaya ulaşılması barış yolunda büyük bir adım olmuştur. Ancak hükümete ve muhalefete bağlı olmayan silahlı grupların çok olması, hükümet tarafından Badakhşan'da muhalefet üyelerinden 6 kişinin öldürülmesi ve 7 kişinin yaralanması, Tavildarada (Ğarm, Karotegin) saldırıların devam etmesi anlaşmanın gerçekleşmesinde zorluklar yaratmıştır. Dolayısıyla, muhalefet partilerinin katılmamasına ve binlerce mültecinin yurtdışında olmasına karşın, anayasa ve cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleşmiştir (16 Kasım 1994). Ama bu seçimlerin sonucunu muhalefet kabul etmemiştir. Bu durum nedeniyle, danışma görüşmeleri sürecinde yapılan tüm uzlaşmalar etkisiz kalmıştır (Şarafieva, 2013, s. 85).

Raunt 3

20 Ekim ve 1 Kasım 1994'te İslamabad'da üçüncü görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşmede taraflar önceki anlaşmaların gereklerini yerine getirmedikleri hakkında birbirlerini suçlamışlardır. Özellikle muhalefet tarafı Rusya'nın görüşmelerde hükümeti desteklediği ve bu durumun görüşmelere olumsuz etkisi olduğunu vurgulamıştır. Olumsuz duruma karşın, bu görüşmede iki doküman imzalanmıştır: "Afganistan-Tacikistan sınırında ve ülke içinde dönemlik ateşkes ilan edilmesi ve başka türlü düşmanca hareketlerin durdurulması hakkında anlaşmanın gerçekleşmesi için OAK kurulmasına ilişkin protokol" ve üçüncü raundun sonucuna ait ortak bildiri. Dokümanların birincisinde ortak komisyonun, ateşkes anlaşmasının gerçekleşmesinde önemli organ olduğu vurgulanmıştır. Komisyonun görevi anlaşmanın uygulanması olup, eğer taraflardan biri anlaşmaya karşı davranırsa, komisyon o taraftan bu ihlal konusunda her türlü bilgiyi talep etme hukukuna sahip olmuştur. Böylelikle taraflar barışa doğru biraz ileri hareket etmişlerdir. Ancak taraflar birbirine karşı itirazlarını yine de sürdürmüşlerdir.

Danışma görüşmesi

Bu görüşme 19-26 Nisan 1995'te Moskova'da gerçekleşmiştir. Bu görüşmede Tahran'da yapılan anlaşmaya bazı eklemeler yapılmıştır. Tacikistan'da yer almış BBK'nin tarafsız pozisyonda olması hakkında anlaşmışlardır. Daha önemlisi dördüncü raunttan önce Kabil'de yapılması planlanmış yüksek düzeydeki görüşmeler konusunda anlaşılmıştır. Buna ek olarak dördüncü raunt görüşmelerin 22 Mayıs 1995'te Almatı'de yapılması konusuna razı olmuşlardır. Nisan 1995'te Afganistan'da Taliban hareketi güçlenmiştir, bu yüzden Rusya ve başka etkili ülkeler barış sürecini hızlandırmaya çalışmışlardır.

Yüksek düzeydeki görüşme

Birinci yüksek düzeydeki görüşme 17-19 Mayıs 1995'te Kabil'de gerçekleşmiştir. Bu görüşme Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rahmonov ve OKB başkanı Said Abdulloh Nuri arasında olmuştur. Görüşme sürecinde ateşkes anlaşması 26 Ağustos 1995 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu görüşme barış konusunda olumlu algı oluşturmuştur.

Görsel 4.3.1.1. Solda E. Rahmonov, ortada Afganistan Cumhurbaşkanı Prof. Dr. B. Rabboni ve sağda OKB Başkanı S.A. Nuri. Çatışan tarafların liderleri selamlaşıyor (ruzgor.tj).

Raunt 4

Görüşmelerin dördüncü raundu 22 Mayıs - 2 Haziran 1995'te Almatı'da (Kazakistan) yapılmıştır. Bu görüşmede Anayasa düzeni hakkında temel konular ve Tacikistan politik sistemi hakkında konuşmuşlardır. Muhalefet geçici bir hükümet kurmayı teklif etmiştir ama hükümet delegasyonu bu teklifi kabul etmemiştir. Ancak hükümet delegasyonu muhalefet temsilcilerinin hükümette yer almalarına hazır olduğunu ifade etmiştir.

Yüksek düzeyde görüşme

İkinci yüksek düzeydeki görüşme İran aracılığıyla 17 Ağustos 1995'te Tahran'da gerçekleşmiştir. Bu görüşmede iki taraf önce yapılan anlaşımaların gerçekleşmesi için somut adımlar atmaya söz vermişlerdir. Buna ek olarak gelecek görüşmelerde MBA'nın temel esasları konusunda konuşmaya karar vermişlerdir. Ateşkes sürecini 18 Eylül 1995'e kadar uzatmışlardır.

Raunt 5

Bu raunt 30 Kasım 1995'te gerçekleşmiştir. Görüşme Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta gerçekleşmiş ve üç etapta yapılmıştır: Birinci etap 30 Kasım-22Aralık 1995; ikinci etap 26 Ocak – 19 Şubat 1996; üçüncü etap 8-21 Temmuz 1996.

Görüşmelerin birinci etabında muhalefet delegasyon temsilcisi A. Turaonzoda ateşkes anlaşmasının hükümet tarafından ihlal edildiği ve Rusya'nın tarafsız pozisyonu almak yerine Tacikistan hükümetine destek verdiği hakkında itiraz etmiştir. Hükümet delegasyonu ise bu suçlamaları kabul etmemiş ve Rusya'nın Tacikistan'da barış olmasına

en çok çaba gösteren taraf olduğunu vurgulamıştır. Bu durumdan sonra, taraflar birbirini suçlayınca, görüşmeler durdurulmuştur.

İkinci etap görüşmeleri 26 Ocak 1996'da başlamıştır. Bu görüşme döneminde muhalefet kontrolü altında olan Tavildara bölgesinde çatışmalar yoğunlaşmıştır. Bu yüzden bu görüşme de 19 Şubat 1996'da sonuçsuz bitmiştir. Bu görüşmede taraflardan bazı teklifler olmuş ve bu teklifler Aşkabat Deklarasyonu'nda yer almıştır.

İkinci etaptan sonra bazı olaylar gerçekleşmiştir. Örneğin, 9 Mart 1996'da Toplumsal Anlaşma Tacikistan'daki 200'e yakın STK tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar "Tacikistan'da sosyal-politik temelleri Tacikler ve başka milletler birliği esasında, özgürlüğe dayanan toplum kurmayı" amaçlamışlardır. Her bir taraf, insan haklarını ve özgürlüğünü hesaba katarak, toplumu demokratikleştirmeye uygun bir şekilde çalışma yürütmeye razı olmuştur. Hükümet ise, STK'ların Tacikistan sosyal-politik yaşamına katılmaları için olanak sağlama konusunda sorumluluk almıştır.

Mayıs 1996'da OKB Tavildara bölgesinde askeri eylemleri aktifleştirmiş ve 12 Mayıs'ta bu bölgeyi kontrol altına almıştır. Hükümet de Ğarm, Tocikobod ve Cirkatol bölgelerinde (Tacikistan'ın Güney-Doğu'su) karşı saldırılar yapmıştır. Durum böyle gerginliğe ulaştığı için, BM yeni temsilcisi G. Merrema 7-20 Mayıs 1996'da Duşanbe'de E. Rahmonov ve Tahran'da Said Abdulloh Nuri'yle görüşmüştür. Bu görüşmelerin sonucunda ateşkes anlaşması üç aya (26 Ağustos 1996'ya) kadar uzatılmıştır.

8-21 Temmuz 1996'da Aşkabat'ta üçüncü etap görüşmeleri gerçekleşmiştir. Sonucunda ateşkes uyulması ve askeri tutsakların mübadelesi hakkında anlaşmışlardır. Bu görüşme sonucunda Güney-Doğu bölgelerindeki savaşlar durdurulmuştur. Bu dönemde tarafların liderleri tekrar görüşmeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir.

Bu arada Eylül 1996'da komşu Afganistan'da Taliban Kabil'i kontrol altına almıştır. Bu durum Tacikistan barış sorunu çevresindeki ülkeleri ve Tacikistan çatışmasının taraflarını etkilemiştir.

Yüksek düzeydeki görüşme

Afganistan'daki durum, Tacikistan çatışmasının taraflarını barış görüşmelerini hızlandırmaya zorunlu kılmıştır. Bu yüzden iki tarafın liderleri tekrar görüşmeye razı olmuşlardır. 10-11 Aralık 1996'da Afganistan'ın Husdeh bölgesinde E. Rahmonov ve Said Abdulloh Nuri görüşmüşlerdir. Bu görüşme sonucunda askeri-politik durumu düzenleme konusunda protokol imzalanmıştır. Bu protokola göre Moskova'da yapılması planlanmış görüşmeye kadar, ateşkes ilan edilmiştir. Buna ek olarak Kırgızistan sınırındaki Cirkatol

bölgesinde ortak gümrük kontrol noktası oluşturmaya karar vermişlerdir. Uzmanlara göre, görüşmeler sürecinde yapılmış ortak inisiyatifler tarafları birbirine yakınlaştırmıştır. Barış görüşmeleri sürecinde Husdeh görüşmesi çok başarılı ve barışı kolaylaştıran olaylardan biri olmuştur (Bkz. Görsel 4.3.1.2.).

Bu yüksek düzeydeki görüşmede iki taraf temsilcilerinden oluşacak Milli Barış Komisyonu (MBK) ve onun görevi konusunda da konuşmuşlardır (Panfilov, 2003, s. 318).

Yüksek düzeydeki görüşme

Afganistan görüşmesinden sonra, liderler 23 Aralık 1996'da Moskova'da görüşmüştür. Bu görüşmede yapılmış anlaşmalara göre 12-18 ay içinde yapılan tüm anlaşmaların gerçekleşmesi gerekir. Konuşulan daha önemli bir konu MBK olmuştur. Bu kez MBK'nun detaylarını konuşmuşlardır. Anlaşılan karara göre, MBK başkanı muhalefet tarafından ve onun yardımcısı hükümet tarafından seçilecektir. MBK görevi mültecilerin sıkıntısız geri dönmelerini kontrol etmek; politik partiler, hareketler ve KİA konusunda yasaları hazırlamak vs. olmuştur. Buna ilave MBK'un cumhurbaşkanla birlikte yapması gereken işler ikiye ayrılmıştır: hükümetin yeni organlarını teşkil etmekte politik problemleri çözmek; askeri meselelerin çözülmesi. Böylelikle MBK önemli yetkiye sahip olup, Tacikistan'ın iç savaş durumundan barışa geçmesinde büyük rol oynaması beklenmiştir.

Görsel 4.3.1.2. Husdeh Görüşmesi: Sol tarafta BM Temsilcisi Gerd Merrem, Tacikistan Cumhurbaşkanı E. Rahmonov, Afganistan Cumhurbaşkanı Prof. Dr. B. Rabboni ve OKB Başkanı S.A. Nuri (ruzgor.tj).

MBK hakkında kabul edilen dokümanın VII. bölümü medya konusuna özel bir vurgu yapmıştır. Şöyle ki:

“11. Milli barış sürecini kolaylaştırmak, güven atmosferi ve karşı tarafı anlama ortamını oluşturmak için MBK Basın Merkezi brifingler yapacaktır, basın bültenleri yayınlayacaktır. Devlet ve OKB medyası MBK'nın çalışmalarını devamlı yansıtacaktır.” (Panfilov, 2003, s. 318).

Raunt 6

Bu raunt 5-19 Ocak 1997'de Tahran'da gerçekleşmiştir. Bu görüşmede genel olarak üç konuda anlaşmaya varılmıştır: Tarafların birbirini bağışlaması hakkında sözleşme ve genel af yasası kabul edilmesi hakkında; merkezi seçim komisyonu, geçici dönemde seçim yapılması ve seçimlerde OKB temsilcileri için kontenjan ayrılması hakkında; hükümet reformu ve kontenjan esasında OKB temsilcilerinin devlet kurumlarına girmeleri hakkında. Buna ek olarak mülteciler hakkında da protokol imzalanmıştır (Panfilov, 2003:319). Mülteciler sorununu hükümet kendi sorumluluğuna almıştır.

Yüksek düzeydeki görüşme

20-21 Şubat 1997'de İran'ın Meşhet kentinde çatışma taraflarının liderleri görüşmüşlerdir. Bu görüşmede MBK'nın sonraki çalışmalarıyla ilgili işlemleri konuşmuşlardır. Komisyon 26 kişiden oluşmuş, her iki taraftan eşit sayıda temsilci katılmıştır. MBK dört komisyonu içermiştir: Politik konularla ilgili; mülteciler konusuyla ilgili; askeri konularla ilgili; hukuk konusuyla ilgili.

Raunt 7

Bu raunttaki görüşme 26 Şubat-8 Mart 1997'de Moskova'da yapılmıştır. Bu görüşmede askeri konulara önem verilmiştir ve OKB'nin uyumu ve Tacikistan Cumhuriyeti'nin askeri yapısının reformu konuları tartışılmıştır. Görüşmenin sonunda askeri konular hakkında protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre OKB'nin silahsızlandırılması ve dağıtılması ve Tacikistan Cumhuriyeti'nin askeri yapısının reformu sürecini Cumhurbaşkanı, MBK ve BM temsilcileri kontrol etmeleri gerekirdi. Her iki taraf birbirine askeri kuvvetleri hakkında bilgi vermeye yükümlü olmuşlardır.

OKB'nin “reentegrasyonu”, silahsızlandırılması ve dağıtılması dört etapta gerçekleşecekti: Birinci etapta OKB'nin tüm gruplarının belirlenmiş bir yerde toplanması, kayıt edilmesi, tıbbi muayeneden geçirilmesi ve silahlarını vermeleri; ikinci etapta OKB'nin dağıtıldığı hakkında aleni şekilde bildirim yapması; ortak onaylama (validation) komisyonu tarafından OKB'nin onaylamadan geçirilmesi; OKB askeri kuvvetlerinin hükümet askeri kuvvetleriyle birleşmesi. Önce birbirine düşman olan askerlerin birbirine karşı güvenlerini artırmak için ortak askeri tatbikatlar (pratik anlamda) planlanmıştır.

Raunt 8

Sekizinci raunt Tahran'da iki etapta gerçekleşmiştir: Birincisi 9 Nisan 1997 ve ikincisi 22-28 Mayıs 1997. Birinci etap OKB itirazı nedeniyle durdurulmuştur. Tacikistan hükümetinin Rusya ve başka dost ülkelerden OKB'nın 11 üyesini tutuklama isteği bu itirazlara sebep olmuştur.

Yüksek Düzeydeki Görüşme

Bu görüşme 16-18 Mayıs Bişkek'te (Kırgızistan başkenti) gerçekleşmiştir. Görüşmede liderler politik konulardaki protokolü imzalamışlardır. Protokol dört bölümden oluşmuştur: Cumhurbaşkanı ve MBK tarafından tarafların birbirini bağışlaması konusunda anlaşma kabul edilmesi; merkezi seçim komisyonu oluşturarak geçici dönemde referandum yapılması ve OKB'dan %25 temsilcinin oraya katılması; hükümet reformu ve OKB temsilcilerinin oraya girmesi; OKB askeri gruplarının dağıtılması ve hükümet kuvvetlerine katılmalarından sonra, hükümet tarafından OKB teşkilatları üzerinde yapılan kısıtlamaların kaldırılması. Bu Protokolün 4'üncü maddesinde KİA'ya vurgu yapılmıştır. Şöyle ki:

“4. OKB'ya ait olan teşkilat, hareketler ve KİA üzerinde yapılan yasak ve sınırlamalar, askeri konular protokolünün ikinci etabı gerçekleştikten sonra, Tacikistan hükümeti tarafından kaldırılacaktır ...” (Panfilov, 2003, s. 320).

18 Mayıs'ta Bişkek Memorandumu'nda OKB'nin 460 kişilik askeri güçlerinin Duşanbe'ye getirilmesi konusunda da anlaşılmıştır.

Raunt 8: İkinci etap

Tahran'daki görüşmelerin ikinci etabı 22-28 Mayıs 1997'de yapılmıştır. Bu görüşmede “Tacikistan'da genel milli barış anlaşması garantisi konusunda protokol” imzalanmıştır. Bu anlaşmanın gerçekleşme kontrolü BM özel temsilcisi, Tacikistan OSCE (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-AGİT) misyonunun başkanı, İslam Konferansı Teşkilatı temsilcisi ve başka garantör ülkelerin temsilcilerinden oluşan Ortak Gruba yüklenmiştir. Böylelikle bu protokol barışa erişmek yolunda temel ilkeleri kapsamış ve Tacikler arasındaki barış görüşmelerinin son dokümanlarından biri olmuştur.

Raunt 9

Tacikler arasında son barış görüşmesi 27 Haziran 1997'de Moskova'da gerçekleşmiştir. Bu görüşme Cumhurbaşkanı E. Rahmonov ve OKB lideri Said Abdulloh Nuri'nin katılımıyla yapılmıştır ve görüşme sürecinde birkaç doküman imzalanmıştır: “Tacikistan'da genel milli barış anlaşması (Milli Barış Anlaşması)”, “Moskova bildirisi”,

“Tacikistan Cumhuriyeti Başkanı E. Rahmonov ve OKB lideri S.A. Nuri arasındaki karşılıklı anlayış protokolu” (Şarafieva, 2013, s. 84-89 (Bkz. Görsel 4.3.1.3.).

Böylelikle kardeşin kardeşi öldürdüğü ve 5 yıl devam etmiş Tacikistan iç savaşı sona ermiştir. 12 Ağustos 1997’de Tacikistan Cumhuriyeti’nin Yüksek Mahkemesi (Supreme Court) TİRP, TDP, RHH ve Lali Badakhşon üzerindeki yasağı kaldırmıştır. Sonraki seçimlerin zamanı birkaç defa ertelenmiştir. Sonuçta 1999’da cumhurbaşkanı seçimleri gerçekleşmiş ancak muhalefet bu seçimlere katılmamıştır. Mart 2000 yılındaki Meclis seçimlerinde TİRP %7.5 oy kazanmış ve Mecliste üç koltuk sahibi olmuştur. Mart 2005 Meclis seçimlerinde ise TİRP %8.9 oy kazanıp iki koltuk sahibi olmuştur (Şarafieva, 2013, s. 84-90).

Görsel 4.3.1.3. Sol tarafta Tacikistan Cumhurbaşkanı E. Rahmonov, Ortada BM Temsilcisi Gerd Merrem, sağda OKB Başkanı S.A. Nuri MBA’yı imzalıyorlar.

4.3.2. Barış görüşmeleri sürecinde iletişim unsurları

Tacikistan iç savaşında barışa erişmek için dokuz raunt görüşmeler yapılmıştır. Buna ek olarak yüksek düzeyde görüşmeler ve danışma amaçlı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu arada istenilen sonuca erişilmedikçe, görüşmeler birkaç etapta yapılmıştır. Süre açısından görüşmeler üç yıldan fazla sürmüştür. Bu süre milleti, dini, mezhebi, kültürü aynı olup da birbiriyle çatışan gruplar için çöktür. Buradan çıkartılacak sonuç şu ki Tacikistan iç savaşını sonlandırmak amacıyla yapılan “barış iletişimi” ağır ve zor geçmiştir. Ancak sonunda bu iletişimin barışla sonuçlanması, çatışmaları sonlandırmada iletişimin rolünün çok büyük olduğunu tekrar kanıtlamıştır.

Tacikistan iç savaşını sonlandırmak için yapılan barış görüşmeleri birkaç faktör üzerinden gerçekleşmiştir.

4.3.2.1. Barış iletişiminin başlamasına neden olan faktörler

Tacikistan 1992’de BM’nin üyesi olmuştur. Bundan sonra Tacikistan hükümeti sürekli BM ve başka uluslararası teşkilatlarının bu ülkedeki iç savaşa dikkatlerini çekmeye çalışmıştır. Böylelikle, Tacikistan hükümetinin davetiyle 23 Aralık 1992’de BM tarafından Tacikistan’a bir grup gönderilmiştir ve 21 Ocak 1993’te BM’in Misyonu işine başlamıştır. 16 Mayıs 1993’te BM’in Genel Sekreter Temsilcisi İsmat Kittani Duşanbe’ye gelmiştir. Durumu yakından anlamak amacıyla, İsmat Kittani Duşanbe’de Cumhurbaşkanı Emomali Rahmonov, Başbakan ve Dışişleri bakanıyla görüşmüştür. Sonra Özbekistan, Rusya, Kırgızistan, İran, Pakistan ve Suudi Arabistan başkanlarıyla görüşmüştür. Tacikistan ve İran’da farklı muhalefet gruplarıyla görüşmüştür. Böylelikle, BM’nin önemli etkisi ve çalışmalarıyla, Nisan 1994’te Taciklerarası barış görüşmeleri için ortam kendini göstermeye başlamıştır (Abdulloev, 2013, s. 100-104).

Öte yandan bu barış iletişiminin başlamasında iki tarafın barışı istemelerinin yanı sıra dış ülkelerin etkisi de çok olmuştur. Tacikistan iç savaşı döneminde genel olarak hükümet Rusya’dan, OKB ise İran’dan destek almıştır. İbrohim Usmonov’a (siyasetçi-hükümet tarafından görüşmelere katılan kişi) göre, jeopolitik açıdan Rusya ve İran arası (1994’lerde) iyileşmiş ve onlar kendi politik çıkarları için çatışan tarafları barış iletişimi masası etrafında oturma yönünde etkilemişlerdir (Hamad, 2009).

Bu konuda başka bir fikir daha vardır. Tacikistan iç savaşındaki OKB Afganistan’ın Kuzeyinde yerleşmişti. 1990’lı yıllarda Afganistan hükümeti Taliban ile çok yoğun mücadele yapmaktaydı. 1994’te Talipler Afganistan başkenti Kabil’e yaklaşmışlardır. Bu durumda o dönemdeki Afganistan hükümeti silah desteği açısından Rusya’ya daha çok bağlı olmaya zorunlu kalmıştır. Dolayısıyla, Afganistan hükümeti Rusya’dan alacağı yardımı Tacikistan toprağından alacaktı. Bunun için Afganistan hükümeti, desteklediği OKB’nin barış masasına oturmasına bir şekilde etki etmiştir (BBC, 2013).

4.3.2.2. Barış görüşmelerde yer faktörü

Birbiriyle çatışan tarafları bir masa etrafında toplamak için seçilecek yer çok önemlidir ve bu yer iki tarafın da kabul edildiği bir yer olması gerekir. Tacikistan hükümeti ve OKB’nin birinci görüşmeleri 5-19 Nisan 1994 Rusya’nın başkenti Moskova’da gerçekleştirilmiştir (Şarafieva, 2013, s. 84). Birinci görüşmelerin yerinin Moskova olarak

seçilmesinin birkaç sebebi vardır. İbrohim Usmonov'a göre barış görüşmelerinin başlamasında Rusya'nın inisiyatifi daha fazlaydı çünkü Tacikistan'da Rusya siyasetine yakın bir hükümet iktidardaydı ve bu hükümeti sağlamak ve görüşmeleri onun yararına sürdürmek için çalışmıştır. Dolayısıyla, Rusya BM'ndeki etkisini de kullanmıştır (Hamad, 2009). Rusya'nın Tacikistan hükümetini daha çok desteklemesine karşın, OKB de kendilerini Rusya'da iyi hissetmişlerdir. Zira Rusya'da demokratlar iktidardaydı ve demokrasi hareketleri çoktu, OKB'nin hedefleri de (kendilerine göre) demokratik bir sistemdi. Hatta birinci görüşmede Oleg Ponfilov (gazeteci) görüşmecileri Moskova halkına tanıtmak için "*Nezavisimaya gazeta*"da makale yazmış ve hükümet tarafından katılan kişileri komünist olduklarına vurgu yapmıştır (Hamad, 2009). Ancak görüşmelerin bir kısmı da OKB'yi daha fazla destekleyen İran, Afganistan ve Pakistan'da gerçekleşmiştir. Fakat İran ve Afganistan'daki görüşmelerde de hükümet delegasyonu sıkıntı yaşamamışlardır çünkü bu ülkeler kültür, din ve dil açısından Tacikistan ile benzerdir. Yani Tacikistan iç savaşını sonlandırmak amacıyla yapılan barış görüşmelerinin yeri iki tarafa uygun bir şekilde seçilmiştir.

4.3.2.3. Görüşmelerde görüşülen konuların etkisi

Genel olarak barış görüşmelerinde tartışılmış konular iki ana temele dayanmıştır. Bu temeller tarafların bir masa etrafında oturmaları için sebep olmuştur.

1. Konuların ortak sorunu kapsaması – yani konuşulacak konu iki taraf için önemli olmuş bu yüzden çözüm etrafında konuşmak zorunda kalmışlardır. İki taraf da mültecilerin durumunun çok zor olduğunu (özellikle Afganistan'daki mülteciler) biliyorlardı. Bu yüzden taraflar bu konu etrafında iletişim kurup, bu sorunu çözmeye hareket etmişlerdir. Mülteciler konusu iki taraf için de önemli bir konu olmuştur. Bu sorunu çözerken diyalog kurduklarını anlamışlardır. Böylelikle devam etmiştir.

2. Konuların ortak yarar ve barış amaçlı olması – Bu konudaki en açık örnek iktidarın paylaşımıdır. OKB Başkanı Yardımcısı Turaconzoda'ya göre iktidar paylaşımı konusunda ilk aşamalarda 50%-50% şeklindeydi. Yani iktidar 50% resmi hükümet elinde olacak 50% ise OKB temsilcilerinde olacak. Fakat hükümet tarafı bu teklifi kabul etmemiştir ve tartışıla tartışıla bu konu 70% ve 30% şeklinde kararlaştırılmıştır. Yani resmi hükümet iktidardaki 30% görevleri OKB temsilcilerine vermeye razı olmuştur (BBC, 2013). İki taraf da bu işin kendi yararlarına çözümlenmesine çalışmışlardır fakat barışa yalnızca bu konuyu birlikte çözerek erişeceklerini anlamışlardır. Böylelikle, konuların bu

şekilde ortaya konulması tarafların arasında iletişimi sağlamıştır ve barışa erişmeyi kolaylaştırmıştır.

4.3.2.4. Görüşmelerde iletişim ve psikoloji unsurları

Görüşmeler sürecinde kullanılacak dil, pozisyonlar ve hedefler çok önemlidir. Her barış görüşmesinin başlangıcında olduğu gibi Tacikistan barış görüşmelerinin başlangıcında da bazı zorluklar yaşanmıştır. Taraflar geçmişini hatırlayarak birbirine hakaret etmiş, birbirini suçlamış, birbirine küsmüş ve görüşme yerini terk etmişlerdir. Bu yüzden görüşmedeki birinci kural şu olmuştur: “Geçmişle ilgili hiç bir şey konuşulmayacaktır”. Bununla ilgili BM’nin (o dönemki) temsilcisi Peres Ballon şöyle demiştir: “Biz her ne kadar geçmişini hatırlasak ve birbirimizi suçlasak, ilerlemeyeceğiz. Yani biz bir yerde kalacağız. Bugün siz (birbirinize hakaret ederek) gönüllerinizi boşaltınız, başka bir zaman bu meseleye dönmeyeceğiz. Ben sizlerin bu konuya (geçmişe) dönmesine izin vermem” (Hamad, 2009). Taraflar da bu kuralı kabul etmişler ve barışa doğru hareket etmeye çalışmışlardır.

Genelde barış görüşmelerinin birkaç aşamada, tarafların birbirini dinlemeleriyle, pozisyonların açıklanmasıyla, hedeflerin belirlenmesi ve ortak noktaların bulunmasıyla verimli olduğu kanıtlanmıştır. Tacikistan barış görüşmeleri bu şekilde gerçekleşmiştir. Birinci görüşmede önce bir masa etrafında oturmayı başarmışlar, iki taraf pozisyonlarını açıklayarak “ortak hedef”i belirlemişler. Bu görüşmede (ve sonraki birkaç görüşmede de devam eden) tarafları konuşturan ortak hedef mültecilerle ilgili olmuştur. Önceden belirtildiği gibi Tacikistan iç savaşı sonucunda 80 bin kişi ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Akiner, Barnes, 2001, s.16). Bunların büyük bir kısmı OKB ile birlikte Afganistan’a sığınmıştır. Bu yüzden hem hükümet tarafı hem OKB mültecilerin ülkelerine dönmelerine olanak sağlamaya çalışmıştır. Gerçi bu konu sonraki görüşmelerde çözülmüş ise de, birinci görüşmede tartışılması çözümüne yol açmıştır. Sorun çözme konusunda birinci görüşme sonuç vermemiş ancak en önemli etkisi tarafları biraraya getirip barış görüşmelerinin başlanması olmuştur. Bundan sonraki görüşmelerde pozisyonlar ve hedefler tarafların davranışına göre değişmiştir. Örneğin, bazı görüşmelerin birden fazla etapta yapılması.

İzlenen bir başka yöntem konuların sırayla çözülmesidir. Örneğin, görüşmelerin başlangıcında iktidar paylaşımı hakkında hiç konuşmamışlardır. Birkaç konunun çözülmesinden sonra başka sorunları da çözebilecekleri konusunda inançları artmıştır.

Başka bir özellik, yapılan her görüşmede bir sonraki görüşmede konuşması gereken konuyu belirlemişlerdir. Bunu yaparken, taraflar bir sonraki görüşmeye hazır ve belli önerilerle gelmişlerdir.

4.3.2.5. Görüşmelerin gerçekleşme şekli ve katılacak kişilerin rolü

Genel olarak Tacikistan iç savaşını sonlandırmak amacıyla yapılan barış görüşmeleri üç şekilde gerçekleşmiştir:

- Dokümanlar imzalanıp kararların kabul edildiği resmi görüşmeler,
- Danışma amacıyla yapılmış görüşmeler,
- Cumhurbaşkanı Emomali Rahmonov ve OKB lideri Said Abdulloh Nuri'nin katıldığı yüksek düzeydeki görüşmeler (Panfilov, 2003, s. 307).

Resmi görüşmeler iki tarafın kabul ettiği yerde ve zamanda, BM ve gözlemci ülkelerin temsilcilerinin katılımıyla yapılmış görüşmelerdir. Bu görüşmelerde resmi dokümanlar kabul edilmiştir.

Danışma görüşmeleri genelde resmi ve yüksek düzeydeki görüşmelerin nerede, ne zaman ve hangi konularla ilgili yapılması hakkında yapılan görüşmelerdir. Ancak bu görüşmelerde de bazı resmi dokümanlar imzalanmıştır.

Üçüncü şekildeki görüşmelerde iki tarafın liderleri görüşmüşlerdir ve bu görüşmeler Tacikistan iç savaşının barışla sonuçlanmasında en büyük rolü oynamıştır. Genel olarak bu üç tür görüşmelerin amacı barışa erişmek olmuştur. Fakat taraflar ne kadar çok görüşürlerse barışa erişmek o kadar kolay olacak düşüncesiyle, bu görüşmeleri farklı isimler altında yapmışlardır.

Barış görüşmelerini etkileyen başka etmen görüşmelere katılacak kişilerdir. Barış görüşmelerinde tarafları temsil eden kişilerin politik düzeyi ve otoritesi çok önemlidir. Örneğin, 5-19 Nisan 1994'te BM himayesinde Moskova'da birinci görüşmelere hükümet tarafından Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı – Ş. Zuhurov, muhalefet tarafından ise Tacikistan Demokrasi Kuvvetlerinin Koordinasyon Komitesinin Başkanı O. Latifi (ünlü gazeteci) katılmışlardır. Ama taraflardan katılanların politik etkileri çok olmadığı için, görüşme dikkate değer bir sonuç vermemiştir. Benzer şekilde, 12-17 Eylül 1994'te Tahran'da gerçekleşen görüşmede İbrahim Usmonov'a göre, OKB tarafından katılan kişiler bazı konularda dışarıya çıkıp daha etkili kişilerle konuşup, sonra gelip bir şeyler diyorlardı (Hamad, 2009). Bu durum görüşmeciler arasındaki iletişimi zorlaştırmıştır. Bu

şekilde birinci, ikinci ve üçüncü görüşmeler istenilen sonuçları vermeyince, liderler kendilerinin görüşmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir.

Yüksek düzeydeki görüşmelerde iki taraftan kararları kabul eden kişiler biraraya gelmişlerdir ve bu görüşmeler barışa erişmeyi hem kolaylaştırmış hem hızlandırmıştır. Bu iki liderin bir masa etrafında oturmalarının sebebi 1994'te yapılan üçüncü raunt görüşmelerinden sonra bir kriz ortaya çıkmıştır ve taraflar bundan sonraki görüşmelerin nerede, ne zaman ve hangi konuda yapılmasında zorlanmışlardır. Yani barış görüşmeleri ilerlememiştir. Bu durumu görünce, Tacikistan Cumhurbaşkanı Emomali Rahmonov televizyondaki bir konuşmasında barış konusunda OKB lideriyle görüşmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Bu konuşmadan sonra Afganistan Cumhurbaşkanı Burhoniddin Rabboni görüşmenin Afganistan'da yapılması ve kendisi bu konuda aracı olacağını söylemiştir. Böylelikle Burhoniddin Rabboni aracılığıyla iki lider 17-19 Mayıs 1995'te Kabil'de görüşmeye razı olmuşlardır. Bu noktada şunu vurgulamak gerekir ki bu görüşme inisiyatifine uluslararası teşkilatların ve dış ülkelerin etkisi olmamıştır (Hamad, 2012). Bu görüşme sadece iki liderin arasında gerçekleşmiştir.

Tacikistan barış görüşmelerinde iki taraf liderleri toplam yedi kez görüşmüşlerdir. Bu durum barış konusunda çok az karşılaşmış bir durumdur. Dolayısıyla, bu onların gerçekten barışı istemelerinden kaynaklanmıştır.

4.3.2.6. Ortaya çıkmış bazı durumların görüşmeler sürecini etkilemesi

Barış görüşmelerinin sürecinde tarafların görüşmelere ne kadar ciddi baktıkları, görüşmelerde anlaşılmalı noktaların icraatı ve taraflar arasındaki güven bu iletişimin verimliliğini ve sonucunu etkilemiştir.

20 Ekim ve 1 Kasım 1994 tarihinde İslamabad'da gerçekleşen görüşme çok ağır ruhta başlamıştır. Görüşmelere başlanan günde Ekoloji ve Çevre Bakanı M. Nazriev öldürülmüştür. Bu yüzden taraflar birbirini suçlamışlardır. Bu durum görüşmecilerin birbiriyle iletişim kurmalarının engellerinden birisi olmuştur. Muhalefet temsilcisi O. Panfilov'a göre, görüşmedeki iletişim sürecini engelleyen başka bir neden Rus delegasyonunun açık bir şekilde hükümet tarafını desteklemesi olmuştur.

Üçüncü raunt görüşmelerden sonra görüşmeler bir süre için durdurulmuştur. Sebep şu olmuştur: 6 Kasım 1994'te Tacikistan'da cumhurbaşkanlığı ve anayasa değişikliği seçimi gerçekleşmiştir ve E. Rahmonov ilk kez seçim yoluyla başkan olarak seçilmiştir. OKB seçimlere katılmamıştır. Bunun için bu seçimleri kabul etmemiştir ve seçimin birçok

eksikleri olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden sonraki görüşme biraz geç yapılmıştır (Şarafieva, 2013, s. 85).

Tacikistan barış görüşmeleri sürecinde en büyük kriz 30 Kasım 1995'te Aşkabat'taki beşinci raunt görüşmelerde yaşanmıştır. Bu nedenle Aşkabat görüşmesi üç etapta yapılmıştır. Birinci etapta OKB temsilcileri, hükümetin Kuzey-Doğu'da yaptığı askeri hareketleri eleştirmiş ve ateşkes anlaşmasını ihmal ettiğini, Rusya'dan yardım aldığını söylemiştir. Hükümet tarafı ise bu suçlamaları ret etmiştir (Şarafieva, 2013, s. 86). O dönemki hükümet temsilcisi İbrohim Usmonov'a göre, Aşkabat krizinin nedeni OKB'nin o dönemlerde biraz güçlenmesidir. OKB güçleri birkaç bölgede üstün olup Duşanbe'ye yaklaşmışlardır ve böyle başarılı olacaklarını düşünüp görüşmeleri ertelemişlerdir. Ancak OKB Başkanı S.A. Nuri bu konuyla ilgili Caloliddin Mahmudov'a (Cumhurbaşkanı ve Nuri ile arasındaki elçi) şöyle demiştir: "Hep ben barış inisiyatifinde bulundum. Hükümet bunun benim zayıflığımdan olduğunu düşündü. Bu yüzden ben biraz arkaya çekildim, baktım bu sefer hükümet inisiyatifte bulunsun. Şu an senin cumhurbaşkanı tarafından bana gelmen, onların da barışa el uzatabilecekleri (ve barışı istedikleri) anlamına gelmektedir." (Hamad, 2009). Bu şekilde çeşitli sebepler nedeniyle Aşkabat görüşmesindeki iletişim süreci birkaç ay sürmüştür.

4.3.3. Barışa erişmek yolunda hükümet politikası

Tacikistan siyasetçileri iç savaşta ve sonradan görüşmeler sonucunda galip ve mağlup yoktur deseler bile, barıştan sonraki dönemler göstermektedir ki, Tacikistan'ın bu acı verici döneminde galip ve mağlup vardır. Galip olarak Tacikistan hükümeti ve mağlup olarak OKB karşımıza çıkmaktadır. Eğer bu konuda kanıt gerekirse, Tacikistan'ın bugünkü politik durumu galip ve mağlup olanın hangi taraf olduğunu kanıtlayabilmektedir. Örneğin, barıştan sonraki dönemde Tacikistan'da kimler iktidardaysa hala hüküm sürüyor, OKB'ye ait olan parti ve gruplar ise faaliyetini durdurmuştur ya da artık etkili bir politik güce sahip değildir. Yine barış anlaşması sonrasındaki iktidar paylaşımında hükümetin %70 ve OKB'nin %30 alması başka bir kanıttır. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki, Tacikistan hükümetinin üstün pozisyona sahip olmasında dış ülkelere aldığı destek ve uyguladığı politika neden olmuştur. Tacikistan iç savaşında hükümetin üstünlüğe sahip olmasının birkaç sebebi vardır:

1. Hükümet büyük desteğe sahip olmuştur. Bölgedeki bütün ülkeler Rusya başta olmak üzere hükümeti desteklemişlerdir. Özellikle, Rusya'nın rolü çok büyük olmuştur.

Barış görüşmelerine başlanmasında ve sürdürülmesinde Rusya etkili bir rol oynamıştır. Bu yüzden dünya politik arenasında önemli rol oynayan Rusya gibi ülkenin desteğine sahip olmak hükümetin işine yararmıştır.

2. Hükümet çoğunluk ülkelerin kabul gördüğü bir politikayı uygulamaya çalışmıştır. O dönemlerde hükümetin politikası demokrasi ve milli değerlere dayanmıştır. Fakat dini değerlere de karşı çıkmamıştır. Bu politika hükümetin hem içeride hem dışarıda çok büyük destek almasına yol açmıştır.

3. 16 Kasım 1992'de politik arenaya çıkmış ve sonradan Tacikistan Cumhurbaşkanı olmuş E. Rahmonov politik bir kişi olarak kendisini çok iyi tanıtabilmiştir. Örneğin, çalışmalarının daha başlangıcında iken Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan cumhurbaşkanlarıyla görüşmesi, BM'nin temsilcileriyle görüşüp barış konusunda konuşması, Tacikistan içindeki farklı bölgelere gidip halkla görüşüp savaşı sonlandırmayı vaat etmesi onu lider gibi görmelerine sebep olmuştur.

4. Hükümet hep barışı teşvik etmiş ve kendisini hem içeride hem dışarıda barışçı bir taraf olduğunu anlatabilmiştir. Böyle yaptığında karşı taraf daha savaşçı görünmüştür. Bu konuda hükümetin birçok ülke tarafından resmi olarak tanımlanması büyük avantaj sağlamıştır. Bu bir anlamda ön alıcı iletişimin gücüdür.

Araştırmalar sonucunda Tacikistan hükümetinin çatışmalar ve görüşmeler dönemindeki uyguladığı politikanın barışa erişmek için uygun bir politika olduğu ortaya çıkmaktadır. Temel hedef savaşı sonlandırmak ve barışa erişmek olmuştur.

4.3.4. Muhalefet grupların politikası

Muhalefet gruplarını biraraya getiren nokta ulusal, dinsel ve demokratik değerler olmuştur. Muhalefet gruplarından TİRP, TDP, RHH ve Lali Badahşon politik açıdan çok etkiye sahiptiler. Özellikle, 1992'nin başlangıcında koalisyon hükümeti kurulduğunda söz konusu gruplar Tacikistan politikasında büyük etkiye sahip olmuşlardır. Fakat Kasım 1992'den sonra muhalefet güçleri Tacikistan politik arenasında önceden sahip oldukları yeri kayıp etmişlerdir. Böylelikle muhalefet grupları Tacikistan'ın Doğu bölgeleri ve Afganistan'a çekilince, biraraya gelip OKB'yi oluşturmuşlardır ve bu şekilde hükümete karşı koyabilecek bir güce sahip olmuşlardır. Ancak MBA'dan sonraki döneme bakıldığında muhalif grupların politik amaçlarına erişemedikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin, muhalefetin temel hedefi parlamenter sistem kurmak, iktidara gelip dinsel ve ulusal değerlere daha çok ilgi göstermek ve komünizmden kurtulmaktır. Bunların hiçbiri

muhalefetin istediği şekilde gerçekleşmemiştir. Barış adına parlamenter sistemden vazgeçildi, önceki komünistler demokrat olarak yönetimi devam ettirmiştir. Tacikistan'ın geleceğinin politik açıdan muhalefetin istediği şekilde olmamasının ise birkaç nedeni vardır:

1. Muhalefetin farklı gruplardan oluşması. Bu çeşitli grupları biraraya getiren nokta aynı rakipti ve hepsi önce komünizme sonra Rusya'dan destek alan hükümete karşı mücadele etmişlerdir. Dolayısıyla, muhalefet grupları farklı görüşlerde olmuştur. Örneğin, TİRP İslam dinini temel alan bir partiydi, TDP ise özgürlük ve demokrasi değerlerine dayanan partiydi, RHH daha çok milli değerlere dayanmıştır, Lali Badahşon dini, milli ve bölgesel çıkarılara dayanan bir teşkilattı. Bu görüş ve hedeflerdeki farklılıklar muhalefetin daha güçsüz olmasına sebep olmuştur.

2. Politik deneyimsizlik. Muhalefet grupları 1992'nin başlangıcında koalisyon hükümetinde çok etkili pozisyonlara sahip olmuşlardır. Ancak komşu ve bölgede etkili olan ülkelerin pozisyonlarını dikkate almamışlardır. Aşırı dinselleşme ve milliyetçilik komşu ülkeler ve Rusya'nın sert tepkisine neden olmuştur. Demokrasi konusunda da halk çok bilgiye sahip olmamıştır. Sadece başkent Duşanbe'deki bir grup siyasetçi, gazeteci ve aydınlar demokrasiyi konuşmuşlardır, kalan insanlar hala Sovyetler dönemindeki rahatlık ve bolluğu özlemeye devam etmiştir.

3. Muhalif grupların dağınık olmaları. OKB'nin çoğunluğu Kuzey Afganistan'da olmasına karşın bu gruptaki bazı etkili kişiler İran'da, Pakistan'da ve Rusya'da etkinlik göstermişlerdir. Dolayısıyla, OKB'nin askeri gücünü teşkil eden "kır komutanları" bazı durumlarda OKB'nin yönetimine itaat etmemişlerdir. Bu nedenle OKB içinde belli konularda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin, 10-11 Aralık 1996'da Afganistan'ın Husdeh bölgesinde gerçekleşen yüksek düzeydeki görüşmede E. Rahmon ve S.A. Nuri protokol imzalayıp birkaç konuda anlaşmışlardır (Şarafieva, 2013, s. 87). Ancak OKB başkan yardımcısı ve politik açıdan çok etkin kişilerinden H.A. Turaconzoda bu görüşmenin sonucuna razı olmadığını ve BBC ile yaptığı sohbette görüşmenin hükümet yararına olduğunu söylemiştir (Hamad, 2012).

4. Tacikistan politik ortamının değişmesi. Yeni gelen hükümet demokrasi yolunda çalışacağına söz vermiş, aynı zamanda dinsel ve ulusal değerlere saygı göstereceğini söylemiştir. Dolayısıyla, hükümette çoğunluk önce komünist olanlar olsa da, hükümet demokrasi yolunu seçmiştir. Bu yüzden muhalefetteki bir kısım insanlar hükümet tarafına

geçmiştir. Bu nedenle OKB oluşturulduğunda çoğunluk TİRP'nden oluşmuştur. Bu durum muhalefeti çok dinci göstermiştir.

4.3.5. Barışa erişmek amacıyla iletişim inisiyatifler

Barışa erişmek için yapılan tüm işler çok önemlidir. Fakat bu konuda vurgulanması gereken birkaç inisiyatif vardır. Bunlardan barış görüşmelerini başlatmaya yol açan “Dartmouth Konferansı”; ateşkes anlaşmasının gerçekleşmesini denetleyen OAK; Husdeh yüksek düzey görüşmesinden sonra teşkil edilmiş Barış teşviki grubu; bütün görüşmeler sürecinde imzalanmış dokümanların gerçekleşmesini ve MBA'dan sonra yapılacak işleri denetleyecek MBK ve medya alanında gerçekleşen ve hem mültecilerin Tacikistan'a geri dönmelerini sağlayan hem barış düşüncesini yayınlayan “Hoki Vatan (Vatan Toprağı)” radyo programına ayrıca vurguda bulunmak gerekmektedir. Zira bu inisiyatifler Tacikistan iç savaşının barışla sonuçlanmasında çok büyük rol oynamışlardır.

4.3.5.1. “Dartmouth Konferansı”

Bu konferans ilk kez 1960 yılında ABD'de Dartmouth Koleji'nde yapılmıştır. Konferansın amacı ABD ve SSCB halkları arasında diyalogu korumak olmuştur. Konferans stratejisi temelde ikiye ayrılmıştır: Askeri çatışmalar ve bölgesel çatışmalar. Konferansın bölgesel bölümünde Rusya tarafından Evgeniy Primakov (sonradan Rusya dışişleri bakanı) ve ABD tarafından Herold Sanders başkanlık yapmışlardır. 1991'de Sovyetler Birliği dağıldığında konferans üyeleri üç karar almıştır:

1. Rusya-ABD'nin yeni dönem ilişkilerine odaklanmak,
2. 1980'li yıllarda diyalog süreciyle ilgili deneyimlerini bilimsel çerçevede almak,
3. Kazandıkları deneyimleri SSCB'de ortaya çıkmış bir çatışmada denemek.

Üçüncü hedef için Tacikistan seçilmiştir. Bu ülkeyi seçmelerinin sebebi ülkenin coğrafi konumu ve barış amaçlı hiçbir STK'nın bulunmaması olmuştur (Saunders, 2001).

Böylelikle bu proje için üç kişi Rusya'dan üç kişi ABD'den oluşacak şekilde bir grup çalışması başlatmışlardır. Önce üyeler konferansa kimlerin katılacağını belirlemek için Tacikistan'a gidip 100'den çok kişiyle görüşmüşlerdir. Görüştikleri kişiler Tacikistan'ın otoriteleri, aydınlar, siyasetçiler ve farklı teşkilatların ikinci kişileri olmuştur (Murodov, 2015, s. 83). Konferansa katılacak kişiler görüşlerini açıkça söyleme, katılacak başka kişilere saygı duyma, konferansta olup bitenleri dışarıdakilere söylememe vb. koşulları kabul etmişlerdir. Tacikistan iç savaşının iki tarafını temsil edenler de bu konferansa katılmışlardır, ancak bireysel olarak katılmışlardır. Mart, Mayıs ve Ağustos

1993'te gerçekleşen ilk üç toplantıda katılımcılar "Size göre Tacikistan iç savaşının ortaya çıkmasına neler sebep olmuştur? Şiddeti durdurma yolları nelerdir?" gibi sorulara yanıt bulmaya çalışmışlardır. Bundan sonraki süreçte konferans katılımcıları barış görüşmelerini nasıl başlatabileceklerinin peşinde olmuşlardır. Bu amaçla önce çatışan tarafların görüşmeler konusunda nasıl tepki vereceklerini öğrenmişlerdir.

Katılımcıların önüne çıkan sorunlardan biri muhalefetin dağınık olması olmuştur. Görüşmeleri başlatmak için ise hükümet karşısında yalnızca bir güç olması gerekiyordu. Konferansın dördüncü toplantısından sonra muhalefet liderleri Tahran'da toplanıp OKB'yi oluşturmuşlar ve barış görüşmeleri konusunda pozisyonlarını belirleyen bir doküman hazırlamışlardır. Ocak 1994'te diyalogun beşinci toplantısında muhalefet katılımcıları barış görüşmeleri konusunda görüşlerini ifade etmişlerdir. Hükümet katılımcıları ise bu konuda hükümettekilerle konuşacaklarını söylemişlerdir. Böylelikle bu olaydan birkaç hafta sonra Tacikistan hükümeti BM'nin himayesinde barış görüşmelerine katılmaya hazır olduğunu resmi olarak bildirmiştir (İmomov, Saunders ve Çufrin, 2014; Saunders, 2001). Bu şekilde Nisan 1994'te Tacikistan iç savaşını sonlandırmak amacıyla Tacikistan hükümeti ve OKB arasındaki barış görüşmeleri başlamıştır ve bu sürecin başlamasında en çok katkıda bulunan inisiyatif Dartmouth Konferansı olmuştur. Barış sürecinde de ortaya çıkmış birçok sorunun çözümünde konferans çok büyük rol oynamıştır. Konferansta kabul edilen memorandumlar tavsiye şeklini taşımıştır. Dartmouth Konferansı çerçevesinde Tacikistan'la ilgili toplam 36 toplantı yapılmıştır ve en sonuncusu 2003'te gerçekleştirilmiştir (Murodov, 2015, s. 85). Dartmouth Konferansı yetkililerinden birisi olan Saunders, Tacikistan'la ilgili konferansın temel amacını şöyle ifade etmiştir: "İç savaş ortamlarında çatışan gruplar kendi ülkeleri için barış sürecini tasarlayabilir mi, bunu öğrenmek istemiştik" (Saunders, 2001).

4.3.5.2. Ortak ateşkes komisyonu (OAK)

Taraflar bu komisyonu oluşturma konusunda 20 Ekim-1 Kasım 1994'te İslamabad'da gerçekleşen barış görüşmelerinin üçüncü raundunda anlaşmışlardır. Bu görüşmede imzalanan protokola göre OAK iki taraf temsilcilerinden oluşacak ve BM'yle işbirliği yaparak 12-17 Eylül 1994 Tahran'da imzalanan "Ateşkes Anlaşması'nın gerçekleşmesini denetleyecektir (Şarafieva, 2013, s. 85). Söz konusu OAK çok zor koşullarda çalışmıştır ve çeşitli bölgelerde taraflar arasında çatışmaları durdurma konusunda büyük rol oynamıştır. Dolayısıyla, bu komisyon taraflar arasında esirleri serbest

bırakma konusunda da çok yardımcı olmuştur. Bu komisyon BM temsilcileriyle birlikte çalışarak BM'nin denetimi altında etkinlik göstermiştir. Bu nedenle, bu komisyon üyeleri mali destek ve güvenlik konusunda avantaja sahip olmuşlardır (Hamad, 2009).

4.3.5.3. Barış teşviki grubu

10-11 Aralık 1996'da Afganistan'ın Hosdeh kentinde yüksek düzeydeki görüşme gerçekleşmiştir. Bu görüşmede E. Rahmonov ve S.A. Nuri çatışma bölgelerindeki askeri-politik durumu çözmeye ve bütün savaş eylemlerini durdurma konusunda protokol imzalamışlardır (Şarafieva, 2013, s. 87). Bu protokolu gerçekleştirebilmek için taraflardan gruplar oluşturulmuştur. Muhalefet grubuna OKB Başkan Yardımcısı Davlat Usmon başkanlık yapmış, hükümet grubuna Güvenlik Kurulu Başkanı Amirkul Azimov başkanlık yapmıştır. Her bir çatışma bölgesine iki taraftan birer temsilci katılmıştır. Bu grup üyeleri Husdeh Protokolu'nun maddelerini çatışma bölgelerindeki askerler ve topluma anlatmak amacıyla seferber edilmiştir (Hamad, 2009). Grubun bölgelere gitmesinin nedeni KİA'nın o bölgelerde iyi çalışmaması ve insanların medyaya inanmamaları olmuştur. Dolayısıyla, iki çatışan taraf temsilcilerinin bölgeleri birlikte dolaşmaları insanların barışa karşı inançlarını artırmıştır.

4.3.5.4. Milli barış komisyonu (MBK)

Bu komisyonu teşkil etme konusunda tarafların liderleri 10-11 Aralık 1996'da Afganistan'ın Husdeh şehrinde yüksek düzeydeki görüşmede konuşmuşlardır. Ancak resmi olarak 23 Aralık Moskova'da yüksek düzeydeki görüşmede bu komisyon ve onun faaliyeti konusunda anlaşma yapılmıştır. Genel olarak MBK'nın oluşturulma amacı barış görüşmelerinde imzalanan bütün anlaşma ve protokollerin hayata geçmelerini sağlamak olmuştur (Panfilov, 2003, s. 318). Resmi olarak MBK çalışmalarına 7 Temmuz 1997'de başlamıştır (Hammad, 2012). Aslında bu komisyonun oluşturulması konusu 7 Aralık 1993'te muhalefet tarafından "Milli Barış Kurulu" adıyla teklif edilmiştir ve muhalefetin çıkarlarını savunan "Sadoi Mucohid" ve "Çaroği Ruz" gazetelerinde bu teklif yayımlanmıştır. Ancak barış görüşmelerinin başlangıcında bu konuya değinmemişlerdir (Nuri, 2010). Buna ek olarak 11-14 Eylül 1995'te Rusya'nın Puşkin kentinde gerçekleşen Dartmouth Konferansı çerçevesindeki toplantıda "Tacikistan halkları danışma kongresi" teşkil etme konusunda memorandum kabul edilmiş ve taraflara teklif olarak sunulmuştur (İmomov, Sanders ve Çufrin, 2014; Nuri, 2010). Fakat böyle bir kongrenin çatışanlar üzerinde etkisinin az olacağını düşünen liderler MBK'yı oluşturmaya karar vermişlerdir.

Genel olarak MBK'nın görevleri ikiye ayrılmıştır (Hamad, 2012):

1. Sadece MBK'ya ait olan görevler

- Anlaşmaların hayata geçmelerini denetlemek,
- Mültecilerin geri dönmelerini teşvik etmek, onların güvenliğini sağlamak, sosyal hayata katılmalarına yardım etmek, bozulmuş evler, inşaatlar, fabrikaların yeniden inşa edilmesini denetleme,
- Politik partiler, hareketler ve KİA hakkındaki yasalarda değişiklikler sunmak.

2. Cumhurbaşkanı ile birlikte yapılması gereken görevler

- Anayasada değişiklik önerileri sunup seçimlere hazırlanmak,
- Parlamento seçimi konusunda yeni yasa teklif etmek ve gerekli durumda onu genel seçime koymak,
- Geçiş dönemi için Merkezi Seçim Komisyonu teşkil etmek,
- OKB temsilcilerine devlet görevlerinden %30 kontenjan yaratmak,
- Silah tesliminin denetimi ve muhalif orduların hükümet ordusuyla birleşmesini sağlamak,
- Bütün esirlerin değişimi ve haksızca hapse atılanların serbest bırakılmasını denetlemek,
- Tarafların birbirini bağışlamaları konusunda yasa hazırlamak,
- Askeri ve politik hareketlerin partilere dönüşmelerini sağlamak,
- BM himayesinde yeni parlamentonun seçim zamanını belirlemek.

MBK iki taraf temsilcilerinden oluşan 26 üyeye sahip olmuştur. Komisyon başkanı S.A. Nuri (OKB Başkanı) ve yardımcısı A.S. Dostiev (hükümetten) seçilmiştir. Komisyon bünyesinde daha dört alt komisyon oluşturulmuştur:

1. Politika alt komisyonu – Başkan Prof. Dr. İbrohim Usmonov (Hükümet)
2. Hukuk alt komisyonu – Başkan Gazeteci Otahon Latifi (OKB)
3. Askeri konular alt komisyonu – Başkan Habib Sanginov (OKB)
4. Mültecilerle ilgili alt komisyon – Başkan Şukurcon Zuhurov (Hükümet)

Bu alt komisyonların her biri 6 kişiden (taraplardan 3'er üye) oluşmuştur (Nuri, 2010). Bu şekilde her alt komisyon kendi alanıyla ilgili sorunları çözümlenmeye çalışmıştır. Tacikistan barışı konusunu araştıran çoğunluğun fikrine göre Tacikistan'da barışın gerçekleşmesinde MBK en büyük rolü oynamıştır. Özellikle mültecilerin geri

dönmeleri, genel af konusunda, çeşitli grupların silah teslim etmeleri, OKB askerlerinin hükümet ordusuyla birleştirilmesi, farklı hareketlerin politik yaşama girmeleri ve barış görüşmeleri sürecinde imzalanan anlaşmaların gerçekleşmelerinin çoğu MBK çalışmaları sayesinde gerçekleşmiştir. Bu araştırma kapsamında görüşme yapılan I.İ.'e göre, Tacikistan barış sürecinde en önemli dönem MBA'dan sonraki dönemdir çünkü bu dönemde taraflar arasında anlaşılabilir noktaların gerçekleşmesi gerekirdi ve bu iş hiç de kolay değildi. Bunun için MBK Tacikistan barışının gerçekleşmesinde en büyük rolü oynamıştır (Görüşme 6. I.İ. 18.05.2017). Komisyon görevlerinin büyük kısmını yerine getirince 1 Nisan 2000 yılında Cumhurbaşkanı E. Rahmonov'un fermanı ile çalışmalarını durdurmuştur (Hammad, 2012).

4.3.5.5. “Hoki Vatan (Vatan Toprağı)” radyo programı

Tacikistan iç savaşı döneminde çok sayıda insan mülteci olmaya zorunlu kılınmıştır. Mültecilerin büyük kısmı Afganistan'a göç etmişlerdir. Bu nedenle savaş döneminde ve barış görüşmeleri sürecinde en önemli konulardan biri mültecilerin geri dönmeleri olmuştur. Dolayısıyla, Tacikistan hükümeti de halk dikkatini çekmek ve resmi pozisyonunu pekiştirmek amacıyla mülteciler konusuna ayrıca ilgi göstermiştir. Bunun için hükümet medyası da bu konuda çok etkin olmuştur. Mültecilerin geri dönmelerini ve barış anlayışını teşvik eden etkili programlardan biri 1993'te “Tacikistan Radyosu”nda yayına başlamış “Hoki Vatan (Vatan Toprağı)” programıdır. Programın amacı mültecileri geri dönmelerini sağlamak, hükümetin barışçı politikasını teşvik etmek, mültecilerin görüşlerini değiştirmek (mültecilerin çoğunluğu muhalefeti destekleyenlerdi) ve hükümete karşı enformasyon baskısını yumuşatmak olmuştur. Birinci yayın “Vatan toprağı Süleyman tahtından iyidir” adı altında yapılmıştır. Bu yayın E. Rahmonov'un sözüyle başlamıştır: “Değerli vatandaşlar, ben sizlere dağlarca altın vaat etmeyeceğim. Bizde olan bir dilim ekmeğimizi paylaşacağız. Sizi vatan savunacaktır. Sizleri evleriniz, aileleriniz ve akrabalarınız beklemektedir... Ülkenize geri dönün, değerli vatandaşlarım ...! ”. Söz konusu program üçüncü yayınında “Hoki Vatan (Vatan Toprağı)” ismini almıştır. Programda genel olarak mültecilerin mektupları, yakınlarını kayıp eden kişilerin mektupları ve barışı teşvik eden sohbetler yayınlanmıştır. Program 1993'ten Ocak 1996'ya kadar toplam 800 kez yayına çıkmıştır. Toplam 60 bin kişi Tacikistan'dan, 50 bin kişi Afganistan'dan yakınlarına mektuplar göndermiş ve yakınlarını bulmuşlardır (Hocazod, 2014). Örneğin, “Hoki Vatan” programına gelen mektupların birisinde şöyle yazılmıştır:

“Ben Tociniso Şodieva, amcalarım Mirzoyusuf, Cumabek ve Azizbek’i arıyorum. Onlar ırmakta (Panc ırmağı) bizden ayrıldılar. Bir senedir onlardan haber yok. “Hoki Vatan” programı vasıtasıyla nerede olduklarını haber versinler. Biz iyiyiz Afganistan’da garip hayatı yaşamaktayız” (Cumhuriyat Gazetesi, 1994, s. 4). Bu şekilde “Hoki Vatan” radyo programı savaş döneminde yakınlarını kayıp edenler için önemli bir iletişim aracı olmuştur.

4.4. Tacikistan İç Savaşı ve Barış Görüşmeleri Sürecinde Medya

4.4.1. İç savaştan önceki medya durumu ve savaşın başlamasında medyanın rolü

Sovyetler Birliği döneminde Tacikistan medyası merkezden, yani Merkezi Komünist Partisi tarafından yönetilmiştir ve merkezi yönetim politikasına uygun çalışmalar yürütmüştür. O dönemlerde medya Rusça ve Tacik dillerinde etkinlik göstermiştir. Ancak 1980’li yılların sonunda ve 1990’lı yılların başlarında medya ortamı değişmiştir. “Perestroyka” dönemlerinde medya da değişip merkezi yönetime bağlı olmayan, komünizm sistemini desteklemeyen ve özgür görüşe sahip olan medya ortaya çıkmaya başlamıştır. Tacikistan’da da bu durum benzerlik göstermiştir. Fakat Tacikistan medyasının özelliği olarak daha fazla milli ve dini değerleri savunan medya (çoğunluk basını) ortaya çıkmıştır. Mirzo Salimpur’a göre, medya özgürlüğü 1990 yılında “Rastohez” broşürünü yayımlanmasıyla başlamıştır. Oleg Panfilov (Rus gazetecisi ve araştırmacı) iç savaşın derinleşmesinden önceki dönemde (1992’nin sonu), devlete bağlı olmayan basını üçe ayırmıştır:

Muhalif (politik) basın: “*Nacot*” (TİRP), “*Rastokhez*” (RHH), “*Oriyon*”, “*Oinai Sikandar*”. Bu gruptaki gazeteler daha çok siyasi gazetelerdir. Söz konusu gazeteler politik parti ya da siyasi hareketler tarafından yayımlanmışlardır ve çoğunlukla o hareketlerin politikasını teşvik etmişlerdir. Genel olarak o dönemki komünizm siyasetine karşı etkinlik göstermişlerdir.

Özel basın: “*Çaroği Ruz*”, “*Tadjikpres*”, “*Dom*”, “*Polis*”, “*Oh ho ho*”, “*Comi Cam*”, “*Şahodat*”, “*Payomi Hak*”, “*Dunyo*”, “*Adolat*”. Bu gazeteler çoğunlukla bireyler tarafından yayımlanmıştır. Ancak bu gazeteler de kurucularının destekledikleri siyasete göre etkinlik göstermişlerdir. Örneğin, “*Çaroği Ruz*” gazetesi, gazeteci Dodocon Atoulloev tarafından çıkarılmıştır. Fakat birçok siyasi gazeteden daha çok o dönemki hükümete karşı eleştiriler yapmıştır. Hatta iç savaş döneminde OKB’nin gazetesi gibi algılanmıştır.

Özgür basın: “Haftganc”, “Navidi Bozorgon/Komerçeskiy Vestnik”, “Şafkat”, “Sukhan”, “Minbari Islom”, “Somon”, “Payvand”. Bu gruptaki gazetelerin çoğunluğu muhalefet amaçlı ama doğrudan partilerce değil, partilere üye olan kişiler tarafından çıkarılmıştır. Bunların partilere kurumsal bağı yoktur fakat çıkarıcı kişilerin siyasal kimliği vardır. Bu yüzden ister istemez bir siyasal görüşü desteklemişlerdir. Örneğin, özel gazetelerden “Şahodat” ve “Payomi Hak” ve özgür gazetelerden “Şafkat” ve “Minbari Islom” ideolojik açıdan TİRP’ye çok bağlı olarak çalışma yürütmüşlerdir (Panfilov, 2003, s. 13-16).

Bu dönemki Tacikistan medyasının başka bir özelliği hep Tacikçe dilinde çıkmaları ve bazılarının Farsça yazı da yayımlamalarıdır. Rusça dilinde yayın yapmış medya çok azalmıştır. Tacikistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonraki dönemlerde bazı “devlet gazeteleri” olarak adlandırılan gazeteler liberal bir tavır almışlardır. Onların içinde “Cavononi Tocikiston (Tacikistan Gençleri)”, “Tocikiston” ve “Adabiyot va Sanat” gazetelerine vurgu yapmak gerekir (Panfilov, 2003, s. 14). Tacikistan medya tarihini araştıran birçok araştırmacıya göre söz konusu dönemin medyası bütün Tacikistan medya tarihinde en demokratik olup gerçek görevini yerine getirdiğini söylemişlerdir. Araştırma kapsamında kendisiyle görüşme yapılan F.G.⁶ (iç savaş dönemlerinde ünlü gazeteci) fikrine göre, Tacikistan iç savaşından önceki medya ortamı (1992’den önce) çok demokratik ve özgürdü. Hatta ona göre o dönemlerde Tacikistan’a bölgedeki “demokrasi adası” demişlerdir ve böyle adlandırılması medya özgürlükleri nedeniyle olmuştur (Görüşme 4. F.G., 17.05.2017). C.Ç. de 1990’lı yıllar başlangıcındaki medya ortamının çok özgür olduğunu söyleyip o dönemi Tacikistan medyası için “altın dönem” olarak adlandırmıştır. Ona göre Tacikistan medyası bugüne kadar o dönemki özgürlüğe hiç erişememiştir (Görüşme 2. C.Ç., 20.04.20017). “1990’lı yılların başları medyanın kendi gerçek görevini yerine getirdiği dönemdir” diyor gazeteci G.H.. Ona göre o dönemlerde insanlar basında özgür sözü, eksiklerin eleştirisini, objektif makaleleri ve dünyanın gelişmesini okumaya olanak buldular (Görüşme 5. G.H., 22.05.2017).

Fakat bu özgürlüklerden faydalanarak bazı medya mensupları çıkarlar peşinde olup etik dışı davranışlarda bulunmuşlardır. Medyanın Tacikistan iç savaşının başlamasında

---

⁶ Not: Araştırma kapsamında yapılmış görüşmelerde güvenlik açısından görüşülen insanların kimliklerinin açıklanmaması kararı alınmıştır ve özel kodlama kullanılmıştır. Böylelikle görüşülen kişilerin sırasına göre Türkçe alfabesinden harfler seçilmiştir. Örneğin, görüşülen birinci kişinin isim-soyisimi A.B.’dir, ikinci kişinin isim-soyisimi C.Ç.’dir. Bu nedenle kaynak olarak yalnızca harfler ve görüşülen tarih gösterilmiştir.

olumsuz rol oynadığını söyleyenler, özgürlüklerin yanlış kullandığına vurgu yapmaktadırlar. D.E.'ye (gazeteci) göre, "perestrojka" döneminde verilen özgürlükler ve sansürün kaldırılması medya mensuplarına çok özgürlük vermiştir. Medya birden bu kadar özgürlüğe sahip olunca bu olanaktan nasıl yararlanacağını bilememiştir. Bu yüzden bu özgürlükler çeşitli etik dışı amaçlar ve farklı grup hedeflerine dönük olarak kullanılmıştır. Özellikle bu konuda yeni ortaya çıkmış parti ve hareketlerin gazeteleri hep mensup oldukları grubun çıkarlarını savunmuşlardır. Bunun sonucunda gazeteler kendi temel görevleri olan doğru haber vermeyi, tüm halkın yararına çalışmayı ve nesnel olmayı yerine getirememişlerdir (Görüşme 3. D.E., 15.05.2017). Mirzo Salimpur da Tacikistan'daki basın siyasetin aleti olduğuna inanmaktadır. Ona göre Tacikistan iç savaşının ortaya çıkmasında basın çok büyük rol oynamıştır. Hatta kendisi bir gazeteci olarak o dönemlerde ihtiyatsızlık yaptığı ve savaşın ortaya çıkmasında sorumluluğu olduğunu kabul etmiştir (Panfilov, 2003, s. 16). A.B.'ye göre medyanın yan tutması, yazıların düzeltilmeden basılması ve televizyonda denetlenmeden gösterilmiş programlar toplumdaki gerginliğe sebep olmuştur (Görüşme 1. A.B., 05.04.2017). Ancak G.H. savaşın ortaya çıkmasında medyanın çok etkisi olduğuna inanmamaktadır. Ona göre o dönemki Tacikistan medyası böyle bir kudrete sahip değildi ve iç savaşın başlaması en çok dışarıdan etkilenmiştir (Görüşme 5. G.H., 22.05.2017).

4.4.2. İç savaş döneminde medya durumu

Tacikistan iç savaşında iki taraf olduğu gibi medya da ikiye bölünmüştür. Bir grup medya mensupları hükümet tarafını savunmuş, öteki grup muhalefeti savunmuştur. Hatta C.Ç.'ye göre Bahar 1992'de bazı devlet basını "Şehitler meydanı (muhalefet)"ni desteklemişlerdir (Görüşme 2. C.Ç., 20.04.2017). Yan tutmayan medya çok az olmuştur. Bu durum savaşın başlangıcındaki durumdur. Muhalefet güçleri 1992'den sonra Tacikistan'ın Doğu bölgeleri ve Afganistan'a çekildiklerinde, Duşanbe'de muhalefet medyası (basın) kapatılmıştır. Bu yüzden muhalefet tezlerini savunan basın bu olaydan sonra çalışmalarını durdurmuş ya da çalışmalarını yurtdışında devam ettirmiştir. Muhalefet başkenti terk edince, hükümet medyası daha çok etkiye sahip olmuştur. Bazı medya mensupları pozisyonlarını değiştirerek «Halk Cephesi» (hükümetin askeri kanadı) tarafına geçmişlerdir (Görüşme 2. C.Ç., 20.04.2017). A.B.'ye göre, Bahar-Sonbahar 1992'de radyo ve televizyon genel anlamda muhalefetin elinde olduğu için medya ortamında onların

etkisi üstündü. Bugünkü hükümet galibiyete erişince medya ortamı değişmiş ve çoğunluk medya mensupları muhalefeti kötülemeye başlamıştır (Görüşme 1. A.B., 05.04.2017).

Her savaşta olduğu gibi Tacikistan iç savaşında da taraflar medya yardımıyla birbirini suçlama yönünde hareket etmiştir. C.Ç.'ye göre çatışmanın iki tarafı da birbirini kötülemeye çalışmıştır. Örneğin, muhalefeti destekleyen basın "Halk Cephesi" liderini 23 yıl hapiste yatmış bir katil olarak yansıtmış, "Halk Cephesi"ni destekleyen medya ise muhalefet tarafını hakaret içeren sözlerle aktarmıştır. Genel olarak devlete ait olan medya 1993'ten sonra muhalefeti düşman olarak tanıtmış ve ara sıra onu kötülemek için belli programlar yayınlamıştır (Görüşme 2. C.Ç., 20.04.2017).

Tacikistan'da etkinlik göstermiş yabancı medya genel olarak muhalefet lehine çalışmıştır. Özellikle, bu konuda Radyo BBC, Radyo Ozodi (RFE/RL) ve Radyo Huroson çok etkili bir role sahip olmuştur. Rusya basını ise Moskova himayesinde olan hükümeti desteklemiştir (Görüşme 1. A.B., 05.04.2017). D.E.'ye göre Tacikistan'da etkinlik göstermiş yabancı medya genel olarak hep kendi ülkelerinin çıkarlarına çalışmıştır. Özellikle, bu konuda Rus medyası çok etkili olmuştur çünkü, Tacikistan'da Rus gazetecileri politik açıdan çok sıkıntı yaşamadan çalışmıştır. Öteki yabancı medyanın gazetecileri Tacikistan'da rahat çalışma olanağına sahip olmamıştır. Bu nedenle haber ve makaleleri çoğu zaman birinci kaynaktan olmamıştır, bazı durumlarda dedikodulardan oluşmuştur (Görüşme 3. D.E., 15.05.2017).

Genel olarak iç savaş döneminde Tacikistan medyası çok düşük düzeyde bir etkinlik göstermiştir. Ekonomi her alanı etkilediği gibi medya ortamını da etkilemiştir. Çoğunluk medya mensupları çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Sadece tarafları destekleyen birkaç medya etkinliğini sürdürebilmiştir çünkü taraflardan ekonomik destek almışlardır. Dolayısıyla, savaş döneminde farklı askeri grupların olması medya çalışmalarını tehlikeye sokmuştur. Bu nedenle gazeteciler yaşamlarından korkup medyada çalışmamayı tercih etmiştir. Örneğin, Sınır Tanımayan Gazeteciler'in (Reporters sans frontieres) 5 Nisan 1996'da yayınladığı bildiriye göre 1992'den 5 Nisan 1996'ya kadar 28 gazeteci öldürülmüştür (Panfilov, 2003, s. 433).

4.4.3. Barış görüşmelerinin başlamasında ve barışa ulaşmada medyanın yeri

Tacikistan medyası çalışmada araştırılmış ülkelerden farklı olarak barış sorunu gündem konusu olduğunda, çoğu zaman barış tarafında olmuştur. Politikacılar, aydınlar ve gazeteciler hem Tacikistan içinde hem dışında barış düşüncesini yaymaya çalışmışlardır.

Savaşın iki tarafını destekleyen medya birbirini suçlamış olsa da barış görüşmeleri sürecinde genellikle bu davranışı bırakıp barışa yönelmişlerdir. Medya bütün görüşmeler sürecini, görüşmelerde kabul edilmiş kararları ve politikacıların fikirlerini yayınlamıştır. Bu dönem herkesin barışı istediği bir dönem olmuştur. Bu yüzden barış görüşmelerinin başlamasında ve barışa erişmekte her iki tarafın medyası çok olumlu bir rol oynamıştır (Görüşme 5. G.H., 22.05.2017). A.B. ise bu fikre katılmamaktadır. Ona göre barışa erişmekte hükümet medyası çok rol oynamamıştır, zira hep devlet görüşünü yansıtmıştır. Bu konuda Tacikistan'da etkinlik göstermiş yabancı medyanın etkisi daha fazla olmuştur. A.B.'ye göre Radyo Ozodi genel olarak muhalefeti desteklemesine karşın barış konusunda iki tarafa da eşit ifade olanağı vermiştir. Barış konusunda programlar yapmıştır. Hatta 1994 yılının başlangıcında çatışmanın iki tarafını temsil eden kişiler ilk kez bu radyodaki bir programa katılıp masa etrafında oturmuşlardır. Dolayısıyla, bu radyo mülteci kamplarından programlar yapıp, çoğunlukla sohbetlerde insanların barışı istediklerini yayınlamıştır. Hatta kamplarda bu radyo programlarına dayanarak broşürler bile yayınlanmıştır. Buna ek olarak Radyo Ozodi bütün barış görüşmeleri sürecini yansıtmıştır. Radyo Ozodi sonraki programlarda da iki tarafa eşit olanaklar sağlamaya çalışmıştır. Ancak hükümet gözünde bu radyo muhalefeti destekleyen bir medya olmuştur. Bu yüzden hükümet yetkilileri bu radyo programlarına katılmamayı tercih etmişlerdir. Radyo BBC bazen hükümeti desteklemiştir. Barışa erişmek konusunda bu iki radyonun rolü çok büyük olmuştur (Görüşme 1. A.B., 05.04.2017).

4.4.4. Barış konusunda hükümet gazetelerinin analizi

Barış görüşmelerinin başlangıcında ve görüşmelerin barışla sonuçlanmasında medyanın rolünü öğrenmek amacıyla iki gazete analiz edilmiştir. Söz konusu gazeteler "*Cumhuriyat*" ve "*Sadoi Mardum*" ("Halkın Sesi") gazeteleridir. Bu gazetelerin ikisi de hükümet gazeteleridir. "*Cumhuriyat*" gazetesi Sovyetler Birliği döneminde Tacikistan Merkezi Komünist Partisi'nin en önemli gazetelerinden olmuştur. Tacikistan özgürlüğünü kazandığında ve barış görüşmeleri sürecinde "*Cumhuriyat*" Tacikistan Cumhurbaşkanı Yönetimi'nin gazetesi olarak çalışmalarına devam etmiştir. "*Sadoi Mardum*" ise Büyük Meclis'in gazetesidir. Dolayısıyla, bu iki gazete 1994-1997 yılları arasında ve bundan sonraki dönemlerde Tacikistan hükümetinin politikasını teşvik etmişlerdir.

Görüşmeler döneminde arşivlerde OKB görüşlerini savunan gazeteler bulunamadığı için burada yalnızca hükümet yanlısı gazeteler analiz edilebilmiştir. Analiz, gazetelerin

1994-1997 yılları arasındaki yayınları üzerinde yapılmıştır. Zira Tacikistan iç savaşını sonlandırmak amacıyla yapılan görüşmeler bu yıllar arasında gerçekleştirilmiştir. Analiz sürecinde gazetelerde yayımlanan haber ve makalelerin barışa yönelik ya da barışa karşı olup olmadıkları dikkate alınmıştır.

Tablo 4.4.4.1. “Cumhuriyat” ve “Sadoi Mardum” (“Halkın Sesi”) gazetelerinin barışla ilgili analizi

Gazeteler	Barışa yönelik				Barışa karşı			
	1994	1995	1996	1997	1994	1995	1996	1997
“Cumhuriyat”	29	-	10	22	-	-	2	-
“Sadoi Mardum”	-	13	13	15	-	-	-	-

Tablo 4.4.4.1.’den belli olduğu üzere, analiz edilen iki gazete de barış görüşmeleri sürecinde hep barışa yönelik haber, köşe yazısı ve makaleler yayımlanmışlardır. Ancak “Cumhuriyat” gazetesi bütün bu süreç içinde barışa karşı iki yazı yayımlamıştır. Bu makaleler “Biz muhalefet değiliz, bizden muhalif yarattılar” (Cumhuriyat, 10 Ağustos 1996, s. 1) ve “Muhalefet İslami bir devlet teşkil etmek istiyor” (Cumhuriyat, 17 Ağustos 1996, s. 1: Bkz Görsel 4.4.4.1.) isimleriyle yayımlanmıştır. Genel olarak bu yazılar barışa karşı olmasalar da, muhalefet tarafını suçlamak amacıyla yazıldığı ortaya çıkmaktadır.

Sayı açısından bakıldığında “Sadoi Mardum” gazetesi barış konusuna “Cumhuriyat” gazetesinden daha az ilgi göstermiştir. Dolayısıyla araştırma göstermiştir ki “Sadoi Mardum” gazetesinde yayımlanmış bazı yazılar “Cumhuriyat” gazetesinde yayımlanmış yayımlarla aynıdır. Bu yüzden diyebiliriz ki, bu iki hükümet gazetesinden “Cumhuriyat” gazetesi barış konusuna daha çok değer vermiştir çünkü 1994-1997 yılları arasında “Cumhuriyat” gazetesi barış ve görüşmeler konusunda toplam 63 haber, köşe yazısı ve makale yayımlamış, “Sadoi Mardum” gazetesi ise bu dönemde toplam 41 haber, köşe yazısı ve makale yayımlamıştır.

Görsel 4.4.4.1. Başlık yayımlanan sayfa

Barış görüşmeleri sürecinde barış konusunun bu iki gazetede hangi düzeyde önemli olduğunu ortaya çıkarmak için gazetelerde yayımlanmış haber, köşe yazısı ve makalelerin hangi sayfada yayımlandığına dikkat edilmiştir. O dönemde gazetelerin ikisi de dört sayfada basılmışlardır.

Tablo 4.4.4.2.'deki sonuçlara göre iki gazetede barış ve barış görüşmeleri konusuna önem verilmiştir. Zira sayısal olarak barış konusunda yayımlanmış haber, köşe yazısı ve makalelerin çoğunluğu gazetelerin birinci sayfalarında yayımlanmıştır.

Tablo 4.4.4.2. Barışla ilgili makale-haberlerin önemi

Gazeteler	Gazetelerin sayfası			
	sayfa 1.	sayfa 2	sayfa 3	sayfa 4
“Cumhuriyat”	38	12	8	5
“Sadoi Mardum” (“Halkın Sesi”)	24	5	10	2

Gazetelerde barış ve barış görüşmeleri konusunda yayımlanmış haber, köşe yazısı ve makalelerin başlıklarına bakıldığında, çoğunlukla başlıklar mültecilerin Tacikistan’a geri dönmeleri, barışla ilgili Tacik halkına müracaat, barış görüşmelerinde görüşülen konular, silah teslimi çağırısı ve barışı teşvik eden konularda yazıldığı ortaya çıkmaktadır.

Mültecilerle ilgili şöyle başlıklar geçmektedir:

- a) “*Vatan toprağı Süleyman tahtından daha değerlidir*” (“Cumhuriyat” 8 Ocak 1994, s. 2). Bu makalede genel olarak “Hoki Vatan” radyo programının amacı hakkında konuşulmuştur. Programı yapanlar programın temel hedefinin barışı teşvik ederek mültecilerin geri dönüp yakınlarını bulmakta onlara yardımcı olmak olduğunu söylemişlerdir.
- b) “*Mülteci ne durumdasın?*” (“Cumhuriyat” 19 Ocak 1994, s. 2).
- c) “*Cumhurbaşkanı E. Rahmonov’un yurtdışındaki vatandaşlara seslenişi*” (“Cumhuriyat” 15 Ocak 1994, s. 1. Bkz. Görsel 4.4.4.2.). Bu seslenişte Cumhurbaşkanı yurtdışındaki vatandaşlara şöyle demiştir: “Değerli vatandaşlar! Tacikistan Cumhuriyeti, hepimizin vatanı, çok büyük siyasi değişiklikler sürecinden geçmektedir. Anayasamızı her açıdan tartışarak, onu seçime koymamız gerekmektedir... Şu an çok büyük zararlar görmüş Tacikistan’da barış ve birbirini bağışlamak ortamı hüküm sürmektedir. Aylardır çeşitli muhalefet gruplarıyla görüşmelerimiz devam etmektedir... Tacikistan’daki herkes sizi beklemektedir... Hükümet sizin geri dönmeniz için her türlü yardımı yapmaya hazırdır... Değerli vatandaşlar, biz vatanına dönmek isteyen herkese ‘Hoş geldin’ deriz...”.

Görsel 4.4.4.2. Cumhurbaşkanı E. Rahmonov’un yurtdışındaki vatandaşlara seslenişi

Barış teşviki şu başlıklar aracılığıyla yapılmıştır:

- a) “*Barış ve millet birliğini kısa dönemde yapılıyoruz*” (“Cumhuriyet” 12 Ocak 1994, s. 1). Bu başlık altındaki makalede Cumhurbaşkanı E. Rahmonov’un BM Genel Sekreterine mektup gönderdiği hakkında konuşulmaktadır. E. Rahmonov Genel Sekreter’den bir an önce Afganistan’daki Tacik mültecilerin durumuyla ilgilenmelerini ve ülkeye geri gelmelerinde yardımcı olmalarını istemiştir. Bu mektup Afganistan’da Taliban’ın etkin olduğu dönemde yazılmıştır.
- b) “*Birlik ve zahmet – gelişme temelleridir*” (“Cumhuriyat” 2 Mart 1994, s. 1. Bkz. Görsel 4.4.4.3.).

Görsel 4.4.4.3. Cumhurbaşkanı'nın STK'lar ve toplumu barışa davet etmesi

- c) “*Tacikistan’ın geleceği halkın birliği ve parlak hayat için yapacağı çalışmalardadır*” (“Cumhuriyat” 19 Ekim 1994, s. 1-2).
- ç) “*Vahdet meyvesi tatlıdır*” (“Cumhuriyat” 6 Nisan 1996, s. 2).
- d) “*Barışa erişmek hepimizin hedefi olsun*” (“Sadoi Mardum” 7 Ocak 1995, s. 2).
- e) “*En büyük hediye bağışlamaktır*” (“Sadoi Mardum” 12 Temmuz 1995, s. 3).
- f) “*Barış, birlik ve vatan özgürlüğünün pekiştirme amacıyla*” (“Sadoi Mardum” 14 Mart 1996, s. 1. Bkz. Görsel 4.4.4.4.).
- g) “*Tek yol barışmaktır*” (“Sadoi Mardum” 10 Temmuz 1996, s. 1).

Görsel 4.4.4.4. Yüksek Meclis toplantısı

Tacikistan iç savaşında farklı grupların elinde silah olduğu için gazeteler sürekli silah tesliminin barışa yol açacağını söylemişlerdir:

- “Silah teslimi sükunet yolunda inançlı bir adımdır” (“Sadoi Mardum” 21 Ocak 1995, s. 1).
- “Silah teslimi vatanın sükunetidir” (“Sadoi Mardum” 8 Mart 1995, s. 3).
- “Silah müsaderesi devam ediyor” (“Cumhuriyat” 12 Şubat 1994, s. 4).

Görüşmeler konusunda da gazetelerde motive edici ve görüşmeler sürecini anlatacak makaleler yayımlanmıştır:

- “Görüşmeler başladı” (“Cumhuriyat” 9 Nisan 1994, s. 1).
- “Bugün Tahran’da barış görüşmelerinin ikinci raundu başlayacaktır. Sağlam düşünce ve parlak akıl yardımcıları olsun!” (“Cumhuriyat” 18 Haziran 1994, s. 1).
- “Tahran’da ateşkes anlaşmasının imzalanması” (“Cumhuriyat” 21 Eylül 1994, s. 1).
- “E. Rahmonov: Biz Tahran görüşmeleri sonucundan memnunuz” (“Cumhuriyat” 21 Eylül 1994, s. 1).
- “Aşkabat görüşmeleri umut vericidir” (“Sadoi Mardum” 10 Temmuz 1996, s. 1).
- “E. Rahmonov: Biz hedefimize erişeceğiz (Kırgızistan’daki görüşmeler hakkında)” (“Sadoi Mardum” 21 Mayıs 1997, s. 1).

İki gazete barış anlaşmasını ise şu başlıklarla karşılamışlardır:

- a) “Barış yolundan geri dönmeyeceğiz” (“Cumhuriyat” 7 Haziran 1997, s.1)
- b) “E. Rahmonov: Hepimizin amacı birdir – Tacikistan’ın sükuneti ve barış içerisinde olması” (“Cumhuriyat” 25 Haziran 1997, s. 1. Bkz. Görsel 4.4.4.5.).
- c) “Milletin barışması hepimizin arzusudur” (“Cumhuriyat” 25 Haziran 1997, s. 1.)

Görsel 4.4.4.5. E. Rahmonov'un sözü

Görsel 4.4.4.6. Cumhurbaşkanı E. Rahmonov ve OKB Başkanı Said Abdulloh Nuri, insanlar barışı kutuyorlar, tüm insanlar MBA'nın imzalanmasından mutlular.

- ç) “Tacikistan’da genel milli barış anlaşması imzalandı” (“Cumhuriyat” 28 Haziran 1997, s.1. Bkz. Görsel 4.4.4.5.). Görselde görüldüğü gibi insanlar barışa erişilmesinden mutlular. Beş yıl bekledikleri güne erdiklerinden memnunar. Fotoğraftaki başka önemli bir ayrıntı bu ki iki çatışan tarafın liderlerinin biraraya gelmeleridir. Bu şekilde “Cumhuriyat” gazetesi okuyucuların güvenini artırmak için bu görseli kullanmıştır.
- d) “Tacikleri barışla tebrik edebiliriz. Gerd Merrem (BM temsilcisi)” (“Sadoi Mardum” 4 Haziran 1997, s. 1).

4.4.5. Barış konusunda muhalefet medyası

Her barış anlaşmasında olduğu gibi eğer savaşın iki tarafı da barışı istemeseler barışmaları mümkün değildir. Tacikistan MBA’nın imzalanmasında çatışan iki taraf barışı istemişlerdir. Tarafların barışı istemeleri onu medyada nasıl yansıttıklarından belli olmaktadır. Önceki bölümde yapılan gazete analizi gösteriyor ki hükümet gerçekten barışmayı istemiştir ve bu isteğini medya aracılığıyla ifade etmiştir. Bu konuda, önemli bulgular vardır.

Barış anlaşması imzalandığına göre OKB de barışı istemiştir, ancak bu isteğin medyada nasıl yansıdığı konusunda pek kanıt yoktur. Bu durumun birkaç nedeni vardır. Örneğin, OKB Afganistan’a çekildiklerinde Tacikistan’daki bütün muhalif medya kapatılmıştır. Bu yüzden bazı gazeteler yurtdışında basılmaya zorunlu kılınmıştır. Örneğin, “Çaroği Ruz (Gün Aydınlığı)” gazetesinin Tacikistan’ın ilk özgür ve demokratik gazetesi olduğu söylenmektedir. Bu gazete bütün savaş ve görüşmeler sürecinde muhalefetin değerlerini savunmuştur. Gazetenin basımının Tacikistan’da yasaklanmasından sonra, gazete Moskova’da basılmaya devam etmiştir. “Çaroği Ruz (Gün Aydınlığı)” gazetesi muhalefet ve aydınlar arasında çok bilinen bir gazete olduğu için barış konusunda da büyük role sahip olduğuna inanılmaktadır. G.H.’nin sözlerine göre, hatta E. Rahmonov barış anlaşmasından sonraki bir konuşmasında, “Çaroği Ruz (Gün Aydınlığı)” gazetesinin barışa erişmekte büyük rol oynadığını söylemiştir (Görüşme 4. G.H., 17.05.2017).

OKB sözcüsü Sulton Hamad’a göre muhalif gruplar da barış taraftarlarıydılar ve pozisyonlarını kendi güçleri ve Afganistan’daki mülteciler arasında yayımlanmış “Sadoi Mucohid (Mücahitin Sesi)” gazetesi yoluyla ifade etmişlerdir (Bkz. Görsel 4.4.5.1.). Bu gazete ilk kez Ekim 1993’te dört sayfa ve 500 nüsha olarak yayımlanmıştır. Ancak söz konusu gazete önce gizli şekilde etkinlik göstermiştir ve 1997’de resmi etkinlikleri

başlamıştır. Genel olarak “Sadoi Mucohid (Mücahitin Sesi)” gazetesi OKB kontrolü altında olan bölgelerde yayımlanmıştır ve OKB’nin ideolojisinin propagandasını yapmıştır. Fakat 1994’lerin başlangıcında OKB Tacikistan iç savaşının tek çözümünün barış olduğunu anlayarak bu konuyu askerleri ve destekleyicileri arasında teşvik etmeye başlamıştır. Ocak 1994’te daha barış görüşmeleri başlamadan önce “Sadoi Mucohid (Mücahitin Sesi)” gazetesinde OKB’nin barışı istediği yönünde haber, köşe yazısı ve makaleler yayımlanmıştır. Böylelikle bu gazete 1997’de MBA imzalanmasına kadar OKB arasında barış konusunu teşvik etmekte çok büyük rol oynamıştır (Hamad, 2013).

Görsel 4.4.5.1. “Mücahitin Sesi” (Muhalefet yanlısı) isimli gazetenin birinci sayfası ruzgor.tj

Dolayısıyla, genel olarak tüm konularda OKB pozisyonunu Tacikistan’da etkinlik göstermiş yabancı medya aracılığıyla yansıtmıştır. Bu konuda BBC, Radyo Ozodi ve Sadoi Huroson radyoları çok aktif olmuşlardır.

5. SONUÇLAR, YARGI VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

İletişimin büyük kısmını medya oluşturmasına karşın iletişim yalnızca medyadan oluşan bir alan değildir. İnsanlar arasında karşılıklı iletişim sağlayan her alan, birey, eylem ve nesne iletişimle ilgilidir. Genel kapsam itibariyle, barış iletişimi ve iletişim arasındaki fark çok değildir, ancak barış iletişimi biraz daha hedefi ve amacı belli olan iletişimdir. Bu nedenle genel iletişimde kullanılan her araç barış iletişiminde de kullanılabilir. Bunun için barış iletişiminin çok büyük bir potansiyele sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, bu potansiyelin barış yolunda kullanılması ya da kullanılmaması insanlara kalmıştır.

Çoğu zaman politik görüş, ekonomik hedefler, belli grup çıkarları ve farklı sebepler nedeniyle iletişim araçları daha çok gerginlik yaratmak için kullanılmaktadır. Bu durumu medyada daha fazla görmek olanaklıdır. Araştırma göstermektedir ki, örnek olarak incelenen ülkelerin iç savaşlarında genel olarak medya olumsuz rol oynamıştır. Yalnızca Kuzey İrlanda savaşının son döneminde medyanın daha çok barış yolunda etkinlik gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın konusu olan Tacikistan iç savaşında döneme göre medya rolü de değişmiştir. Tacikistan iç savaşı dönemindeki medya önce toplumun gerginliğine sebep olmuş, sonra kendi taraflarını destekleyerek karşı tarafı suçlamaya çalışmış ve savaşın sonlarına doğru barış konusunu tartışmaya ve bu konuda yardımcı olmaya çaba göstermiştir. Bu anlamda varolanı yansıtma işlevini yerine getirmiştir. Örneğin, 1990'lı yılların başlangıcında medya toplumun gerginleşmesinde etkili rol oynamıştır. Tacikistan toplumunun birden kapalı komünizm sisteminden demokrasiye geçmesi ve bu süreci doğru anlayamaması medyayı da etkilemiştir. Medya birden çok fazla özgürlüğe sahip olunca, onu nasıl kullanacağını bilmemiştir. Gazetelerde yüksek düzeydeki siyasetçilere karşı ahlak dışı sözler kullanması, problemlerin çözümünde halkı protestolara davet etmesi, hep hükümete karşı görüşün yayılması insanların farklı gruplar etrafında toplanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, hükümetin siyasi, ekonomik ve askeri açıdan zayıf olması medyanın bu olumsuz etkisini önlemeye engel olmuştur.

Böylelikle Tacikistan toplumu görüş açısından ikiye ayrılmıştır: Tacikistan resmi hükümetini destekleyenler ve bu resmi hükümete karşı olanlar (muhalafet). Bu durum medyayı da etkilemiştir, yani medya da genel olarak ikiye ayrılmıştır. Resmi hükümet tarafından destek alan medya onun görüşünü savunmuş, muhalafet grupları tarafından

destek alan medya ise muhalif görüşleri savunmuştur. Çatışma sürecinin başlangıcında taraflar medyayı birbirini karalamak ve kendi eylemlerinin doğru olduğunu kanıtlamak amacıyla kullanmışlardır. Araştırma kapsamında konuyla ilgili görüşmeler göstermektedir ki, çatışmanın iki tarafı da medyayı (özellikle gazeteyi) birbirine karşı kullanmışlardır. Bu dönem içerisinde medyanın kullandığı dil karşı tarafı suçlamak ve ötekileştirmek olmuştur.

Ancak savaş sürecinde Tacikistan siyasi ve ekonomik açıdan çok kötü duruma düştüğünde, Tacikistan toprağının parçalanması söz konusu olduğunda, binlerce kişi öldüğünde ve on binlerce kişi mülteci durumuna düştüğünde, çatışan taraflar savaşta kazanç olmadığını anlamışlardır. Özellikle iki tarafın liderleri ve etkili siyasetçileri bu savaşı hiçbir tarafın kazanamayacağını anlamışlardır ve barış konusunu açmışlardır. İki tarafın da BM koruması altında barışmaya hazır olduklarını ifade etmeleri savaşı sonlandırmakta önemli bir adım olmuştur. Dolayısıyla, barış görüşmelerinin başlatılması, görüşmeler sürecinde oluşturulan ortak komisyonlar ve bu süreçteki bazı eksikliklere karşın görüşmelerin devam ettirilebilmesi, tarafların gerçekten barışmak istediklerini açıklamaktadır.

Görüşmeler sürecinde oluşturulan komisyonlar ve ortak gruplar taraflar arasındaki güveni artırmıştır. Dolayısıyla, ortak gruplar ve ortak inisiyatifler, görüşmelerde konuşulan konuların gerçekleşmesinde en büyük rolü oynamışlardır. Özellikle Ateşkes Komisyonu, Barış Teşviki Grubu ve MBK bu şekildeki inisiyatiflerin en önemli örneklerindedir. Bu komisyonlar kapsamında taraflar ortak olarak hareket etmiştir. Bu yönde hareket etmeleri aralarında güveni artırmış ve barışa engel olacak sorunları ortakça çözmeye yol açmıştır. Buna ek olarak, bu gruplar görüşmelerde üzerinde anlaşılan konuların hayata geçmesini denetlemiştir. Burada MBK'nın rolü daha önemlidir çünkü onun çalışması MBA'dan sonra başlamıştır. Bu kurulun görevi MBA'nın hayata geçirilmesi ve birbiriyle savaşan grupların biraraya gelmelerini sağlamak olmuştur.

Bu konuda tarafların liderlerinin rolü çok büyük olmuştur. Barış görüşmeleri sürecinde bir sorun çözülmediğinde, liderler harekete geçmişlerdir. Görüşmelerin daha verimli olması için yüksek düzeydeki kişilerin görüşmelerini gerçekleştirmek en başarılı işlerden olmuştur. Genel olarak barış görüşmelerine tarafların birinci kişilerinin katılımı nadir bir durumdur. Ancak Tacikistan örneğinde tarafların liderleri yedi kez yüz yüze görüşmüşlerdir. Buradan bazı sonuçlara ulaşmak mümkündür:

- Barışı engelleyen birçok faktör ortaya çıkmıştır (örneğin, taraflara bağlı olmayan farklı askeri grupları mevcut olması).

- Taraflar gerçekten barışmak istemişlerdir.
- Barış görüşmelerini düzenleyenler başarılı çalışmışlardır.

Yüksek düzeydeki görüşmeler barışa erişmekte çok önemli rol oynamıştır. Zira bu düzeydeki görüşmeler taraflar arasında güveni artırmıştır. Dolayısıyla, bu görüşmelerde çok ciddi sorunlar çözülmüş ve önemli konularda anlaşmalar imzalanmıştır.

Tacikistan iç savaşının barışla sonuçlanmasında önemli olan başka bir nokta da anlaşılmanın koşullarıdır. İki taraf da bazı isteklerinden vazgeçip karşı tarafa anlayış göstermeye ve katlanmaya yöneltmiştir. Örneğin, resmi hükümet iktidar paylaşımında hükümetteki makamların %30'unu OKB tarafına vermeye razı olmuştur. Muhalefet de bu teklifi kabul ederek beş yıl devam eden iç savaşa son vermiştir.

Uluslararası teşkilatlar da Tacikistan barış görüşmelerinin başlamasında önemli rol oynamıştır. Bu konuda BM'nin yeri çok önemli olmuştur. Özellikle, tarafların barış konuşmaları masası etrafında oturmalarında BM aracı rol oynamıştır. Ayrıca, tarafları destekleyen ülkeleri barış görüşmeleri konusunda ikna edip bu görüşmelere destek olmalarını sağlayan da BM'dir. Barış görüşmelerinin gerçekleşmesinde yöntemsel açıdan yol gösteren başka bir teşkilat Dartmouth Konferansı'dır. Bu konferans barış görüşmeleri sürecinde tartışılan konuların çözümünde çok yönlendirici bir rol oynamıştır.

Barış konusunda Tacikistan'daki medya araç olarak hizmet etmiştir. Yani tarafların yönetimleri barışma yoluna girdiklerinde, medya da bu konuyu tartışmaya başlamıştır. Böylelikle çatışan taraflar medya aracılığıyla barışa ilişkin kendi duruşlarını ve istemlerini açıklamışlardır. Bu dönemki medyanın önemli işlerinden biri tarafları destekleyen insanları barışmaya hazırlamak olmuştur. Barışı teşvik etmek konusunda çalışmada inlenmiş örnek ülkelerin medya ortamı Tacikistan'daki medya ortamıyla kıyaslandığında, Tacikistan yerel medyası çok aktif olmuştur. Bunun için uluslararası teşkilatları tarafından Tacikistan'da barış amaçlı herhangi bir medya kurulmamıştır. Özellikle, bu konuda hükümet yanlısı olan "Cumhuriyat" ve "Sadoi Mardum" gazeteleri genel olarak hep barışı teşvik eden makale, köşe yazısı ve haberleriyle Tacikistan halkını barışa çağırmıştır. Çoğu zaman bu gazetelerde yayımlanan barış konusundaki makaleler resmi hükümetin görüşünü ifade etmiştir. Özellikle, cumhurbaşkanının seslenişleri bu gazeteler aracılığıyla halka duyurulmuştur. Hükümet radyosunda yayımlanan "Hoki Vatan" radyo programı tüm insanları barışmaya, yurtdışına gidenleri geri dönmeye ve yeni yaşama başlamaya davet etmiştir. Muhalefet tarafında ise "Sadoi Mucohid" gazetesi genel olarak savaşçılar ve (Afganistan'daki) mülteciler arasında barışın değerini anlatmaya çalışmıştır.

5.2. Yargı

Barış iletişimi savaş bölgelerinde ya da gerginlik olan yerlerde bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilen iletişim kampanyasının tümü olarak anlaşılmaktadır. Çalışmada incelenen örneklerden belli olmaktadır ki, savaşları sonlandırmak ve barışa erişmek için iletişimin bütün alanlarını biraraya getirmek gereklidir. Hiç kuşku yok ki, barış iletişiminde medya barışa erişme konusunda çok özel bir role sahiptir, özellikle günümüzdeki iletişim araçlarının teknolojik gelişmesi ve yayılımı bu fikri destekleyici niteliktedir. Ancak barış konusunda yüz yüze görüşmeler, ortak eylem ve inisiyatifler olmazsa, barışa erişmenin de çok zor olacağı ortaya çıkmaktadır. Barış konusunda medya yaşamsal bir etkiye sahip olsa da, medyanın barış yararına etkinlik göstermesini engelleyen politik ortamlar, ekonomik durum ve rekabet faktörleri vardır. Bu nedenle eğer politik ortam barışçı değilse, medya siyasal açıdan özgür değilse ve amacı ekonomik kazanç sağlamak olursa böyle bir medyanın barış yararına çalışması olanaksız değilse bile zor olacaktır. Bunun için birçok savaş yaşanan ülkede barışı teşvik etmek amacıyla ulusal ve uluslararası teşkilatlar tarafından medya oluşturulmuştur çünkü genel olarak yerel medya politik açıdan taraf tutmuş ya da ekonomik açıdan bir tarafa bağlı olmuştur.

İç savaş yaşanan ülkelerde uluslararası teşkilatların rolü çok büyüktür. Eğer bu teşkilatlar olmazsa, çatışan taraflar arasında diyalog kurmak zor olmaktadır çünkü savaş devam edince çatışanların birbirine karşı gittikçe nefretleri artmakta ve bir arabulucuya gereksinim duyulmaktadır. Böyle durumlarda diyalog sadece dış ülkeler ve uluslararası teşkilatlar aracılığıyla kurulabilmektedir. Medya alanında da uluslararası teşkilatlar hem politik hem ekonomik açıdan yerel oluşumlara göre daha çok olanağa sahiptirler.

İncelenen örnek ülkelerden Ruanda, Sri Lanka ve Bosna Hersek'teki yerel medya barış konusunda olumsuz rol oynamıştır. Özellikle, Ruanda soykırımında medya çok büyük rol oynamıştır. Başka deyişle, radyo bu soykırım sürecini yöneten araç olarak hizmet etmiştir ya da *Kangura* gazetesinin 'Hutuların on buyruğunu' yayımlayarak Tutsilere karşı açık bir şekilde nefret oluşturulması, medyanın ne kadar olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bosna Hersek örneğinde ise medya hep taraf tutmuştur. Dolayısıyla, çatışan taraflar çoğu zaman kendi çıkarlarını savundukları için, uluslararası kuruluşlar tarafından oluşturulan OBN televizyonu ve FERN radyosu pek çok başarıya imza atmıştır.

Endonezya örneğinde yalnızca bir gazetenin araştırıldığı durum bütün medyayı yansıtmayacaktır. Ancak bu gazetenin devlet gazetesi olması onun çatışmaya karşı

davranışını etkilemiştir. Yani çatışmalar yoğunlaştığı zaman, gazete de bu konuyu gündeme getirmiştir. Barış görüşmeleri başladığında, barışla ilgili haber ve makaleler yayımlanmıştır.

Çatışma olayları içinde Sierra Leone örneği farklıdır. Başka çatışma örneklerinde, etnik farklılıklar ya da ideoloji, özellikle dinsel farklılıklar çatışmaların nedeni olmuştur. Ancak Sierra Leone olayında ise hükümetin güçsüzlüğü, ekonomik durum, dış ülkelerin müdahalesi ve en önemlisi elmas kaynaklarına sahip olma isteği çatışma nedeni olmuştur. Bu ülkenin çatışma durumundaki medya ortamına bakıldığında, karmaşık bir medya ortamı olduğu gözlenmektedir. Ama genelde medya, RUF hareketine karşı davranmıştır. Örneğin, bir kısım medya mensupları ve gazeteciler birbirini RUF işbirliği içinde olmakla suçlamışlardır. Dolayısıyla, hükümet RUF'a karşı operasyonlarda medyadan destek beklediğini söylemiştir. Buna ek olarak, RUF dış ülkelerden destek aldığı için yerel medya ona pek hoş bakmamıştır.

Savaş dönemlerindeki medyanın olumlu etkisini Kuzey İrlanda örneği güzel bir şekilde göstermektedir. Gazeteler belli bir tarafı desteklemelerine karşın, iki toplum da birbirinin gazetelerini okumuştur. Dolayısıyla, burada iki tarafa da fikrini söylemek olanağını veren medya ortamı oluşmuştur. Kuzey İrlanda medyasının başka özelliği onun özgürlüğü olmuştur. Medya yalnızca belli bir ideolojiye bağlı kalmamıştır. Bu örnekte başka bir önemli nokta Adil İstihdam Komisyonu gibi bir kurumun mevcut olmasıdır. Bu komisyon sayesinde iki taraf toplumu bir ortamda çalışmaya zorunlu kalmış ve bu durum çatışmanın derinleşmesine izin vermemiştir. Barış konusunda ise, iki tarafın gazeteleri barış yararına davranmıştır. İki taraf gazeteleri okuyucularını barışmaya teşvik etmişlerdir.

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra Tacikistan'da yaşanan iç savaş neredeyse doğallıkla ortaya çıkmıştır. Zira Gorboçov'un *perestroyka* politikası bu ülkedeki bilim insanlarını çok etkilemiştir. Bu yüzden 1980'li yıllardan başlayarak Tacikistan'da özgür (demokrasi) hareketler çoğalmaya başlamıştır. Genel olarak Orta Asya bölgesindeki halklar içinde Tacik milleti bilim, kültür (edebiyat) ve din konusunda çok duyarlıdır. Bunun için ilk özgürlük hareketleri bu alanlarla ilgili ortaya çıkmıştır. Örneğin, TİRP İslam değerleri esasına dayanan bir partidir ya da RHH genelde yazarlar, gazeteciler ve aydınlardan oluşup, milli değerler esasında ortaya çıkmış bir harekettir. Dolayısıyla, daha Sovyetler Birliği varken, 22 Temmuz 1989'da Tacikistan'da "Dil yasası" kabul edilip, Tacik dilinin resmi dil olarak ilan edilmesi çok dikkat çekici olmuştur. O dönemlerde Rus

dili egemenliği varken böyle bir eylemin gerçekleşmesi komünistleri çok rahatsız etmiş, ancak muhalefete motivasyon vermiştir. Muhalif gruplar Tacik dilinin resmi dil yapılması taleplerinin gerçekleştiğini görünce başka hedeflerin peşinde olmuşlardır. Ayrıca, o dönemki hükümetin politik ve ekonomik açıdan zayıf olması muhalefetin işine gelmiştir.

Tacikistan bağımsız olduğunda ve savaş başlamadan önceki dönemlerde gerçekten demokrasi, milli değerlere odaklı ve meclis esaslı bir hükümet kurma olanağı ortaya çıkmıştır. Ancak, halkta hala Sovyetler Birliği'nden kalmış komünizm sevgisi, muhalefetin birden bire çok fazla dini motifli etkinlik içinde olması ve bu eylemin Tacikistan içinde ve dışında aşırı “İslamcı” olarak gösterilmesi, komşu ülkeler ve Rusya'nın Tacikistan'da (muhalefet grupları istedikleri) yönetimi zaten zor olan demokrasiyi istememeleri, Tacikistan'da gerçek parlamenter hükümet kurma olanağını ortadan kaldırmıştır.

Tacikistan iç savaşında dış ülkelerden birçok ülkenin etkisi olmuştur. Fakat burada Rusya ve İran'ın yeri farklı olmuştur. Genel olarak Tacikistan iç savaşı İran etkisi egemenliği altında başlayıp Rusya etkisi egemenliği altında sonlanmışır. Yani İran yeni bağımsız olmuş etnik ve dinsel açıdan kardeş olan Tacikistan'ı kendisine çekmek istemiştir. Ancak Rusya, Sovyetler'den sonra da bu ülkede etkili olacağını göstermiştir. Dolayısıyla, 1992'den önceki dönemde muhalefet ve hükümet arasında görüş çatışması olmuştur ve muhalefetin eylemleri itiraz ruhunu taşımıştır. Ancak 1992'den sonra dış ülkelerin etkisi açık olup onların çıkarları söz konusu olduğunda, itirazların yerini mücadele almıştır.

Tacikistan barış görüşmeleri sürecine bakıldığında çok uzun, zor, sistematik ve başarılı bir prosedür olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu süreç üç yıldan fazla sürmüştür, arada defalarca bu sürece engel olacak olaylar yaşanmıştır fakat süreç sistematik bir şekilde yürütüldüğü için istenilen sonuca, yani barışa erişilmiştir. Kısacası barışa erişmek için taraflar barış sürecinde her türlü aracı ve en küçük olanağı bile kullanmışlardır.

Tacikistan iç savaşı ülkeyi her yönden olumsuz etkilemiştir, ancak Tacikistan halkı bu savaştan birkaç ders almıştır. Bu derslerden bazıları şunlardır: (a) Dış ülkeler hiç bir zaman kendi çıkarlarını gözetmeden Tacikistan halkına yardım etmeyeceklerdir; (b) Savaşta her zaman en çok halk zarar görecektir; (c) Her savaşın sonucu barış olacaktır, bu nedenle barışmaya ne kadar erken girilirse bu o kadar iyidir. Fakat iç savaştan alınan en önemli ders barışma dersi olmuştur. Bu ders yalnızca Tacikistan halkı için değil belki bu duruma düşen ya da düşme olasılığı bulunan her topluma çok önemli bir deneyim olmuştur. BM'nin Tacikistan Ofisi raporlarına göre Tacikistan'da gerçekleşen barış,

BM'nin bu alandaki beş tane başarılı işinden birisidir (Yusufjonova, 2005). Kofi Annan'a (Yedinci BM Genel Sekreteri 1997-2006) göre Tacikler barışma deneyiminin en iyi örneğini başka ülkelere armağan etmişlerdir (Rahmon, 2011, s. 3).

5.3. Öneriler

1. Tacikistan iç savaşı göstermiştir ki, toplumdaki küçük farklılıklar savaş sürecinde çok büyük görünebilir ve insanlar basit konular nedeniyle birbirine karşı silah kullanabilirler. Hatta bu savaşa tanık olan bazı kişiler diyorlar ki, savaş döneminde bir aileden iki kardeşin birbirine karşı silah kullandığı durumlar olmuştur. Bu durumda medyanın yapması gereken iş, çatışan tarafların ortak noktalarını daha çok teşvik etmek olmalıdır.

2. Hiç bir iç savaş dış ülkelerin etkisi olmadan ortaya çıkmamış ya da çıkmışsa da çok sürmemiştir. Dış ülkeler ise hiç bir zaman kendi çıkarlarını gözetmeden kimseye yardım etmezler. Çatışan taraflar bu noktayı ne kadar erken anlarırsa, barış masasına oturmaları o kadar kolay olacaktır.

3. Çatışan tarafların barış masası etrafında oturmaları için hem iki tarafın isteği, hem onları destekleyen ülkelerin barışı istemeleri gerekir. Bu durum, çatışan tarafların dış ülkelere çok fazla bağlı olduklarında ortaya çıkmaktadır. Bunun için çatışma bölgesinde çıkar beklemeyen başka ülkeler ya da uluslararası kuruluşların, çatışma taraflarını destekleyen ülkeler üzerinde baskı uygulamaları gerekmektedir.

4. Tarafların iletişim masasına oturmaları için çözebilecekleri ortak bir sorun olması gereklidir. Örneğin, Tacikistan iç savaşında ortak sorun mülteciler konusu ve iktidar paylaşımı olmuştur. Görüşmeler sürecine bakıldığında belli olmaktadır ki, taraflar önce mülteciler konusunu çözmeye çalışmışlardır. Bu yüzden her çatışma çözümü girişiminde iletişim açısından tarafların ortak sorununu belirlemekte yarar vardır.

5. Çatışan tarafların görüşmelerinin verimli olması için aralarında birbirine karşı güven olması önemlidir. Eğer aralarında güven olmazsa barış konusunda başarılı olmaları olanaksız değilse bile zor olacaktır. Taraflar arasında güveni artıracak nokta anlaşlıkları noktaların uygulamaya aktarılmasıdır. Bu yüzden çatışan taraflar anlaşlıkları konuların yaşama geçirilmesinde dikkatli olmaları gerekir.

6. Bazı savaş bölgelerinde barışmak isteyen taraflara bağlı olmayan silahlı gruplar bulunabilmektedir. Bu durumda barış diyalogu tarafları kontrolleri altında olan bölgeleri

açıklamalıdır. Böylelikle barış sürecine engel olabilecek kışkırtma ve birbirini suçlamaların ortaya çıkmasını önlemiş olacaklardır.

7. Çatışmanın iki tarafı da barışa erişmek istiyorsa, bazı hedeflerinden (hiç olmazsa kısa bir süre için) vazgeçmeleri gereklidir. Yani barış yalnızca ortak çıkarlar üzerinde gerçekleşebilmektedir. Örneğin Tacikistan'da iktidar paylaşımı (%70 hükümet; %30 OKB) sonucunda barışmışlardır. Benzer şekilde, 50 yıl devam eden Kolombiya çatışması da iktidarın paylaşımıyla sonlanmıştır.

8. Barış görüşmelerinin verimliliği ona katılacak kişilere bağlı olacaktır. Taraflardan görüşmelere katılacak kişilerin makam ya da statü düzeyi ne kadar yüksek/saygın olursa, görüşmeler o kadar verimli olabilmektedir.

9. Savaşı ortaya çıkaran nedenler medya tarafından ayrıntılı biçimde araştırılmalı ve çok yönlü bakış açılarına dayalı olarak kamuoyuna anlatılmalıdır. Böylece tarafların birbirini anlaması ve belli ölçülerde empati kurmasına katkı sağlamış olacaktır.

10. Toplumun sosyal yapısına dikkat edilmelidir. Örneğin, Tacikistan bağımsız olduktan sonra ülkede farklı politik ve sosyal teşkilatlar ortaya çıkmıştır. Bu yüzden insanlar çoğunlukla bu teşkilatlar etrafında biraraya gelmişlerdir. Bu nedenle barış görüşmeleri sürecinde toplumsal birliğe erişmek için 200'den fazla politik, sosyal ve ulusal teşkilatların katılımıyla 9 Mart 1996'da üç yıllık "Toplumsal anlaşma" imzalanmıştır (Şarafieva, 2013, s. 87). Böylelikle aracı güçler halkı biraraya getirmeye çalışmışlardır. Çatışmaların çözümü durumlarında toplumun sosyal yapısına dikkat edilmesi süreçte kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.

11. Genel olarak çalışmada araştırılmış tüm savaş bölgelerinde politik ve ekonomik açıdan medya yan tutmaya zorunlu kalmıştır. Bu nedenle uluslararası kuruluşlar tarafından barışı teşvik edecek medya açılması daha işlevsel olmaktadır. Ancak oluşturulan medyanın iki tarafın halkıyla iyi ilişki içinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla, uluslararası kuruluşların tarafsız medyaya daha çok destek vermelerinde yarar bulunmaktadır.

12. İç savaş ya da çatışma temelinde hiçbir politik taraf, görüş ve ideolojiye bağlı olmayan medyanın etkinliği artırılmalıdır ve bu tür medyanın çalışmaları için olabildiğince hukuki ve mali açıdan olanak sağlanmalıdır. Bu amaca dönük kaynaklar genellikle uluslararası kuruluşlar ve STK'lar tarafından sağlamaktadır. Ancak onların da küresel güçlerin, bölge ülkelerin ya da komşu devletlerin çıkarlarına hizmet etmeyecek şekilde yapılandırılmasında yarar vardır. Tersine durumda dış güçleri hedeflerine hizmet edilmiş olacaktır.

13. Barış düşüncesini insanlar arasında yaymak gerekmektedir. Özellikle sosyal bilimler alanında eğitim alan kişilere “barış iletişimi” ve “çatışma çözme” becerileri öğretilmelidir. Gelecekte KİA’nda çalışacak uzmanlar çatışma zamanlarında nasıl davranmaları gerektiğini bilmelidir çünkü günümüzde KİA ortamındaki çatışmalar daha etkileyici olmaktadır.

14. Barış iletişimi ve çatışma çözme alanında daha çok araştırma yapılmalıdır. Her iç savaş ya da çatışma durumu farklı açılardan incelenmelidir. Bunun yanı sıra, yalnızca gerçekleşen savaşlar değil, öngörülen savaşlar da araştırılmalıdır. Öngörülen savaş ortaya çıkınca yapılmış araştırmalar onun çözümünde yardımcı olabilecektir.

15. Günümüzde hızla gelişen İnternet ortamı iç savaş ve çatışmalarda çok büyük rol oynamaktadır. Bu yüzden bu alan da barış iletişimi, uzlaşma sağlama ve çatışma çözme açısından daha çok çalışılmalıdır. Özellikle, iç savaş ortamlarındaki sosyal medya etkisi konusunda araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar

- Abdulloev, I. (2013). *BM ve Taciklerarası Çatışma: Tacikler arasındaki diyalogda BM'nin barışçı görevi*. Nomai Donışgoh No:1, s. 100-109
- Akiner, S., Barnes, C. (2001). *The Tajik civil war: Causes and dynamics*. The Royal Institute of Internationals Affairs, London. Accord 10, s. 16-22
- Archick, K. (2015). *Northern Ireland: The Peace Process*. Congressional Research Service. s.23
- Armoudian, M. (2013). *The Politics of Transformation: Mass Media and the Northern Ireland Peace Process*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Southern California. s.367
- Aspinall, E. (2005). *Aceh/Indonesia: Conflict Analysis and Options for Sistemik Conflict Transformation*. Prepared for the Berghof Foundation for Peace Support. s. 28
- Barron, P., Rahman, E., Nugroho, Kh. (2013). *Subnational Conflict and International Development Assistance: The Case of Aceh, Indonesia*. The Asia Foundation. s. 129
- Batı, U., Berkman, B., Çoban, S., Çımrın, F.K., Çezgin, U.B., Çoban, B., Deverci, C., Doğanay, Ü., Ersoy, M., Kejanlıoğlu, B., Köker, E., Yanıkkaya, B. (2010). *Medya Barış ve Savaş. Savaş Ortamında Barış Medyasını Yaratmak*. İstanbul, Kalkedon Yayınları. s. 240
- Batware, B. (15.01.2012). *Ruandan Ethnic Conflicts: A HistorİCOL Look at Root Causes*. MA Peace and Conflicts Studies European Peace University, Austria .s.48
- Bobokhonov, R.S. (2011). *Tacikistanda İç Savaş (1992-1997 yıllar): Sebepler, süreç, sonuç ve dersler*. Toplumsal bilimler ve çağdaşlık No:4, s. 74-83
- Bratic, V. (2005). *In Search Of Peace Media: Examining The Role Of Media In Peace Developments Of The Post-Cold War Conflicts*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ohio University.
- Bratic, V., Schirch, L. (2007). *Why and When to Use the Media for Conflict Prevention and Peacebuilding*. European Centre for Conflict Prevention. Netherlands. s. 30
- Caplan, G. (2007). *Rwanda: Walking the Road to Genocide*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (20-40). Pluto Press, London.

- Dahinden, Ph. (2007). *Information in Crisis Areas as a Tool for Peace: the Hironnelle Experience*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (381-388). Pluto Press, London.
- Democratic Progress Institute. (2013). *The Good Friday Agreement – An Overview*. London, United Kingdom. s. 73
- Deshapriya, S., Hattotuwa, S. (2003). *Study of Media in the North-East of Sri Lanka*. Centre for Policy Alternatives International Media Support, Denmark. s.46
- Des Forges, A. (2007). *Call to Genocide: Radyo in Rwanda, 1994*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (41-54). Pluto Press, London.
- Emin, N. (2014). *Kosova Siyasetini Anlama Kilavuzu*. SETA, İstanbul, Türkiye. s. 119
- Faroughi, P. (2002). *Tajikistan: Nationalism, Ethnicity, Conflict, and Socio-economic Disparities – Sources and Solutions*. Journal of Muslim Minority Affairs, C 22, No:1. s.39-61
- Galtung, J., (2007). *Handbook of Peace and Conflict Studies*. Routledge, NY, USA. S.406
- Gberie, L. (2002). *War and Peace in Sierra Leone: Diamonds, Corruption and the Lebanese Connection*. Partnership AfrİCO Canada. s.28
- Ğafurov, B.Ğ. (2008). *Tacikler: Eski Tarih, Orta Çağ ve Yeni Dönem*. Duşanbe, Doniş. s.870
- Haraszi, M. (2004). *The Role of the Media in the March 2004 Events in Kosovo*. OSCE Office of the Representative on Freedom of the Media, Vienna. s.18
- Hattotuwa, S. (2003). *Media and Conflict in Sri Lanka. Consultative Workshop on Managing Ethnic and Religious Conflict in Southern Asia: Role of Education and the Media*. Centre for Policy Alternatives, Colombo U.S. Institute of Peace, Washington, DC. (9-11 May), s. 13
- Hellmich, Ph., Langlois, J. (1998). *Sierra Leone Media and Conflict Assessment*. Common Ground Production. s.32
- Higiro, J.M.V. (2007). *Rwandan Private Print Media on the Eve of the Genocide*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (73-89). Pluto Press, London.
- Hoffmann, J. (2013). *Conceptualizing 'Communication for Peace'*. UPEACE Open Knowledge Network Occasional Working Papers. No. 1. S.39
- Hocazod, S. (2014). Barış ve birlik elçisi. Cumhuriyat gazetesi No:70. s.3

- Hunt, Ch. (2006). *Public Information as a Mission Critical Component of West African Peace Operations*. KAIPTC Monograph No.5. s.72
- Imtihani, N. (2014). *The Mass-Media Role in Conflict Resolution (A Case Study of Kompas Daily Coverage on Aceh Conflict 2003-2005)*. Procedia Environmental Sciences 20. s. 451-458
- Kabnda, M. (2007) *Kangura: the Triumph of Propaganda Refined*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (62-72). Pluto Press, London.
- Kaldor, M., Vincent, J. (2006). *Evaluation of UNDP Assistance to Conflict Affected Countries. Case Study Sierra Leone*. UNDP. s. 40
- Kalyvas, S.N., Sambanis, N. (2005). *Bosnia's Civil War: Origins and Violence Dynamics. Understanding Civil War*. The World Bank. s. 191-229
- Kimani, M. (2007). *RTLM: the Medium that Became a Tool for Mass Murder*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (110-124). Pluto Press, London.
- Kolsto, P. (2009). *Media Discours and the Yugoslav Conflicts: Representations of Self and Other*. Ashgate. Great Britain.
- Li, D. (2007). *Echoes of Violence: Considerations on Radio and Genocide in Ruanda*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (90-109). Pluto Press, London.
- Lynch, J., McGoldrick, A. (2005). *Peace Journalism*. Hawthorn Press, UK. s. 288
- Martinov, M.Yu. (1998). *Balkan Krizi: Uluslar ve Politika*. Rusya İlim Akademisi, *Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü*. "Stariy Sad", Moskova. s. 441
- McGoldrick, A., Lynch, J. (2000). *Peace Journalism. What is it? How to do it?* Transcend and Reporting the world. s. 50
- Milovic, Y. (2000). *The Media and Human Rights in Kosovo. Review Meeting Media: Reporting Human Rights Issues Geneva, 27-28 November 2000*. International Council on Human Rights Policy s.12
- Mironko, Ch. (2007). *The Effect of RTLM's Rhetoric of Ethnic Hatred in Rural Rwanda*. A. Thompson (Ed), Statement by Kofi Annan, *The Media and the Rwanda Genocide* içinde (125-135). Pluto Press, London.
- Murodov, S. (2015). *Sosyal ve politik çatışmaların çözümünde aracı enstitülerin rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Duşanbe. Tacikistan Devlet Eğitim Bilimsel Üniversitesi.

- Mushtaq, S. (2012). *Identity Conflict in Sri Lanka: A Case of Tamil Tigers*. International Journal of Humanities and Social Science Vol. 2, No:15 s. 202-210
- Natarjan, S. (2012). *Media Freedom in Post War Sri Lanka and its Impact on the Reconciliation Process*. Reuters Institute Fellowship Paper University of Oxford. Sponsor: BBC Media Action. Trinity Term, s. 41
- Oatley, N., Thapa, R. (2012). *Media, Youth and Conflict Prevention in Sierra Leone*. SFCG, Initiative for Peacebuilding, Funded by European Union. s. 19
- Okunna, S.Ch. (2004). *Communication and Conflict: A Commentary on the Role of the Media*. Council for the Development of Social Science Research in Africa. Africa Media Review, C 12, No: 1, ss. 7–12
- Osikhena, K.J. (2009). *The Role of Diamonds in Sierra Leone History and Conflict A Study Based on the West African Country Sierra Leone*. School of Social Sciences Peace and development studies Bachelor's Thesis (Tutor: Anders Nilsson) Växjö University. S.55
- Öztürk, E.Ç. (2011). *Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği*. Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi Cilt 1, Sayı 1. S. 67-114
- Panfilov, O. (2003). *Tacikistan: gazeteciler iç savaş döneminde (1992-1997)*. "Prava çeloveka", Moskova. s.564
- Pejic, N. (1998). *Media's responsibility for the war in former Yugoslavia*. Zentrums für europäische Studien, Universität Trier. s.23
- Rahmon, E. (2011). *Tacikistan bağımsızlığı ve milletin ihyası*. Duşanbe, İrfon, s.576
- Schmitz, A. (2015). *Islam in Tajikistan: Actors, Discourses, Conflicts*. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin. s. 31
- Schumann, B. (2007). *Western Perspectives on War, Peace, Media and Elections in Bosnia – Herzegovina. A Case Study of American Foreign News Reporting*. Hovedoppgave i Sosiologi (Cand. Polit. 1992), Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet I Oslo
- Sladeczek, M., Dzihana, A. (2009). *Spinning Out of Control: Media Coverage in Bosnian Conflict (kitap bölümü)*. Edited by PAL K. Media Discours and the Yugoslav Conflicts Representations of Self and Other . Ashgate, S.270
- Spadacini, B.M. (2013). *Global Mapping of Communication for Development Interventions in Peacebuilding and Conflict Transformation*. UNICEF. S.55

- Sorbo, G., Goodhand, J., Klem, B., Nissen, A.E., Selbervik, H. (2011). *Pawns of Peace Evaluation of Norwegian peace efforts in Sri Lanka, 1997-2009*. Chr. Michelsen Institute/School of Oriental and African Studies, University of London. Norwegian Agency for Development Cooperation s.183
- Spencer, G. (2005). *The media and peace : from Vietnam to the 'War on terror'*. CPI Antony Rowe, Chippenham and Eastbourne, Great Britain. s. 200
- Şarafieva, O.Kh. (2013). *Tacikler'arası Barış Görüşmeleri İç çatışmalar Çözümünde Örnek Şekilde*. Tomsk Devlet Üniversitesi'nin dergisi No 367, s. 84-91
- Şimşek, A. (Ed.). (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Wolfsfeld, G. (2004). *Media and the Path to Peace*. New York: Cambridge University Press. s.285

İnternet Kaynakları

- Baghdasaryan, G. (2014). *The role of the media in the Northern Ireland conflict*. Analyticon. 7 Ocak 2017 tarihinde <http://theanalyticon.com/?p=5340&lang=en> adresinden erişildi
- BBC. (14 Mayıs 2013). *Hoci Akbar Turaconzoda (Ходжи Акбар Тураджонзода, Тӯраҷонзода, به دیگر عبارت با گفنگو: زاده تورجان اکبر حاجی با گفنگو)* 24 Mart 2017 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=yynzmNUcRII> adresinden erişildi
- Bratic, V., Ross, S.D., Kang-Graham, H. *Bosnia's Open Broadcast Network: A brief but illustrative foray into peace journalism practice*. 2 Kasım 2016 tarihinde <http://www.globalmediajournal.com/open-access/bosnias-open-broadcast-network-a-brief-but-illustrative-foray-into-peace-journalism-practice.pdf> adresinden erişildi.
- Buşkov, V.İ., Mikulskiy, D.V. (1996). *Tacikistan İç Savaşının Anatomisi (Etno-Politik Süreçler ve Politik Mücadeleler, 1992-1995)*. Rusya temel araştırmalar fondu, Moskova. 20 Ocak 2017 tarihinde http://www.ca-c.org/datarus/st_08_bush.shtml adresinden erişildi.
- Eker, S. (2011). *Orta Asya'nın İrani Halkı Tacikler ve Bağımsızlığının 20. Yilinda Tacgkistan*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz (15), 349-398

- İmomov, A., Sanders, G., Çufrin, G. (2014). *Dartmund Konferansı çerçevesinde Tacikler arası diyalog*. Makale 21 Haziran 2017 tarihinde http://www.cac.org/datarus/st_03_imomov.shtml adresinden erişildi.
- Hamad, S. (2009). *İbrohim Usmonov: "Barış bu bir gruba imtiyaz vermek değildir"* (makale). *Ruzgor dergisi*. Makale 3 Mart 2017 tarihinde <http://www.ruzgor.tj/sulh-oshti-vahdat/12-ibrohim-usmonov-sulh-in-dodani-imitijoz-ba-guruhe-nest-2466.html> adresinden erişildi.
- Hamad, S. (2012). *Barış Allahın hedyesiydi-bölüm 28*. 29 Haziran 2017 tarihinde <http://ruzgor.tj/sulh-oshti-vahdat/7983-sulh-hadyai-khudo-bud-qismati-28-4758.html> adresinden erişildi.
- Hamad, S. (2012). *Husdeh sonucundan her kes razı değildi*. Makale 5 Nisan 2017 tarihinde <http://www.ruzgor.tj/sulh-oshti-vahdat/7173-----18.html> adresinden erişildi.
- Hamad, S. (2012). *Said Abdulloh Nuri'ye göre Emomali Rahmon(ov)ın 1995'te birinci ve en doğru politik işi neydi?* *Ruzgor dergisi*. Makale 13 Nisan 2017 tarihinde <http://ruzgor.tj/sulh-oshti-vahdat/8039-avvalin-behtar-in-kori-sijosii-emomali-rahmon-hanuz-dar-soli-1995-az-nigohi-said-abdullohi-nuri-chi-bud-5520.html> adresinden erişildi.
- Hamad, S. (2013). *Nasıl "Sadoi Mucohid (Mücahit Sesi)" gazetesi barış habercisi oldu*. *Ruzgor*. 5 Nisan 2017 tarihinde <http://ruzgor.tj/sulh-oshti-vahdat/9471-chi-tavr-sadoi-mujohid-qosidi-sulh-shud-3302.html> adresinden erişildi.
- Junne, G. (2013). *The Role of Media in Conflict Transformation*. 2 Şubat 2017 tarihinde http://www.irenees.net/bdf_fiche-analyse-1002_en.html adresinden erişildi.
- Norin, E. *Neznamenitaya voyna v Tadjikistane (Fotoğraflar)* . 25 Haziran 2017 tarihinde <https://sputnikpogrom.com/war/49350/the-unfamous-war-1/#.WWls8ITyjDc> adresinden erişildi.
- Nuri, S.A. (2010). *Oştinoma 2. (Barışname 2.)*. Makale 23 Haziran 2017 tarihinde <http://www.ruzgor.tj/sulh-oshti-vahdat/2063-said-abdullohi-nuri-oshtinoma-2-6382.html> adresinden erişildi.
- Ottı, A.K. (2010). *Media & the Ruanda Genocide*. East AfrİCO, Media & Social Responsibility (electronic resource). <http://themediaproject.org/article/cam-media-Ruanda-genocide?page=full>
- Saunders, H.H. (2001). *The Inter-Tajik Dialogue. (A Public PeaceProcess: Sustained Dialogue to Transform Racial and Ethnic Conflicts New York: Palgrave*

paperback). 12 Temmuz 2017 tarihinde http://www.democraticdialoguenetwork.org/app/files/documents/290/attachment/Tajikistan_case_study.pdf adresinden erişildi.

Vural, R.A., Cenkseven, F.Ö. (2005) *Eğitim Araştırmalarında Örnek olay Çalışmaları: Tanım, Türler, Aşamaları ve Raporlaştırılması*. Burdur Eitim Fakültesi Dergisi s.126-139. 7 Ekim 2017 tarihinde http://www.academia.edu/29048447/E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M_ARA%C5%9ETIRMALARINDA_%C3%96RNEK_OLAY_VAKA_%C3%87ALI%C5%9EMALARI_TANIMI_T%C3%9CRLER_A%C5%9EAMALARI adresinden erişilmiştir.

Yamba, S.M. (2007). *The Media in Sierra Leone. The Patriotic Vanguard*. 10 Ocak 2017'de <http://www.thepatrioticvanguard.com/the-media-in-sierra-leone> adresinden erişildi.

Yusufjonova, Z. (2005). *Peacebuilding in Tajikistan*. Joan B. Kroc Institute for International Peace Studies (<http://kroc.nd.edu>) at the University of Notre Dame (<http://www.nd.edu>). 2 Temmuz 2017 tarihinde <http://www.beyondintractability.org/casestudy/yusufjonova-peacebuilding> adresinden erişildi.

EKLER

GÖRÜŞME FORMU

Kişisel Bilgiler

1. Adı Soyadı:
2. Meslek:
3. Savaş döneminde yapılan görev:
4. Savaş döneminde destekleyen taraf:

Resmi hükümet	
Muhalefet partiler	
Tarafsız	

Medya ve İç Savaş İlişkisi

1. Sovyetler Birliği parçalandığında Tacikistan'ın politik durumu nasıldı?
2. Niçin Orta Asya ülkelerinde sadece Tacikistan'da iç savaş ortaya çıktı?
3. Savaş başlamadan önce genel olarak Tacikistan'daki medya ortamı nasıldı?
4. Savaştan önceki olaylarda ve savaşın ortaya çıkmasında medya nasıl bir rol oynadı?
5. Savaş döneminde medya ortamı nasıldı? Medyada üstünlük hangi taraftaydı?
6. Savaş sürecinde taraflar medyayı hangi amaçlarla ve nasıl kullandılar?
7. Tarafları destekleyen medya savaş konusunda nasıl bir dil ve söylem kullandı?
8. Barış görüşmelerinin başlanmasında genel olarak medyanın nasıl bir etkisi oldu?
9. Tarafları destekleyen medya barış konusunda nasıl davrandı?
10. Barışa erişme çabaları kapsamında medya alanında neler yapıldı?
11. Ulusal ve uluslararası kuruluşlarca savaşın barışla sonuçlanması için neler yapıldı?
12. Genel olarak medya Milli Barış Anlaşması'nı nasıl karşıladı?
13. Tarafları destekleyen medya Milli Barış Anlaşması'na nasıl yaklaştı?
14. Barış anlaşmasından sonra Tacikistan'daki medya ortamı nasıldı?

BELGE İNCELEME FORMU

Yazılı Belgeler

1	Kitaplar	Tacikistan iç savaşıyla ilgili yazılan kitaplar.
2	Dergiler	Konuyla ilgili farklı araştırmacılar tarafında yazılan makaleler.
3	Gazeteler	Savaş döneminde basılan gazeteler. Özellikle, içerik incelemesi için seçilmiş gazeteler.
4	Raporlar	Barış görüşmeleri sürecinde yayınlanan raporlar.
5	Protokoller	Barış görüşmeleri neticesinde imzalanan Protokoller.

Görsel ve İşitsel Belgeler

1	Fotoğraflar	Savaşla ilgili her türlü fotoğraflar, içerik incelemesi sürecinde elde edilecek fotoğraflar, barış görüşmeleri sürecini yansıtan fotoğraflar vs.
2	Broşürler	Savaş döneminde yayınlanan her türlü broşürler.
3	Afişler	Savaş döneminde yayınlanan her türlü afişler.
4	Haritalar	Çatışma bölgeleri gösterecek haritalar.
5	Savaş konusunda belgesel filmler	Savaş ve barış görüşmeleri yansıtan belgesel filmler.
6	Savaş hakkında video parçalar (YouTube)	Savaş konusunda önemli fikirler ve dellileri açıklayacak çeşitli video parçaları.
7	Görüşmelerde elde edilen ses kayıtları	Planlanan kişilerle yapılacak görüşmelerde elde edilecek ses kayıtları.

Tacikistan Haritasi

